

Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen
Academiejaar 2011-2012

Sociale steunrelaties van alleenstaande moeders in armoede

Dorien Anciaux

Promotor: Dr. G. Roets

Masterproef neergelegd tot het behalen van de graad van 'master in
sociaal werk'

ABSTRACT

Naam: Dorien Anciaux

Academiejaar: 2011-2012

Opleiding: Master Sociaal Werk

Promotor: Dr. G. Roets

Titel: Sociale steunrelaties van alleenstaande moeders in armoede

Op basis van de wetenschappelijke assumptie dat alleenstaande moeders in armoede in sociaal isolement leven of een beperkt sociaal netwerk hebben, gaan we in dit onderzoek na op welke manier alleenstaande moeders in armoede zelf hun sociale steunrelaties ervaren. Hierbij onderzoeken we tevens de invloed van sociale steunrelaties op de combinatie van arbeids- en gezinstaken en daarmee samengaan op de ruimere maatschappelijke positie. Aan de hand van semi-gestructureerde interviews bij tien alleenstaande moeders in armoede, komen we tot een aantal bevindingen met betrekking tot de beleving van hun sociale steunrelaties. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat er veel onderlinge verschillen zijn wat betreft de aard en het aantal sociale relaties. We stellen vast dat er geen overeenkomst is tussen het aantal contacten en het ervaren van sociale steun. Aangezien we de situatie van alleenstaande moeders in armoede bekijken vanuit een netwerkbril, is het belangrijk om bewust te zijn van dit onderscheid. Alle respondenten ervaren één of meer formele en informele steunrelaties. Als gevolg van het niet kunnen delen van emotionele, instrumentele en informationele taken met een partner en het gegeven dat dit niet wordt opgevangen door het informeel sociaal netwerk, ervaren de participanten in dit onderzoek een gebrek aan ondersteuning op deze vlakken. Men verwacht hiervoor sociale steun uit formele hoek, maar deze ontbreekt. Samengevat kunnen we vanuit het onderzoek naar de ervaringen van alleenstaande moeders besluiten dat we ons niet volledig kunnen aansluiten bij de wetenschappelijke vooronderstelling dat alleenstaande moeders een onstabiel of beperkt sociaal netwerk hebben. Deze stelling is niet veralgemeenbaar naar alle alleenstaande moeders in armoede, als gevolg van de grote heterogeniteit binnen deze groep. Het ontbreekt deze hypothese tevens aan de nodige nuances en diepgang.

WOORD VOORAF

Dit werk kon slechts tot stand komen dankzij de steun en hulp van vele mensen.

Vooreerst wil ik mijn promotor dr. Griet Roets bedanken voor de zinvolle en nauwkeurige feedback.

Vervolgens wil ik ook graag alle alleenstaande moeders bedanken, die bereid waren om me te ontvangen en te vertellen over hun persoonlijke ervaringen. Zonder hun toewijding, tijd en openhartigheid was deze masterproef niet mogelijk geweest.

Een speciaal dankwoordje gaat tevens uit naar Kris Holemans (BZN De Stobbe) en Anke Hintjens (POD MI) om te ondersteunen in de zoektocht naar respondenten.

Verder wil ik mijn lieve vrienden en vriendinnen bedanken voor de aanmoediging en de steun. Jonas bedank ik in het bijzonder voor zijn luisterend oor, goede raad en de hulp bij de lay-out.

Tot slot dank ik mijn ouders, die me de mogelijkheid hebben gegeven om te studeren.

Bedankt!

INHOUDSOPGAVE

ABSTRACT	II
WOORD VOORAF	IV
INHOUDSOPGAVE.....	V
HOOFDSTUK 1 INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING.....	1
HOOFDSTUK 2 THEORETISCH KADER	3
1 Alleenstaande moeders	3
1.1 Alleenstaand ouderschap	3
1.2 Vrouw als gezinshoofd	4
1.3. Besluit	5
2 Armoede	5
2.1 Definitie	5
2.2 Alleenstaande moeders in armoede	7
2.3 Besluit	8
3 Combinatie arbeid en gezin	8
3.1 Twee levenssferen: arbeid en gezin	8
3.2 Werk-familie conflict	9
3.3 Alleenstaande moeders en het werk-familieconflict	10
3.4 Risicofactoren en protectieve factoren.....	11
3.5 Besluit	11
4 Sociale steunrelaties.....	12
4.1 De sociale omgeving	12
4.2 Netwerkbenadering	13
4.2.1 Sociaal netwerk.....	14
4.2.2 Sociale steun	14
4.2.3 Besluit.....	18
4.3 Ruimer theoretisch kader.....	19
4.4 Algemeen besluit.....	21

HOOFDSTUK 3 METHODOLOGISCH KADER.....	23
1 Onderzoeksvraag en doelstelling	23
2 Onderzoeksbenadering: kwalitatief onderzoek.....	24
3 Onderzoeksgroep	25
4 Dataverzameling	27
4.1 Steekproef	27
4.2 Procedure.....	28
4.3 Semi-gestructureerd interview	29
5 Data-analyse.....	30
6 Betrouwbaarheid en validiteit	31
HOOFDSTUK 4 ONDERZOEKSRESULTATEN.....	34
1 De tien geïnterviewden kort voorgesteld	34
1.1 Mieke.....	34
1.2 Veerle.....	35
1.3 Mimouna	36
1.4 Marie	36
1.5 Karen	37
1.6 An.....	38
1.7 Ine	38
1.8 Liesbet.....	39
1.9 Hilde.....	39
1.10 Fran.....	40
2 Sociale steunrelaties.....	41
2.1 Informele sociale steunrelaties	41
2.1.1 Aantal contacten	41
2.1.2 Aard van contacten	42
2.1.3 Informele emotionele steun	44
2.1.4 Informele instrumentele steun	46
2.1.5 Informele informationele steun	50

2.1.6 Informele recreatieve steun.....	50
2.1.7 Besluit.....	51
2.2 Professionele of formele sociale steunrelaties.....	52
2.2.1 Aantal contacten	52
2.2.2 Aard van contacten	53
2.2.3 Formele emotionele steun.....	55
2.2.4 Formele instrumentele steun.....	56
2.2.5 Formeel informatiele steun.....	59
2.2.6 Formele recreatieve steun.....	60
2.2.7 Besluit.....	61
2.3 Formeel en informeel: strikte scheiding?	63
2.4 Algemeen besluit.....	64
HOOFDSTUK 5 CONCLUSIE EN DISCUSSIE	67
1 Interpretatie van de resultaten.....	67
1.1 Verhouding informeel-formeel	67
1.2 Invloed op combinatie van arbeid en gezin.....	69
1.3 Algemeen besluit.....	73
2 Beperkingen van het onderzoek.....	74
3 Aanbevelingen voor onderzoek.....	74
4 Aanbevelingen voor de praktijk	75
5 Aanbevelingen voor het beleid.....	76
BIBLIOGRAFIE	78
BIJLAGEN.....	87

HOOFDSTUK 1 INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

Het begrip 'sociaal netwerk' valt niet meer weg te denken uit de alledaagse context. Ook in het sociaal werk wordt er aandacht besteed aan sociale relaties van kwetsbare groepen, waartoe ook alleenstaande moeders behoren.

De groep van alleenstaande moeders wordt in de wetenschappelijke literatuur geproblematiseerd tot een risicovolle en zeer kwetsbare groep (Engbersen, Vrooman & Snel, 2000; Geurts, 2006; Valgaeren, 2008; Cancian & Reed, 2009; Morissens, 2007; Walker, Crawford & Taylor, 2008). Alleenstaande moeders met minstens één afhankelijk kind hebben theoretisch gezien meer kans om in de armoede verzeild te geraken (Cancian & Reed, 2009; Cantillon, Verbist & Maesschalck, 2004; Millar & Ridge, 2008; Valgaeren, 2008; RKW, 2003). Een groot deel wordt bijvoorbeeld gekenmerkt door een economisch zwakke arbeidspositie (Cantillon e.a., 2003; Geurts, 2006; Kruythoof, 2010). Deze kwetsbare positie wordt mede beïnvloed door de moeilijke combinatie tussen arbeid en gezin (Cantillon e.a., 2003; Kruythoof, 2010).

Sociale steunrelaties kunnen echter een belangrijke rol spelen in het vinden van een evenwicht tussen gezins- en arbeidstaken, wat tevens ook inwerkt op de maatschappelijke mobiliteit van vrouwen die alleen aan het hoofd van een gezin staan (Rutgeerts, 2005; Thys, 2001; van Leeuwen, van Hees & Hermanns, 2002). Vanuit wetenschappelijk onderzoek wordt echter aangenomen dat alleenstaande moeders een onstabiel netwerk hebben of gekenmerkt worden door sociaal isolement (Cattell, 2001; Driessens & Van Regenmortel, 2006; Kruythoof, 2010).

Het wetenschappelijk onderzoeken van bovenstaande doelgroep en thema's is uiteraard geen nieuw gegeven. Er werd echter zelden onderzoek gevoerd naar de verschillende thema's samen, met name naar de invloed van sociale steunrelaties van alleenstaande moeders in armoede op de combinatie van arbeid en gezin. Ook zijn er weinig empirische onderzoeken terug te vinden, die peilen naar de manier waarop alleenstaande moeders hun sociale relaties ervaren. In dit onderzoek zetten we daarom de ervaringen van alleenstaande moeders centraal. Via een kwalitatief onderzoek trachten we inzicht te krijgen in de manier waarop alleenstaande moeders in armoede hun sociale relaties ervaren en wanneer zij zich daadwerkelijk ondersteund voelen. Aan de hand van tien semi-gestructureerde interviews verzamelen we de ervaringen van tien alleenstaande moeders in armoede.

Deze ervaringen kunnen de wetenschappelijke hypothese, met name dat alleenstaande moeders vaak een beperkt of geen sociaal netwerk hebben, bevestigen, verhelderen, ontkrachten of preciseren. Verder onderzoeken we de aard van deze sociale steun en de invloed op de combinatie van arbeid en gezin. Inzicht in deze sociale steunrelaties kan ons een beeld geven over de ruimere maatschappelijke positie van een eenoudergezin met een vrouw als gezinshoofd. Mogelijke conclusies hieromtrent kunnen leiden tot aanbevelingen t.a.v. wetenschappelijk onderzoek, bestaande welzijns- en preventiepraktijken en het beleid.

In dit onderzoek luidt onze centrale onderzoeksvraag: “Hoe ervaren alleenstaande moeders in armoede zelf hun sociale steunrelaties?”.

Deze centrale onderzoeksvraag kunnen we beantwoorden door antwoorden te formuleren op volgende deelvragen.

- Welke soorten sociale steun ervaren alleenstaande moeders in armoede (niet)? Zijn deze eerder formeel of informeel?
- Welke invloed hebben deze sociale steunrelaties op het combineren van arbeids- en gezinstaken?

In dit onderzoek trachten we antwoorden te vinden op bovenstaande onderzoeksvragen. In het **eerste** hoofdstuk haal ik enkele theoretische concepten aan, met name de groep van alleenstaande moeders, armoede, de combinatie van arbeid en gezin en sociale steunrelaties. Deze literatuurstudie beperkt zich echter tot de theoretische concepten en omschrijvingen die van belang zijn voor het onderzoek. Omdat we voornamelijk willen focussen op ons empirisch onderzoek ontbreekt het dit literatuurhoofdstuk aan verdere theoretische diepgang. Het **tweede** hoofdstuk is het methodologische luik, dat uitleg geeft over de gebruikte onderzoeksmethode en –analyse. We verzamelen data aan de hand van een specifieke vragenlijst. Deze lijst baseren we op mogelijke moeilijkheden in de combinatie van arbeids- en gezinstaken, alsook op mogelijke vormen van sociale steunrelaties. Aan de hand van deze vragenlijst trachten we een beeld te schetsen van de aard van de sociale steunrelaties, alsook de invloed hiervan op de combinatie van arbeid en gezin. In het **derde** hoofdstuk bespreken we vervolgens de onderzoeksresultaten, die ons een antwoord dienen te geven op onze onderzoeksvragen. In het **vierde en tevens laatste** hoofdstuk is er ruimte voor discussie, alsook voor mogelijke aanbevelingen die we kunnen geven als gevolg van ons onderzoek.

Met deze masterproef trachten we een verkennend beeld te geven over sociale steunrelaties van alleenstaande moeders in armoede en de invloed hiervan op de combinatie van arbeid en gezin.

HOOFDSTUK 2 THEORETISCH KADER

In dit theoretisch kader zal ik eerst de groep van alleenstaande moeders in armoede toelichten, met aandacht voor het alleenstaand ouderschap, de invloed van een alleenstaande vrouw als gezinshoofd en het risico op armoede. In het tweede deel ga ik dieper in op de opdracht van ouders in het algemeen, en meer specifiek van alleenstaande moeders om arbeid en gezin te combineren. In het derde deel geef ik meer informatie over sociale steunrelaties en licht ik de concepten sociaal netwerk en sociale steun toe. Tevens sta ik in dit deel stil bij de verscheidene vormen van sociale steun, een negatief effect van sociale relaties, mogelijke sociale steunbronnen, en de sociale relaties van alleenstaande moeders in armoede.

In dit onderzoek kiezen we er bewust voor om de nadruk te leggen op het empirische luik. Dit impliceert dat het theoretisch kader minder uitgebreid zal zijn en dat de focus op de onderzoeksresultaten ligt. Het theoretisch kader zal daarom slechts enkele concepten halen, die van belang zijn om het onderzoek te kunnen kaderen, met name de doelgroep, de combinatie van arbeid en gezin en sociale steunrelaties. Verdere diepgang ontbreekt.

1 Alleenstaande moeders

In dit eerste hoofdstuk geven we kort uitleg over de groep van alleenstaande moeders in armoede. We staan eerst stil bij het eenouderschap als gezinsvorm. Vervolgens bespreken we de invloed van een vrouw die alleen aan het hoofd staat van het gezin en het mogelijk daarmee samengaande armoederisico.

1.1 Alleenstaand ouderschap

In de meeste westerse landen maakt het traditionele gezin sinds het einde van de jaren zestig plaats voor meer gedifferentieerde gezinsvormen (Dewilde & Raeymaeckers, 2008; Goddeeris, 2001; Kruythoof, 2010; Niphuis-Nell, 1995; Walker, Crawford & Taylor, 2008). Deze transformatie kan gerelateerd worden aan economische en sociale veranderingen. Vrouwen gaan voortaan uit werken en worden minder afhankelijk van hun huwelijk en man. Daarnaast spelen ook anticonceptiemiddelen een rol (Cancian & Reed, 2009; Hantrais, 2004). De fragmentatie van gezinsvormen kan ook gelinkt worden aan de individualiseringstendens, waarbij personen individueel keuzes maken en niet meer gebonden zijn door maatschappelijke instituties (Kruythoof, 2010; Raeymaeckers, Dewilde, Snoeckx & Mortelmans, 2008; Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers (RKW), 2003;

Valgaeren, 2008). Als gevolg van deze evoluties ontstaat er een groeiende diversiteit aan gezinsvormen zoals ongehuwde gezinnen, alleenstaanden of eenoudergezinnen. (Hantrais, 2004; Kruythoof, 2010; Raeymaeckers e.a., 2008; Valgaeren, 2008). Het meest voorkomende gezinstype blijft echter het gezin, waarbij de ouders gehuwd zijn (Kruythoof, 2010: 10).

De groep van alleenstaande ouders bestaat ook reeds voor de jaren zeventig als gevolg van verweduwing. Nadien neemt deze groep sterk toe als gevolg van een stijging van het aantal echtscheidingen (Cantillon e.a., 2003; Niphuis-Nell, z.d.; Raeymaeckers e.a., 2008; Usdansky, 2009). In 2007 groeit 14% van de kinderen in Vlaanderen op in een eenoudergezin en verwacht wordt dat dit percentage zal stijgen tot 18% tegen 2021. Er is dus nog steeds sprake van een groeiende groep van alleenstaande ouders (Kruythoof, 2010; Lodewijck, 2008; Valgaeren, 2008; Walker, Craxford & Taylor, 2008).

Een eenduidige definiëring van een eenoudergezin bestaat er niet als gevolg van de grote verscheidenheid aan gezinsvormen (Cantillon e.a., 2003). In dit onderzoek definiëren we een alleenstaande moeder als een vrouw die aan het hoofd staat van het huishouden, niet samenwoont met een partner en minstens één afhankelijk kind heeft.

Deze definitie duidt tevens op de heterogeniteit van de groep van alleenstaande ouders. Het is belangrijk om deze onderlinge verscheidenheid in het achterhoofd te houden (Cantillon e.a., 2003; Geurts, 2006; Geurts, 2006b; Lodewijck, 2008). Niet elke alleenstaande ouder of moeder bevindt zich in dezelfde omstandigheden en heeft te maken met bovenstaande problemen.

1.2 Vrouw als gezinshoofd

De groep van alleenstaande ouders bestaat hoofdzakelijk uit alleenstaande vrouwen met afhankelijke kinderen (Cantillon e.a., 2003; Geurts, 2006; Millar & Ridge, 2008; Niphuis-Nell, 1995; Lodewijck, 2008). Deze huishoudens met een vrouw als enig gezinshoofd worden beschouwd als een kwetsbare groep met een groot armoederisico (Engbersen e.a., 2000; Valgaeren, 2008; Cancian & Reed, 2009; Morissens, 2007; Walker, Crawford & Taylor, 2008). In België bedraagt het armoederisico bij alleenstaande ouders met minstens één afhankelijk kind 39,5% (Fod Economie, KMO, Middenstand en Energie, 2008). Dit risico is groter bij alleenstaande moeders dan alleenstaande vaders, aangezien de werkzaamheidsgraad bij vaders groter is en de periode van alleenstaand ouderschap bij vader vaak korter is (Valgaeren, 2008). Meer duiding over dit armoederisico bij alleenstaande moeders geven we in het volgende hoofdstuk.

1.3. Besluit

In dit onderzoek richten we ons naar de groep van alleenstaande moeders in armoede met minstens één afhankelijk kind. Een alleenstaande moeder wordt in dit onderzoek gedefinieerd als een vrouw die alleen aan het hoofd staat van een gezin, zonder steun van een inwonende partner. Het gegeven dat de groep van eenoudergezinnen nog steeds groeit, duidt op het belang van wetenschappelijk onderzoek zoals deze masterproef. We dienen in onze samenleving rekening te houden met deze doelgroep en mogelijke noden en behoeftes. Daarnaast is het belangrijk om de heterogeniteit van deze doelgroep niet uit het oog te verliezen. De groep van alleenstaande moeders is zeer divers.

2 Armoede

Zoals we in het vorige hoofdstuk reeds aangehaald hebben, wordt de groep van alleenstaande moeders vaak gelinkt met een groot armoederisico (Geurts, 2006). De berekening van een armoederisico hangt echter samen met de definiëring van armoede en hoe je dit risico gaat meten (Van Hootegem, 2002). Het is dus belangrijk om eerst te kaderen wat we in dit onderzoek verstaan onder het begrip 'armoede'. Wat is armoede? Welke armoedeindicators dienen we te hanteren om iemand als arm te beschouwen? Wanneer leeft een alleenstaande moeder in armoede? In dit tweede deel van het theoretische luik schets ik eerst kort een mogelijke definiëring van armoede en enkele aandachtspunten, waarvan we ons bewust dienen te zijn. Vervolgens licht ik toe waarom alleenstaande moeders volgens de wetenschappen meer risico lopen om in de armoede verzeild te geraken.

2.1 Definitie

Armoede goed en allesomvattend omschrijven is geen eenvoudige opdracht (Bouverne-De Bie, Claeys, De Cock & Vanhee, 2003). De definitie van armoede is altijd onderwerp van een politieke discussie (Bouverne-De Bie e.a., 2003; Lister, 2004). De manier waarop armoede gedefinieerd wordt, dient dus steeds geplaatst te worden in de politieke context, waarin het gebruikt wordt (Lister, 2004). Als gevolg hiervan vinden we zeer uiteenlopende definities en omschrijvingen terug van het begrip armoede.

In het algemeen kunnen we wat betreft de definiëring van het concept armoede twee grote luiken terugvinden, met name een individualistisch versus een structureel perspectief (Bouverne-De Bie e.a., 2003; Lister, 2004). In huidige onderzoeken en armoedeinitiatieven wordt armoede als een structureel en dus maatschappelijk probleem erkent (Bouverne-De

Bie, 2004). De methodes en maatregelen om dit probleem aan te pakken blijven echter individualiserend en responsabiliserend (Bouverne-De Bie e.a., 2003).

Het gebrek aan voldoende inkomsten is een onvoorwaardelijk gegeven in het definiëren van armoede (Lister, 2004). Wanneer dit niet het geval is, is er van armoede geen sprake. Armoede beperkt zich niet enkel tot een gebrek aan inkomsten. Bouverne-De Bie, Claeys, De Cock & Vanhee (2003: 4) omschrijven armoede *“als een samengaan van een gebrek aan voldoende middelen, maatschappelijk uitgesloten worden en meervoudige deprivatie”*. Armoede omvat dus niet alleen een gebrek aan voldoende inkomsten, maar verwijst ook naar het ontbreken van de effectuering van politieke en sociale rechten en van het gebrek aan een cultureel en sociaal kapitaal (Bouverne-De Bie e.a., 2003: 4). Armoede gaat ook over uitsluiting op andere levensdomeinen (Van Hootegem, 2002; Vranken e.a., 2006: 31). Alleenstaande moeders bijvoorbeeld hebben volgens verschillende wetenschappelijke onderzoekers een groter risico op armoede als gevolg van een beperkt sociaal kapitaal (Vanhee, 2007).

Naast een gebrek aan voldoende middelen, wordt armoede ook gelinkt met sociale uitsluiting op verschillende niveaus (Bouverne-De Bie e.a. 2003; Lister, 2004). Armoede omvat sociale uitsluiting. Omgekeerd is dit echter niet altijd van toepassing (Bouverne-De Bie e.a. 2003: 3). Een voorbeeld van sociale uitsluiting op microniveau is de uitsluiting van armen uit bepaalde relaties tussen individuen (Bouverne-De Bie e.a. 2003: 3). Belangrijk is om hierbij de uitsluitingsprocessen op meso- en macroniveau niet uit het oog te verliezen. Meervoudige deprivatie duidt op de cumulatie van een gebrek aan mogelijkheden en sociale uitsluitingsprocessen (Bouverne-De Bie e.a., 2003: 5).

We kunnen dus stellen dat het niet eenvoudig is om armoede te omschrijven. De moeilijke opdracht om armoede algemeen en allesomvattend te definiëren heeft als gevolg dat ook het meten van armoede geen eenvoudige opdracht is. Het opstellen van objectieve armoedeindicators kunnen we als een eeuwige zoektocht beschouwen (Engbersen, 1995). Naast objectieve criteria (zoals een gebrek aan inkomen of sociale relaties) kan je als onderzoeker ook vertrekken vanuit een subjectieve definiëring (Peper, 1998). De persoon in kwestie bijvoorbeeld definieert zelf of hij of zij in armoede leeft of niet. De manier waarop armoede in een wetenschappelijk werk gedefinieerd wordt, is afhankelijk van de keuzes en verantwoording van de onderzoeker (Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, z.d.). Het is steeds verbonden aan een waardeoordeel, met name of een situatie als onwenselijk wordt beschouwd opdat er maatschappelijke actie nodig is (Bouverne-De Bie e.a., 2003: 3; Levecque, 1999).

In dit onderzoek baseren we ons op bovenstaande definitie opgesteld door Bouverne-De Bie, Claeys, De Cock en Vanhee (2003), waarin een gebrek aan voldoende middelen, alsook maatschappelijke uitsluiting en meervoudige deprivatie centraal staan. We beschouwen de respondenten in dit onderzoek als arm omdat ze beantwoorden aan deze drie criteria. We vertrekken hierbij zowel vanuit objectieve als subjectieve criteria. Alle geïnterviewde alleenstaande moeders hebben een gebrek aan middelen en worden uitgesloten op verschillende levensdomeinen zoals arbeid, onderwijs, cultuur, gezondheid... (Van Hootegem, 2002). De combinatie van verschillende problemen bemoeilijkt hun situatie (Van Hootegem, 2002). Alle alleenstaande moeders beschouwden zichzelf als arm.

2.2 Alleenstaande moeders in armoede

Alleenstaande ouders lopen een groot risico om in armoede verzeild te geraken (Geurts, 2006). Dit hoge armoederisico wordt onder meer gelinkt aan de hoge werkloosheidsgraad van alleenstaande moeders (Cancian & Reed, 2009; Cantillon e.a., 2004; Millar & Ridge, 2008; Valgaeren, 2008; RKW, 2003). In onze samenleving is de plaats die iemand inneemt op de arbeidsmarkt een belangrijke factor wat betreft het risico om in de armoede verzeild te geraken (Van Hootegem, 2002). De economische onafhankelijkheid van vrouwen wordt aldus hoofdzakelijk bepaald door hun participatie aan de arbeidsmarkt (Raeymaeckers e.a., 2008: 116). De arbeidsparticipatie van alleenstaande ouders, en dan vooral van alleenstaande moeders, is laag (Cancian & Reed, 2009; Cantillon e.a., 2004; Millar & Ridge, 2008; Valgaeren, 2008; RKW, 2003).

Vrouwen zijn in het algemeen extra kwetsbaar als gevolg van hun zwakkere positie op de arbeidsmarkt (Van Hootegem, 2002). Ze werken vaak minder werken en verdienen minder per uur (Cancian & Reed, 2009; Christopher, England, Smeeding & Philips, 2002; Engbersen e.a., 2000; Raeymaeckers e.a., 2008; Van Hootegem, 2002). Na een scheiding worden de kinderen vaak toegewezen aan de moeder en dient zij alleen in te staan voor het inkomen van het gezin (Raeymaeckers e.a., 2008: 116; Van Hootegem, 2002). Het alleenstaand ouderschap en het gegeven dat ze als vrouw alleen aan het hoofd van een gezin staan, maakt dat alleenstaande moeders zich in een kwetsbare positie bevinden.

Uit nader onderzoek blijkt dat er verschillen zijn wat betreft de arbeidssituatie van alleenstaande vrouwen. Het zijn vooral diegene die een jonge leeftijd hebben (onder de dertig) en/of diegene die kind(eren) hebben onder de drie jaar, die te maken hebben met een moeilijke arbeidssituatie (Geurts, 2006; Geurts, 2006b). Het armoederisico bij alleenstaande moeders is groter dan bij alleenstaande vrouwen (Le Sage, 2009).

2.3 Besluit

In dit onderzoek omschrijven we armoede zoals deze geformuleerd wordt door Bouverne-De Bie e.a. (2003: 4), met name: “armoede is een samengaan van een gebrek aan middelen, maatschappelijk uitgesloten worden en meervoudige deprivatie”. Alleenstaande moeders hebben een groter armoederisico, als gevolg van een gebrek aan voldoende inkomsten en mogelijkheden, maatschappelijke uitsluiting en een opeenhoping en verwevenheid van deze factoren. We kunnen iemand als arm beschouwen wanneer zijn situatie beantwoordt aan deze criteria. Deze criteria kunnen zowel objectief als subjectief zijn.

Een belangrijke factor, waaraan in onze samenleving veel aandacht wordt besteed, is de deelname aan de arbeidsmarkt. De arbeidsparticipatie van alleenstaande moeders is laag en bovendien is deze groep extra kwetsbaar als gevolg van uiteenlopende factoren zoals het alleenstaand ouderschap, het minder verdienen als vrouw... De lage arbeidsparticipatie maakt alleenstaande moeders dus extra kwetsbaar en draagt bij tot het verhoogde risico op armoede. Er zijn verschillende redenen waarom alleenstaande moeders slechts in beperkte mate deelnemen aan de arbeidsmarkt. Meermaals wordt er verwezen naar het combineren van arbeid en gezin.

3 Combinatie arbeid en gezin

In de literatuur worden er verschillende oorzaken gegeven voor de complexe arbeidspositie van eenoudergezinnen. Herhaaldelijk wordt er verwezen naar de moeilijke opdracht van alleenstaande moeders om betaalde arbeid en gezinsarbeid te combineren (Cantillon e.a., 2003; Kruythoof, 2010). Het niet vinden van een evenwicht tussen beide levenssferen ligt mee aan de basis van een hoge werkloosheidsgraad van deze groep (Geurts, 2006b, p.19). Vooraleer we ons toespitsen op mogelijke conflicten of spanningen bij het zoeken naar een evenwicht tussen arbeid en gezin, verduidelijken we eerst wat we juist verstaan onder ‘arbeid’ en ‘gezin’ en de combinatie van beide levenssferen.

3.1 Twee levenssferen: arbeid en gezin

Het begrip levenssferen duidt op het artificiële onderscheid dat we kunnen maken tussen de verschillende domeinen in een levensloop waarop activiteiten zich kunnen ontplooiën (Van Aerschoot, 2004: 5). Zo vinden we in enkele onderzoeken herhaaldelijk het onderscheid terug tussen de levenssferen (betaalde) arbeid en gezinsarbeid, in de wetenschappelijke literatuur ook wel formele en informele arbeid, betaalde en niet betaalde arbeid, externe en interne taken of werk en privé genoemd (Kruythoof, 2010; Le Sage, 2009; Steegmans, De Bruyn &

Marynissen, 2008; Valgaeren & Van Aerschot, 2007). In dit onderzoek prefereren we het gebruik van de termen (betaalde) arbeid en gezin(sarbeid), kortweg arbeid en gezin. Het begrip 'arbeid' kan omschreven worden als alle activiteiten die plaatsvinden binnen een bepaalde arbeidsorganisatie en waarvoor men een loon ontvangt in ruil voor geleverde diensten (Runté & Mills, 2004, Steegmans e.a., 2008; Van Aerschot, 2004). Vrijwilligerswerk en huishoudelijke taken behoren hier niet toe, waarmee we niet impliceren dat deze vormen van arbeid niet productief zouden zijn of minder gewaardeerd dienen te worden (Valgaeren & Van Aerschot, 2004). Onder de noemer gezinsarbeid verstaan we de niet betaalde zorg voor het gezin, met name huishoudelijke taken en (kinder)zorg (Steegmans e.a., 2008; Van Aerschot, 2004).

Het onderscheid tussen het arbeidsleven en het gezinsleven ontstaat in de jaren vijftig en zestig, wanneer het kostwinnersmodel domineert (Kuythoof, 2010; Runté & Mills, 2004). De man staat in voor het gezinsinkomen en de vrouw blijft na het huwelijk thuis (Runté & Mills, 2004). Sinds de jaren zeventig en tachtig nemen echter steeds meer vrouwen deel aan de arbeidsmarkt, waardoor er geleidelijk een tweeverdienersmodel of combinatiemodel in de plaats kwam (Cantillon e.a., 2004; Carton, 2003; Kuythoof, 2010; Runté & Mills, 2004; Valgaeren & Van Aerschot, 2007, Van Dongen, Beck & Vanhaute, 2001). Het strikte onderscheid tussen de taken van man en vrouw vervaagd, wat zowel een invloed heeft op de arbeidsrol en de gezinsrol als op de combinatie van deze twee (Valgaeren & Van Aerschot, 2007). In de meeste tweoudergezinnen gaan zowel de moeder als de vader uit werken om een voldoende welvaartsniveau te realiseren (Van Dongen e.a., 2001: 2). Doch is er geen sprake van een gelijkmatige verdeling wat betreft beroeps- en gezinsarbeid tussen beide partners (Carton, 2003). Er ontstaat een klimaat voor mogelijke conflicten met betrekking op beide levenssferen (Valgaeren & Van Aerschot, 2007; Van Aerschot, 2004).

3.2 Werk-familie conflict

Het zoeken naar een evenwicht tussen (loon)arbeid en gezin(sarbeid) kan conflicten in beide levenssferen met zich meebrengen, ondanks dit vanzelfsprekend niet voor ieder gezin van tel is (Valgaeren & Van Aerschot, 2007). Het arbeidsleven en het gezinsleven hebben een wederzijdse invloed op elkaar, wat Frone (2003) benoemd als bidirectioneel (Valgaeren & Van Aerschot, 2007). Een conflict in het gezinsleven als gevolg van arbeid kunnen we samenvatten onder de noemer werk-privé conflict of arbeid-gezinconflict. Omgekeerd noemen we een conflict, dat ontstaat in het arbeidsleven als gevolg van een factor uit het gezinsleven, een privé-werkconflict of gezin-arbeidconflict (Valgaeren & Van Aerschot, 2007). Beide soorten van conflict situeren we onder de koepel 'Work-Family Conflict (WFC)' (Vercruysen & Van de Putte, 2010).

Aangenomen wordt dat vrouwen sneller een arbeid-gezinconflict ervaren dan mannen. Een verklaring hiervoor kan de invloed zijn van de klassieke rolverdeling tussen man en vrouw zijn (Cantillon, 1996; Kruythoof, 2010). Wat betreft een gezin-arbeidconflict zou geslacht geen rol spelen (Kruythoof, 2010; Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers, 2003; Valgaeren & Van Aerschot, 2007). Verschillende factoren, zowel werkgerelateerd als afkomstig uit het gezinsleven, hebben een positieve of negatieve invloed op de combinatieproblematiek (Stegmans e.a., 2008; Valgaeren & Van Aerschot, 2007). Eén bepalende factor, die invloed heeft op de combinatie van arbeid en gezin, zijn sociale steunrelaties (Valgaeren & Van Aerschot, 2007). Sociale steunrelaties zijn dus van groot belang in het combineren van arbeid en gezin voor een gezin. Wanneer we de lijn doortrekken, kunnen we zelfs stellen dat sociale steunrelaties hierbij ook invloed uitoefenen op de arbeids- en ruimere maatschappelijke positie van een gezin.

Het werk-familieconflict kunnen we koppelen aan de verhouding tussen de private en de publieke sfeer (Bouverne-De Bie, 2007). Elementen die behoren tot de private sfeer van het gezin hebben invloed op de ruimere maatschappelijke positie in de samenleving en de samenleving in het algemeen (Bouverne-De Bie, 2007). Dit geldt ook omgekeerd. Wat betreft alleenstaande moeders kunnen we spreken van een wisselwerking tussen enerzijds de invloed van individuele werk- en/of gezinsgerelateerde factoren op de maatschappelijke positie van alleenstaande moeders en anderzijds de invloed van de ruimere samenleving (zoals de overheid) op de individuele situatie van alleenstaande moeders. De onderlinge wisselwerking en de ruimte tussen de publieke sfeer en de private sfeer van het gezin noemen we het sociaal middenveld (De Bie & Roose, 2009: 3).

3.3 Alleenstaande moeders en het werk-familieconflict

Een 'klassiek' gezin, waar twee ouders aan het hoofd staan delen de taken om een evenwicht te vinden tussen arbeid en gezin en te voldoen aan een bepaald welvaartsniveau. Alleenstaande ouders dragen deze opdracht echter zonder steun van een partner, wat hun situatie bemoeilijkt (Carton, 2003; Kruythoof, 2010; Le Sage, 2009; Van Hootegem, 2002). Vooral voor alleenstaande vrouwen met minimaal één afhankelijk kind is het combineren van de twee levenssferen niet evident (Geurts, 2006b; Kruythoof, 2010). Het uitbesteden van huishoudelijke taken of deeltijds werken is financieel niet altijd haalbaar. Verder wordt deze doelgroep geconfronteerd met de werkloosheidsval. Het aanvaarden van een job kan zelfs leiden tot inkomensverlies als gevolg van vervoer en/of kinderopvang (Geurts, 2006b). Alleenstaande moeders die moeilijkheden ervaren met het combineren van arbeid en het gezinsleven, lopen als gevolg hiervan een risico op tewerkstellingsproblemen (Ciabattari,

2005). Wanneer de kind(eren) van een alleenstaande moeder ouder worden, verhoogt de arbeidsparticipatie (Le Sage, 2009).

In de huidige activerende welvaartstaat wordt er door de overheid aandacht besteed aan de groep van alleenstaande ouders vanuit een bezorgdheid omtrent de lage participatie op de arbeidsmarkt. Vanuit het idee van een combinatieproblematiek worden er maatregelen genomen ten aanzien van alleenstaande moeders om arbeid met gezin te combineren (Kruythoof, 2010; Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers, 2003). Deze maatregel is een duidelijk voorbeeld van de invloed van de overheid op het gezin in de private sfeer.

3.4 Risicofactoren en protectieve factoren

Uit bovenstaand literatuuronderzoek weten we dat eenoudergezinnen kwetsbaar zijn als gevolg van een aantal factoren, die zowel uit arbeid als de gezinssituatie voortvloeien. Alleenstaand moederschap kan volgens de theorie van Beck (1992) beschouwd worden als een nieuws sociaal risico in onze risicomaatschappij (Kruythoof, 2010; Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers, 2003). Naast de hierboven vermelde risicofactoren zoals alleenstaand ouderschap en gender, is het ook belangrijk om aandacht te hebben voor de protectieve factoren. Deze factoren zijn interactief en dienen als buffer wanneer er bepaalde risicofactoren aanwezig zijn (van Leeuwen, van Hees & Hermanns, 2002). Een voorbeeld van een protectieve factor is sociale steun. Het kan het risico op mogelijke problemen beïnvloeden. Sociale steun en zijn mogelijk protectief karakter, wordt besproken in het volgende hoofdstuk.

3.5 Besluit

In het algemeen is het combineren van arbeids- en gezinstaken een actueel thema. Het huidige tweeverdienersmodel brengt de nodige conflicten met zich mee. Deze werk-familieconflicten kunnen we koppelen aan de verhouding tussen de private en de publieke sfeer. De groep van alleenstaande moeders wordt meermaals vermeld, wanneer we literatuur raadplegen met betrekking de combinatieproblematiek. Zij staan immers alleen aan het hoofd. Arbeids- en gezinstaken, die in een gezin meestal worden gedragen door twee schouders, komen nu bij één en dezelfde persoon terecht. Alleenstaande moeders met jonge kinderen lopen aldus een risico problemen te ondervinden in het combineren van arbeids- en gezinstaken, wat kan leiden tot conflicten. Een mogelijk gevolg van dergelijke conflicten is de beperkte deelname van deze groep aan de arbeidsmarkt. Zowel werkgerelateerde als gezinsgerelateerde factoren kunnen een positieve of negatieve invloed uitoefenen op de combinatie van arbeid en gezin. Deze factoren kunnen dus zowel een protectieve werking hebben, als het risico op problemen verhogen. Eén belangrijke factor is sociale steun.

4 Sociale steunrelaties

Sociale steunrelaties kunnen een rol spelen in het combineren van arbeids- en gezinstaken, en kunnen aldus invloed uitoefenen op de arbeids- en maatschappelijke positie van een gezin. Deze persoonlijke relaties van alleenstaande moeders kunnen gekaderd worden door middel van een sociaal-ecologisch model geformuleerd door Bronfenbrenner (1986, 1993). Dit bespreken we in het eerste deel. Vervolgens staan we even stil bij het perspectief van waaruit we vertrekken in dit onderzoek, met name de netwerkbenadering. Hierbij geven we meer duiding bij de concepten sociaal netwerk en sociale steun. We bespreken eerst wat sociale steun juist inhoudt, welke vormen sociale steun kan aannemen, de al dan niet positieve invloed van sociale relaties en de verschillende bronnen van sociale steun. We eindigen dit hoofdstuk over sociale steun met verschillende vooronderstellingen wat betreft sociale relaties van alleenstaande moeders in armoede.

4.1 De sociale omgeving

In dit onderzoek willen we de maatschappelijke positie van alleenstaande moeders in armoede onderzoeken vanuit het perspectief van de sociale context of omgeving, en meer precies vanuit de sociale steunrelaties. Bronfenbrenner (1986, 1993) biedt ons hiervoor met zijn sociaal-ecologisch model een ruimer kader, waarin zowel indirecte als directe invloeden van de sociale omgeving worden weergegeven. Bronfenbrenner onderscheidt vier systemen, met name het micro-, meso-, exo- en macrosysteem. Het microniveau omvat alle interacties of relaties met de directe omgeving. De interacties tussen de verschillende microsystemen behoren tot het mesoniveau (Decoene, Myny, Vanthuyne & Verschelden, 2006). Het exoniveau omvat de ruimere sociale context, waaraan men niet expliciet deelneemt, maar die wel een invloed heeft (Decoene e.a., 2006). Tot het macrosysteem behoren de ruimere politieke en culturele systemen, die tevens alle andere systemen beïnvloeden (Decoene, e.a., 2006).

In dit onderzoek focussen we ons op de sociale steunrelaties van alleenstaande moeders in armoede. Ons onderzoeksobject bevindt zich dus binnen het micro- en mesosysteem van alleenstaande moeders en omvat de directe interacties met familie, vrienden, kennissen, burens, hulpverleners... Deze interacties met de directe omgeving worden steeds beïnvloed door andere micro- en mesosystemen, alsook door het exosysteem en de ruimere culturele en politieke systemen. Voor ons onderzoek betekent dit dat we steeds bewust moeten zijn van het gegeven dat sociale steunrelaties van alleenstaande moeders in armoede, steeds afhankelijk zijn of bepaald worden door de ruimere omgeving. Sociale steun wordt niet alleen beïnvloed door het individu zelf en personen uit de nabije omgeving, maar ook door andere families, buurten, werkgevers, waarden en normen, het politieke klimaat...

4.2 Netwerkbenadering

In dit onderzoek onderzoeken we de maatschappelijke positie van alleenstaande moeders in armoede vanuit een netwerkbenadering. We peilen naar de ervaringen van alleenstaande moeders in armoede wat betreft hun sociale contacten. Het bestuderen van de onderlinge relaties tussen actoren biedt ons een perspectief om de sociale werkelijkheid te begrijpen (Ciabattari, 2005; Steenssens, Vandenabeele & Pulteau, 1996; Thys, 2001). De netwerkbenadering is dan ook terug te vinden in verschillende onderzoeken met betrekking tot armoede en sociale mobiliteit (Thys, 2001: 27). Men vertrekt vanuit de sociale omgeving om de sociale mobiliteit te verklaren en/of als aangrijpingspunt te nemen voor verandering (Thys, 2001). Zo beschouwt men netwerkbevordering als een middel tot kansarmoedebestrijding (Rutgeerts, 2005; Thys, 2001).

In dit onderzoek benaderen we alleenstaande moeders in armoede vanuit een netwerkbril. Deze groep bestaat niet uit geïsoleerde individuen, maar uit actoren die verbonden zijn met andere actoren als gevolg van interactie en communicatie (Steenssens e.a., 1996). Deze onderlinge relaties kunnen leiden tot sociale steun, wat een invloed kan hebben op de combinatie van arbeid en gezin.

Netwerkbenaderingen zijn in de sociale wetenschappen sinds enkele jaren zeer populair en ook in het dagdagelijkse leven wordt er veel gesproken over het belang van sociale relaties en een sociaal netwerk. Belangrijk is om daarom eerst stil te staan bij de verscheidenheid aan concepten en benaderingen, die in de sociale wetenschappen aan bod komen (Govaart, 1997; Thys, 2001). Begrippen zoals sociaal netwerk en sociale steun worden door elkaar gebruikt. Elk concept dekt een andere lading en bovendien is er geen eensgezindheid wat betreft de betekenis van deze termen (Moerman, 2008; Govaart, 1997). Het is zo goed als onmogelijk om een eenduidig overzicht te geven van de verschillende termen en auteurs die dit thema bestuderen. In dit hoofdstuk zullen we daarom de louter informatie weergeven die noodzakelijk is voor ons empirisch onderzoek.

Er zijn verschillende manieren om een persoonlijk netwerk te analyseren en de voortgebrachte effecten of invloeden te bestuderen. In het algemeen kunnen we twee methodieken wat betreft netwerkanalyse terugvinden, waarbij men enerzijds focust op de structurele kenmerken en anderzijds op de functionele kenmerken (Dedeurwaerder, 2008). De eerst genoemde manier kijkt voornamelijk naar de uiterlijke eigenschappen van het netwerk zoals grootte, onderlinge afhankelijkheid, samenstelling... (Dedeurwaerder, 2008). Hierin kunnen we twee benaderingen vinden om naar sociale relaties te kijken, met name de sociale integratiebenadering en de sociale netwerkbenadering (Blaauw, 2011).

Wanneer men de functionele kenmerken onderzoekt, bestudeert men de betekenis en de inhoud van het sociaal netwerk. Dit wordt de sociale steunbenadering genoemd (Blaauw, 2011). In dit onderzoek hanteren we deze manier om sociale relaties van alleenstaande moeders in armoede te bestuderen. De kwaliteit van de sociale steunrelaties worden hierdoor centraal gesteld (Hortulanus, Machielse & Meeuwese, 2003). De functies, die voortvloeien uit sociale (steun)relaties, kunnen op uiteenlopende manieren gedefinieerd worden. In dit onderzoek sluiten we ons aan bij de functies gecategoriseerd door Cohens & Wills (1985). Deze bespreken we uitgebreid in het hoofdstuk 'sociale steun'.

4.2.1 Sociaal netwerk

Een sociaal netwerk verwijst naar een geheel van personen met wie een subject contact of een relatie heeft (De Clerck, 2009). Algemeen wordt een onderscheid gemaakt tussen een geheel sociaal netwerk of een ego-gecentreerd sociaal netwerk (Vrooman, 2001). We vertrekken in dit onderzoek vanuit het persoonlijk of egocentrisch sociaal netwerk, waarbij één persoon (ego) of actor centraal staat met daarnaast de interacties met andere actoren (Bolt, 2000; Engbersen, 2003; Hortulanus e.a., 2003; Vrooman, 2003). Een sociaal netwerkbenadering beschouwt een persoon niet als een onafhankelijke actor, maar zet de relaties of banden tussen individuen of sociale eenheden centraal (Thijs, 2000). De directe contacten van een persoon worden relaties van de eerste orde of het primair sociaal netwerk genoemd (Busschots & Lauwers, 1994: 17). Een persoonlijk netwerk kan verschillende personen bevatten met verschillende sociale rollen zoals vrienden, familie, burens, kennissen... (Hortulanus e.a., 2003).

4.2.2 Sociale steun

We starten dit deel met een algemene definitie van wat sociale steun juist inhoudt. We staan tevens stil bij de verschillende vormen van sociale steun. Sociale steun heeft vaak een positieve connotatie, maar het is belangrijk om hierbij ook een kanttekening te maken. Verder zijn er verschillende bronnen van waaruit sociale steun kan voortvloeien. Tenslotte bekijken we het belang van sociale steunrelaties voor alleenstaande moeders in armoede van naderbij.

Definitie

Sociale steun krijgt in de literatuur verschillende betekenissen toegekend. Samengevat kunnen we stellen dat sociale relaties van belang zijn als gevolg van sociale steun die hieruit kan voortkomen. Sociale steun duidt op de kwaliteit van de sociale relaties in het netwerk (Hortulanus e.a., 2003). Het begrip verwijst naar de steun en hulp die een individu ervaart van belangrijke actoren uit zijn sociaal netwerk (Attree, 2004; Steenssens e.a., 1996: 43).

Sociale steun en sociaal netwerk zijn dus twee begrippen, die vaak door elkaar gebruikt worden, maar niettemin verschillende inhoudelijk betekenissen hebben. Sociale steun kan pas ontvangen worden, wanneer men deel uitmaakt van een sociaal netwerk. Omgekeerd is deze denkwijze niet altijd van kracht. Sociale steun is niet noodzakelijk aanwezig, wanneer men deel uitmaakt van een sociaal netwerk (Van der Ploeg, 1990). Sociale steun kan worden gegenereerd uit een sociaal netwerk, maar komt hier niet altijd uit voort. Algemeen kunnen we stellen dat sociale steun pas daadwerkelijk aanwezig is wanneer dit door het individu ook zo ervaren wordt. De ervaring van het individu staat centraal.

Vormen van sociale steun

Er zijn reeds verscheidene wetenschappelijke onderzoeken gevoerd naar de invloeden van sociale steun. Algemeen wordt aangenomen dat sociale steunrelaties positieve en protectieve effecten hebben, zoals een verbetering van het algemeen welzijn, een vermindering van stress en dus een hogere zelfredzaamheid (Cobb, 1976; Cohen & Wills, 1985; De Clerck, 2009; Dietlind, 1999).

Ondersteunende relaties kunnen leiden tot uiteenlopende vormen van sociale steun, die op verschillende manieren omschreven worden in de wetenschappelijke literatuur. Hendrix (1997) bijvoorbeeld geeft volgende vormen van sociale steun weer: emotionele steun, cognitieve steun, waardering, normatieve steun, sociaal contact, materiële steun, praktische steun, sociale en maatschappelijke invloed (inzet van anderen voor de centrale actor, dat tevens bijdraagt tot maatschappelijke acceptatie) (Dedeurwaerder, 2008: 39).

Alle verschillende vormen van sociale steun worden overzichtelijk gecategoriseerd door Cohen & Wills (1985). Deze functionele typologie deelt sociale steun op in vier categorieën, met name emotionele, informationele, recreatieve en instrumentele steun. Emotionele steun verwijst naar het gevoel gewaardeerd en geaccepteerd te worden. Aandacht, liefde, affectie, betrokkenheid en solidariteit zijn enkele kernwoorden die behoren onder de noemer van emotionele steun (Cohen & Wills, 1985; Hendrix, 1997). Informationele steun bestaat uit informatie, advies en feedback en kan bijdragen tot het begrijpen en omgaan met problematische of stressvolle gebeurtenissen (Cohen & Wills, 1985; De Clerck, 2009; Hendrix, 1997). Recreative steun omvat de contacten die men heeft in zijn vrije tijd met als doel of als gevolg dat men zich kan ontspannen (Cohen & Wills, 1985). Deze hoeven niet noodzakelijk georganiseerd te zijn en kunnen dus zeer spontaan zijn, zoals een babbeltje op straat. De vierde en tevens laatste component van sociale steun, geformuleerd door Cohen & Wills (1985) is instrumentele steun. Zowel praktische, financiële als materiële steun kunnen tot deze categorie gerekend worden (Hendrix, 1997). Voorbeelden hiervan zijn

opvang van de kinderen, hulp in het huishouden, krijgen zaken zoals kleding voor de kinderen of een verhoging van de kinderbijslag...

Het onderscheid tussen de verschillende categorieën is vanzelfsprekend artificieel. In de dagdagelijkse realiteit zijn deze functies niet zo sterk afgeleid. In sociale interacties kunnen ze tegelijkertijd plaatsvinden en elkaar zelfs beïnvloeden. Tevens kunnen bepaalde vormen van sociale steun meer voorkomen of meer ervaren worden dan anderen.

Sociale steun: louter positief?

In het algemeen, zowel in wetenschappelijke vakliteratuur als in het dagelijks leven, worden sociale contacten als iets positief beschouwd. Het beschikken over sociale relaties kan de mentale en fysieke gezondheid bevorderen (Cobb, 1976; Cohen & Wills, 1985; Dietlind, 1999). Deze positieve zienswijze heeft nood aan een kritische blik. Niet elke sociale relatie leidt vanzelfsprekend tot sociale steun (Steenkens e.a., 1996) en het deel uitmaken van een sociaal netwerk heeft immers ook schaduwzijden (Engbersen e.a., 2003). Tevens mag men niet uit het oog verliezen dat er pas sprake is van sociale steun wanneer dit door de persoon zelf ervaren wordt. Er dient dus een onderscheid gemaakt te worden tussen de waargenomen sociale steun en de beschikbare steun (Vander Maelen, 2009).

Bronnen van sociale steun

In dit onderzoek bestuderen we sociale steunrelaties, die voortkomen uit contacten met personen in het persoonlijk sociaal netwerk, m.a.w. de directe banden binnen het microsysteem. Een persoon, groep of instituut dat steun biedt aan een subject, noemen we een bron van sociale steun (De Clerck, 2009: 19).

Wat betreft de bronnen van sociale steun kan er een onderscheid gemaakt worden tussen formele en informele sociale bronnen. Onder de noemer van formeel sociaal netwerk of steun bevinden zich de institutionele of professionele relaties. Deze relaties komen voort uit een georganiseerd geheel, met als doel hulp te verlenen (Van der Ploeg, 1990). Voorbeelden hiervan zijn officiële kinderopvangvoorzieningen, hulpverleners of zelfhulpgroepen. Informeel slaat eerder op het interpersoonlijke, zoals partner, vrienden, familie, kennissen of burens (Attree, 2004; Rutgeerts, 2005; Steenkens e.a., 1996; Van der Ploeg, 1990). Het betreft contacten die plaatsvinden in de natuurlijke omgeving van het subject (De Clerck, 1990).

Onderzoek toont aan dat informele relaties leiden tot effectievere sociale steun dan formele contacten (Beckman en Cohen in Vandenbroeck, Boonaert, Van der Mespel & De Brabandere, 2007). In de wetenschappelijke literatuur gaat men tevens uit van een

complementaire verhouding tussen formele en informele solidariteit. Een gebrek aan informele zorg wordt aangevuld met formele steun (Komter, Burgers & Engbersen, 2000). Deze complementaire verhouding kunnen we echter in vraag stellen (Komter e.a., 2000). Een hoog niveau van formele zorg kan bijvoorbeeld hand in hand gaan met een hoog niveau van informele steun.

Het onderscheid tussen informele en formele steun is van belang in dit onderzoek, aangezien het ons veel kan zeggen over de aard van de geleverde steun. Wanneer we peilen naar de ervaringen van alleenstaande moeders in armoede wat betreft sociale steunrelaties en een onderscheid maken tussen formele en informele relaties, kunnen we inzicht krijgen in de dynamiek van sociale steun. Deze inzichten kunnen leiden tot mogelijke aanbevelingen ten aanzien van de hulpverlening, beleid en onderzoek.

Het belang van sociale steunrelaties voor een eenoudergezin

Het beschikken over een uitgebreid sociaal netwerk kan een ouder ondersteuning bieden en een belangrijke rol spelen in het vinden van een evenwicht tussen arbeids- en gezinstaken, wat dan weer invloed heeft op de maatschappelijke positie van het gezin (Kruythoof, 2010).

Verondersteld wordt dat mensen in armoede en alleenstaande ouders echter een onstabiel netwerk hebben of gekenmerkt worden door sociaal isolement (Cattell, 2001; Driessens & Van Regenmortel, 2006; Kruythoof, 2010). De transitie naar een eenoudergezin heeft invloed op verschillende levensdomeinen en dus ook het sociaal netwerk (Kruythoof, 2010). Een eerste belangrijk gegeven bij alleenstaande moeders in armoede is het ontbreken van een inwonende partner. Uit onderzoek blijkt dat een partner een belangrijke bron is van sociale steun voor vrouwen, indien de onderlinge relatie als goed en ondersteunend wordt ervaren (Cohen & Wills, 1985). Sociale steunfiguren kunnen het gebrek aan een partner opvangen. Toch concluderen zowel Belsky en Vondra (1989) als Simons, Lorenz, WU en Conger (1993) dat de rol van een partner niet volledig kan overgenomen worden door sociale steunrelaties uit het persoonlijk netwerk (Blaauw, 2011). Ongeacht de discussie of sociale relaties al dan niet de taken van een partner kunnen vervangen, kunnen we stellen dat sociale steunrelaties van belang zijn voor alleenstaande moeders als gevolg van de afwezigheid van een inwonende partner (Belsky & Vondra, 1989; Blaauw, 2011).

Hoewel sociale relaties belangrijk zijn voor alleenstaande moeders in armoede, weten we uit wetenschappelijk onderzoek dat het beschikken over sociale steun, niet vanzelfsprekend is voor deze groep (Attree, 2004; Blaauw, 2011; Kruythoof, 2010). Eerst en vooral wordt er een verlies van sociale contacten vastgesteld als gevolg van het transitiemoment naar een eenoudergezin als gevolg van een scheiding, verweduwing of relatiebeëindiging (Blaauw,

2011). Men verliest na een scheiding bijvoorbeeld een deel van de gemeenschappelijke relaties, alsook het sociaal netwerk van de ex-partner. Het aangaan van formele of informele relaties is voor deze groep niet eenvoudig als gevolg van angst voor het verlies van onafhankelijkheid, schaamte, onwetendheid... of tijdsgebrek (Attree, 2004; Blaauw, 2011; Kruythoof, 2010). Volgens Valgaeren (2008) zouden alleenstaande ouders in vergelijking met tweeoudergezinnen minder aandacht besteden aan sociale relaties. Vooral jonge alleenstaande moeders hebben moeite sociale contacten te onderhouden als gevolg van tijdsgebrek, gebrek aan financiële middelen of leggen prioriteiten ergens anders (Kruythoof, 2010).

In de literatuur wordt ook verwezen naar een andere oorzaak voor het verdwijnen van directe informele contacten van kwetsbare groepen, met name bij het individualiseringsproces. Sociale relaties worden gezien als een resultaat van vrije keuze. Men kiest voortaan bewust voor een intenser contact met bepaalde vrienden of familie en is bevrijd van de traditionele loyaliteitsverbanden. De traditionele zekerheid, duurzaamheid en stabiliteit van sociale relaties worden vervangen door een geïndividualiseerd recht (Komter e.a., 2000). De bevrijding van de traditionele kaders heeft echter een keerzijde. Sociale netwerken worden in het algemeen, en dus ook van alleenstaande moeders in armoede, kwetsbaarder (Komter e.a., 2000; Driessens & Van Regenmortel, 2006).

Uit verscheidene onderzoeken kunnen we enerzijds vaststellen dat sociale relaties belangrijk zijn voor alleenstaande moeders in armoede. Sociale steunrelaties kunnen een invloed uitoefenen op de situatie van alleenstaande moeders in armoede. Anderzijds blijkt dat alleenstaande moeders in armoede vaak over beperkte sociale steunrelaties beschikken. Er wordt in de wetenschappelijke literatuur veel nadruk gelegd op de kwetsbaarheid van het sociaal netwerk van alleenstaande moeders in armoede als gevolg van een combinatieproblematiek, de transitie naar het alleenstaand ouderschap en het proces van individualisering. In dit onderzoek kunnen we ons aldus de vraag stellen of deze vaststelling daadwerkelijk klopt. We nemen in dit onderzoek bovenvermelde hypothesen afkomstig van wetenschappelijke bronnen mee in ons onderzoek, waarbij we ons laten leiden door de verhalen en ervaringen van de participanten aan dit onderzoek. Mogelijke vooronderstellingen uit de wetenschappelijke literatuur kunnen in onze besluitvorming ontkend of bevestigd worden door de onderzoekssubjecten.

4.2.3 Besluit

We bestuderen de maatschappelijke positie van alleenstaande moeders in armoede vanuit het persoonlijk of egocentrisch sociaal netwerk. De alleenstaande moeder en haar persoonlijke interacties met personen uit de nabije omgeving staan centraal. Belangrijk

hierbij is steevast bewust te zijn van de wederzijdse invloeden tussen het micro-, meso-, exo- en macrosysteem. We bestuderen de individuele relaties uit het dagdagelijkse leven en plaatsen dit in een structureel perspectief van armoede en sociale uitsluiting (Steenkens e.a., 1996: 11). Sociale steun is de steun of hulp die een persoon ervaart van belangrijke actoren uit het persoonlijk netwerk. In dit onderzoek peilen we naar sociale steun ervaren of waargenomen door alleenstaande moeders. Sociale steun kan opgedeeld worden in vier categorieën, met name emotionele, informationele, recreatieve en instrumentele steun.

Belangrijk is het bewust zijn van een negatief effect van sociale relaties en het verschil tussen formele en informele steunbronnen. Het onderscheid tussen formele en informele relaties geeft ons een idee van de aard van de geleverde steun, wat belangrijk is voor het formuleren van aanbevelingen ten aanzien van de hulpverlening, overheid en wetenschappen. Bij het raadplegen van wetenschappelijke literatuur, vinden we meerdere vooronderstellingen terug wat betreft sociale relaties van alleenstaande moeders. In verschillende onderzoeken wordt gesteld dat alleenstaande moeders in armoede een beperkt sociaal netwerk hebben. In deze masterproef bestuderen we deze hypothesen aan de hand van ervaringen van alleenstaande moeders in armoede.

4.3 Ruimer theoretisch kader

De drie centrale onderwerpen in mijn probleemstelling zijn de volgende: eenoudergezinnen in armoede, de combinatie van arbeid en gezin en sociale steunrelaties. Drie subjecten die in deze tijdsgeest zowel in de sociale wetenschappen als in het beleid in de schijnwerpers staan. Hier geef ik een korte verantwoording van het belang van deze drie actuele thema's en zodus ook de reden(en) waarom we gekozen hebben om bovenstaande probleemstelling te onderzoeken.

De groep van eenoudergezinnen krijgt omwille van de kwetsbare positie specifieke aandacht vanuit het beleid. Een voorbeeld van de specifieke belangstelling voor deze groep vanuit de overheid is het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2010-2014 (2010), waarin men de afstemming tussen arbeid en privé wil optimaliseren door middel van een toegankelijke en betaalbare kinderopvang. Men richt zich in dit plan expliciet tot de groep van alleenstaande ouders, voor wie men specifieke begeleiding, sensibilisering, toeleiding en oriëntering wil voorzien. Andere voorbeelden zijn financiële toelagen of voordelen voor alleenstaande ouders, alsook een voorrangregeling bij kinderopvangvoorzieningen (Brants, z.d.; Partena, 2012; RVA, z.d.). Ook in wetenschappelijk onderzoek krijgen gezinnen, waar slechts één ouder aan het hoofd staat, de nodige aandacht omwille van de maatschappelijk kwetsbare positie van deze groep, als gevolg van de lage arbeidsparticipatie en het grote risico om in

de armoede verzeild te geraken (Buysse, 2006; Geurts, 2006a; Lodewijckx, 2010; Steenssens, Demeyer, Van Regenmortel, 2009). De groep van eenoudergezinnen krijgt sinds enkele jaren ook meer aandacht, als gevolg van de focus op kinderarmoede vanuit het beleid en de politiek (Morissens, 2007). Kinderen uit eenoudergezinnen lopen het risico om in armoede te leven. Ondanks de ogen van beleidsmakers en politici gericht zijn op het welzijn van kinderen, zijn de maatregelen om dit probleem aan te pakken nog steeds gericht op de (alleenstaande) ouders (Morissens, 2007). Activering als probleemoplossing staat centraal (Morissens, 2007).

De expliciete aandacht vanuit zowel de sociale wetenschappen als de overheid voor de groep van eenoudergezinnen kunnen we aldus plaatsen in het licht van de activerende welvaartstaat. Er wordt onderzoek gevoerd en maatregelen genomen om deze kwetsbare groep te laten deelnemen aan de arbeidsmarkt en daarmee samengaand het armoederisico te verkleinen (Steenssens e.a., 2009). Ook dit onderzoek tracht hieraan bij te dragen door in te zoomen op mogelijke relaties, die alleenstaande moeders ondersteunen bij de combinatie van arbeid en gezin.

Tevens wordt er sinds de jaren negentig in de sociale wetenschappen veel aandacht besteed aan sociale relaties en het belang daarvan. Dit resulteert in verschillende netwerkbenaderingen (Rutgeerts, 2005). Net zoals de eerder vermelde belangstelling voor eenoudergezinnen, groeit ook de aandacht voor sociale relaties als gevolg van de overgang van een verzorgingsstaat naar een activerende welvaartstaat (Bouverne-De Bie, 2007; Cox, 1998; Miller & Rose, 2008). Individualisering en responsabilisering staan centraal (Bouverne-De Bie, 2007). Het individu wordt verantwoordelijk geacht voor zichzelf en de netwerken waarvan het subject deel uitmaakt (Miller & Rose, 2008). Miller en Rose (2008) beschouwen deze evolutie als een overgang van 'het sociale naar een gemeenschap'. Solidariteit staat (opnieuw) centraal in ons denken (Cox, 1998). Sociale relaties worden in het kader van een activerende welvaartstaat gezien als een belangrijk middel om zelfredzaam te leven. Sterker nog, een sociaal netwerk wordt gezien als de oplossing voor en preventie van maatschappelijke problemen (Portes, 1998; Thompson & Ontai, 2000). Men wil opnieuw terug naar de situatie van voor de intrede van de verzorgingsstaat, waarin de zekerheid bestond terug te vallen op het eigen sociaal netwerk, dat vervangen werd door instituties in de verzorgingsstaat. De overheid instrumentaliseert de onderlinge loyaliteit en actieve verantwoordelijkheid in een gemeenschap en wil hiermee de problemen aanpakken die in een verzorgingsstaat overeind blijven (Miller & Rose, 2008).

Samengevat kunnen we stellen dat we ons onderzoek voeren in het licht van een overgang van een verzorgingsstaat naar een activerende welvaartstaat, een tijdsgeslacht waarin eigen-

kracht centraal staat (van Regenmortel, 2008). Onze probleemstelling sluit aan bij deze gedachte. We onderzoeken immers sociale steunrelaties die kunnen bijdragen tot een versterking van de positie van alleenstaande moeders in armoede, en dit specifiek met betrekking tot de combinatie van de levenssferen arbeid en gezin. Dit laatste kunnen we tevens als een typisch 21-eeuws thema beschouwen, als gevolg van het actuele tweeverdienersmodel, dat steeds meer een noodzaak wordt om het armoederisico bij kinderen te beperken of te verkleinen (Steenssens e.a., 2009). Verder kunnen we onze probleemstelling ook plaatsen binnen een oplossingsgericht kader. We focussen ons bewust niet op mogelijk zwaktes of gebreken, maar leggen de nadruk op de mogelijke aanwezigheid van krachtbronnen. We kiezen bewust voor deze krachtenbenadering omdat het ons zinvoller lijkt te vertrekken van wat er wél is, i.p.v. enkel te kijken naar wat er ontbreekt (Vanhee, 2007).

4.4 Algemeen besluit

Uit de literatuurstudie blijkt dat sociale steunrelaties en de combinatie van arbeid en gezin in het algemeen en alleenstaande moeders in armoede aandacht krijgen vanuit zowel een beleidsmatige als een wetenschappelijke hoek.

In deze masterproef richten we ons naar de groep van alleenstaande moeders met minstens één afhankelijk kind. De groep van eenoudergezinnen met een vrouw als gezinshoofd wordt als een kwetsbare groep beschouwd. Alleenstaande moeders hebben een groter risico op een gebrek aan voldoende inkomsten en mogelijkheden, maatschappelijke uitsluiting en een cumulatie van deze factoren. In de wetenschappen en in het beleid wordt dit armoederisico gelinkt aan een complexe arbeidspositie als gevolg van het niet vinden van een evenwicht tussen arbeids- en gezinstaken. Alleenstaande moeders dienen alle werk- en gezinstaken, die in een tweeoudergezin gedeeld worden, hoofdzakelijk alleen te vervullen. Dit maakt alleenstaande moeders vatbaar voor werk-familieconflicten met een beperkte deelname aan de arbeidsmarkt als mogelijk gevolg. Deze oorzaak-gevolgredenering kan positief of negatief beïnvloed worden door zowel werkgerelateerde als gezinsgerelateerde factoren. Eén belangrijke protectieve en voornamelijk positieve factor is sociale steun. Sociale steun kan een alleenstaande moeder in armoede ondersteuning bieden en een belangrijke rol spelen in het evenwicht tussen arbeids- en gezinstaken, wat dan weer invloed heeft op de ruimere maatschappelijke positie van het gezin.

Sociale steunrelaties bieden ons een perspectief om naar de situatie van alleenstaande moeders in armoede te kijken. In dit onderzoek benaderen we de groep van alleenstaande moeders vanuit een netwerkbenadering. Vanuit het perspectief van een alleenstaande

moeder in armoede, onderzoeken we de persoonlijke interacties tussen haar en haar onmiddellijke omgeving en plaatsen we dit in een ruimer kader van armoede en sociale uitsluiting. De ervaren sociale steunrelaties kunnen we opdelen in vier vormen, met name emotioneel, recreationeel, informatief en instrumenteel. Ook maken we een onderscheid tussen formele en informele relaties. Deze opdelingen kunnen ons helpen een beeld te vormen van sociale steunrelaties van alleenstaande moeders in armoede en de invloed hiervan op de combinatie van arbeid en gezin. Ze geven ons tevens een idee van de aard van de geleverde steun, wat belangrijk is voor het formuleren van aanbevelingen ten aanzien van de hulpverlening, overheid en wetenschappen.

We vertrekken in dit onderzoek vanuit de ervaringen van alleenstaande moeders met betrekking tot hun sociale steunrelaties. We leggen hierbij de link naar de combinatie van arbeid en gezin, alsook de invloed op de arbeidspositie. Dit betekent natuurlijk niet dat sociale contacten steevast de manier, waarop arbeid en gezin gecombineerd worden, gaan bepalen. Het vertrekken vanuit sociale relaties biedt ons enkel een bepaald denkkader of wijze om eens naar de dagdagelijkse realiteit van alleenstaande moeders te kijken.

HOOFDSTUK 3 METHODOLOGISCH KADER

In het methodologisch kader geven we verduidelijking over het opzet en de aanpak van ons onderzoek. In eerste instantie geven we de onderzoeksvraag en de doelstellingen van dit onderzoek weer. Vervolgens bespreken we de onderzoeksbenadering en onze keuze voor een kwalitatief onderzoek. We staan in dit methodologisch gedeelte ook stil bij de onderzoeksgroep en de verschillende selectiecriteria, waarmee we rekening dienen te houden. Vervolgens geven we weer op welke manier we onze onderzoeksdata verzamelen. Hierbij hebben we aandacht voor de zoektocht naar respondenten, de uiteindelijke steekproef en de dataverzamelmethode, met name het semi-gestructureerd interview. Verder schetsen we een beeld van de manier waarop we onze onderzoeksdata analyseren. We halen tenslotte het belang aan van validiteit en betrouwbaarheid.

1 Onderzoeksvraag en doelstelling

Onze onderzoeksvraag is exploratief en beschrijvend (Baarda, de Goede & Van Theunissen, 2005). We trachten de sociale steunrelaties van alleenstaande moeders in armoede met minstens één afhankelijk kind in beeld te brengen, met specifieke aandacht voor de invloed van sociale steun op de combinatie van arbeid en gezin. Belangrijk hierbij is de formele of informele aard van de sociale relaties. Aan de hand van deze beschrijvende onderzoeksvraag brengen we een sociaal fenomeen in kaart. We proberen inzicht te krijgen in de bestaande sociale relaties en reeds aanwezige steunbronnen. Door een onderscheid te maken tussen informele en formele relaties kan dit onderzoek een bijdrage leveren aan de bestaande welzijns- en preventiepraktijken. Het kan enerzijds aanzetten tot het reflecteren over mogelijke handvaten of manieren waarop er geïnvesteerd kan worden in sociale netwerken van alleenstaande moeders in armoede. Anderzijds kan er gewerkt worden aan een verbetering van contacten tussen professionals en cliënten.

Verder willen we een wetenschappelijk hiaat opvullen, aangezien er zelden onderzoek werd gedaan naar de invloed van sociale steunrelaties van alleenstaande moeders in armoede op de combinatie van arbeid en gezin. Ondanks de groep van eenoudergezinnen, de combinatie van arbeid en gezin en sociale steunrelaties veelbesproken onderwerpen zijn, vinden we geen onderzoek terug, dat deze drie onderwerpen met elkaar verbindt (Blaauw, 2011). We treffen veel theoretische, maar weinig empirische onderzoeken aan over de sociale relaties van alleenstaande moeders in armoede en mogelijke sociale steunbronnen. Door sociale steunrelaties van alleenstaande moeders te onderzoeken trachten we aldus

een bijdrage te leveren aan de sociale wetenschappen, meer specifiek het onderzoek naar kinderen en vrouwen in armoede. Het in beeld brengen van de sociale steunrelaties van alleenstaande moeders in armoede heeft aldus het doel om tot inzichten te komen over een specifiek levensdomein, waarover tot nu toe weinig empirische informatie over terug te vinden is (Mortelmans, 2007: 97).

Dit onderzoek wil tevens ook maatschappelijk relevant zijn. De overheid spoort burgers aan tot zelfredzaamheid en het beroep doen op een eigen informeel sociaal netwerk. In het kader van deze overheidsbeleidspolitiek is het van belang om na te gaan waar alleenstaande moeders daadwerkelijk zelfredzaam zijn en waar er extra ondersteuning nodig is opdat men meer beroep kan doen op een informeel sociaal netwerk.

Bovenstaande doelstellingen willen we bewerkstelligen door een antwoord te krijgen op onze centrale onderzoeksvraag; "Hoe ervaren alleenstaande moeders in armoede hun sociale steunrelaties?".

2 Onderzoeksbenadering: kwalitatief onderzoek

Aangezien we in dit onderzoek de nadruk willen leggen op de beleving en betekenisgeving van alleenstaande moeders, kiezen we voor een kwalitatief onderzoek (Baarda e.a., 2001; Luyten & Corveleyn, 2003). We willen vertrekken vanuit het perspectief van de onderzochten, ook wel het insiderperspectief genoemd (Swanborn, 1987; Vanhee, 2007). Vooronderstellingen en mogelijke hypothesen laten we achter ons en we vertrekken vanuit het verhaal van de respondenten (Steenssens e.a., 1996). Welke relaties ervaren alleenstaande moeders in armoede als sociale steun? De keuze voor kwalitatief onderzoek geeft ons de kans om "op basis van levensechte verhalen inzicht te verkrijgen in de verwevenheid van factoren en problemen in complexe sociale situaties" (Bouverne-De Bie e.a., 2003: 132).

Kwalitatief onderzoek vertrekt aldus vanuit het idee dat mensen zelf betekenis geven aan hun werkelijkheid (Potter, 1996: 49). Het subject en zijn ervaring wordt centraal gezet. Door in dit onderzoek te kiezen voor een kwalitatieve methode vertrekken we vanuit de ervaring van de dagelijkse werkelijkheid van een alleenstaande moeder en hun betekenisgeving. Net zoals het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2004) stelt, willen we hiermee voorkomen dat er voorbij gegaan wordt aan het perspectief en de beleving van de arme zelf in armoedeonderzoek. Kwalitatief onderzoek biedt ons de mogelijkheid om de respondenten niet alleen als subjecten, maar ook als actieve deelnemers te zien, die samen met de onderzoeker de sturende krachten vormen van het onderzoek

(Driessens, 2003b: 123). De respondenten mee laten participeren is tevens één van de geformuleerde doelstellingen in het Algemeen Verslag over de Armoede (KBS, 1995: 19). Door te vertrekken vanuit ervaringskennis, trachten we vanuit dit onderzoek een link te leggen met de praktijk. De verhalen van respondenten kunnen bijdragen tot mogelijke hulpbronnen of methodes, waarmee professionelen in de praktijk van het sociaal werk aan de slag kunnen gaan (Vanhee, 2007). Verder biedt kwalitatief onderzoek ons ook de mogelijkheid om *'zicht te krijgen op de dynamische interactie tussen individuele en maatschappelijke processen'* (Vanhee, 2007: 56).

Een andere reden waarom we bewust kiezen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode is omwille van het explorerende en flexibele karakter (Swanborn, 2004). Het onderzoek wil in de eerste plaats beschrijvend zijn (Swanborn, 2004). Kwalitatief onderzoek lijkt ons aangewezen, omdat dit de dynamiek van sociale relaties in beeld kan brengen. We schenken in dit onderzoek niet alleen aandacht aan de sociale relaties op zich, maar ook op mogelijke processen en evoluties, alsook de invloeden op de combinatie van arbeid en gezin. De kwalitatief onderzoeksmethode biedt de noodzakelijke ruimte en flexibiliteit om door te vragen of om onduidelijkheden aan te stippen (Maso & Smaling, 1998).

Ondanks de kwalitatieve onderzoeksmethode ons de mogelijkheid biedt de sociale werkelijkheid van alleenstaande moeders te begrijpen vanuit de beleving en de ervaring die eraan gegeven wordt, zijn er ook enkele nadelen verbonden aan deze methode (Maso & Smaling, 1998). Het aantal respondenten wordt bijvoorbeeld sterk beïnvloed door het tijdrovende karakter van deze aanpak van onderzoek. Dit heeft als gevolg dat er sprake is van een beperkte veralgemeenbaarheid naar de gehele populatie van alleenstaande moeders in armoede. Elke case en elk verhaal is anders. Het is onmogelijk om te kunnen spreken over hét perspectief van dé alleenstaande moeder in armoede. Het is daarom belangrijk om stil te staan bij de keuze en kenmerken van de respondenten (Driessens, 2003a). Dit bespreken we in het volgende hoofdstuk.

3 Onderzoeksgroep

In dit onderzoek bestaat de doelgroep uit alleenstaande moeders in armoede, meer specifiek een vrouw die alleen aan het hoofd van het gezin staat en minstens één afhankelijk kind heeft. 'Alleenstaand' en 'armoede' zijn twee criteria die voor discussie vatbaar zijn. Wanneer spreken we van een alleenstaande en wanneer leeft iemand in armoede? De groep van eenoudergezinnen wordt immers gekenmerkt door een grote diversiteit en heterogeniteit. Dé alleenstaande ouder bestaat niet. Er zijn verschillen wat betreft de oorzaak van het

alleenstaand ouderschap, alsook een verscheidenheid wat betreft persoonlijke, sociale, culturele... kenmerken.

In dit onderzoek beschouwen we iemand als alleenstaand wanneer deze persoon geen inwonende partner en één of meerdere kinderen heeft. Deze kinderen zijn ten laste, hebben geen eigen inkomen en zijn onder de 25 jaar. Deze vooropgestelde kenmerken zijn gebaseerd op de criteria opgesteld door Cantillon en Verbist (2003).

Het armoedecriteria is daarentegen veel complexer en moeilijk om eenduidig te omschrijven. Zoals we reeds in het theoretisch kader aanhaalden, kan het begrip armoede op verschillende manieren gedefinieerd en gemeten worden, afhankelijk van de politiek context (Bouverne-De Bie e.a., 2003). We hanteren in dit onderzoek de definitie geformuleerd door Bouverne-De Bie e.a. (2003: 4). "Armoede is een samengaan van een gebrek aan voldoende middelen, maatschappelijk uitgesloten worden en meervoudige deprivatie." We beschouwen de tien respondenten in dit onderzoek als arm omdat hun situatie beantwoordt aan deze criteria. We kijken hierbij niet alleen naar objectieve criteria zoals het inkomen, maar ook naar sociale uitsluiting op andere levensdomeinen, zoals ook Vranke, De Boyser en Dierckx (2006: 31) armoede omschrijven: "armoede is een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan". Naast het hanteren van objectieve criteria om armoede te meten, kunnen we zoals eerder gesteld ook vertrekken vanuit een subjectieve definiëring vanuit de doelgroep zelf (Peper, 1998). We laten de respondent definiëren wat armoede is en beschouwen deze subjectieve definitie als bruikbaar en betrouwbaar. Bij de voorstelling van de respondenten zal ik telkens uitleg geven waarom deze alleenstaande moeder wordt beschouwd als een persoon in armoede, waarbij we aldus gebruik maken van zowel objectieve als subjectieve criteria.

Algemeen kunnen we stellen dat de respondenten in dit onderzoek allen dienen te beantwoorden aan volgende criteria:

- alleenstaand
- vrouw
- moeder van minstens één afhankelijk kind dat ten laste is en onder de 25 jaar
- armoede

Dat de groep van alleenstaande moeders heterogeen is en we slechts enkele interviews kunnen afnemen van de doelgroep omwille van een gebrek aan tijd, heeft als gevolg dat onze resultaten eerder verkennend zijn en niet veralgemeend kunnen worden.

In dit onderzoek gebruiken we geen controlegroep. De nadruk ligt op de situatie van alleenstaande moeders in armoede en de mogelijke verschillen onderling. We hechten hierbij geen belang aan verschillen tussen eenoudergezinnen en tweeoudergezinnen of mogelijke verschillen tussen sociale steunrelaties tussen een alleenstaande moeder of vader.

4 Dataverzameling

4.1 Steekproef

Zoals eerder vermeld, worden de volgende selectiecriteria gehanteerd tijdens het verzamelen van respondenten voor de steekproef: alleenstaand (1), vrouw (2), moeder van minstens één afhankelijk kind jonger dan vijftientig jaar (3) en leven in armoede (4). In eerste instantie zouden we alleenstaande moeders interviewen, die minstens één kind hadden onder de drie jaar. Het bleek echter niet haalbaar om voldoende participanten te vinden, die beantwoorden aan deze criteria.

De zoektocht naar alleenstaande moeders, die beantwoorden aan bovenstaande criteria en bereid zijn om geïnterviewd te worden, verliep niet van een leien dakje. Ik koos ervoor om alleenstaande moeders te vinden via organisaties of verenigingen die werken met mensen in armoede en/of gezinnen met kinderen. Na lang en intensief zoeken bestaat de uiteindelijke steekproef uit tien alleenstaande moeders. Deze heb ik gevonden via BZN (Bond zonder Naam) De Stobbe, POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid, Ons Gedacht, en via snowball sampling.

BZN De Stobbe is een Centrum voor Integrale Gezinszorg (CIG). Dit begeleidings- en behandelingscentrum richt zich tot gezinnen in een problematische opvoedingssituatie, ook wel POS genoemd (BZN De Stobbe, z.d.). In deze organisatie werden twee alleenstaande moeders bevraagd.

Dankzij Anke Hintjens, die werkt bij de POD (Programmatorische Federale Overheidsdienst) Maatschappelijke Integratie Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid of kortweg POD Maatschappelijke Integratie, ben ik in contact gekomen met drie alleenstaande moeders. Deze federale overheidsdienst richt zich naar mensen in kansarmoede en maakt ook gebruik van de methodiek om ervaringsdeskundigen in te schakelen (POD MI, 2011).

Via de POD MI ben ik in contact gekomen een alleenstaande moeder, die lid is van Ons Gedacht, een vereniging waar armen het woord nemen. Dankzij deze respondent ben ik ook in contact gekomen met twee andere onderzoekssubjecten, die ook ervaringsdeskundige zijn bij Ons Gedacht en/of daar af en toe eens langsgaan. Deze organisatie biedt een stem aan mensen in kansarmoede (Sociaal Huis Lier, z.d.). Het geeft mensen in armoede de kans om zich te verenigen en te praten over het beleid. Er wordt overlegd, gewerkt aan voorstellen voor verbetering, wantoestanden worden aangeklaagd...

Tenslotte heb ik via snowball sampling, ook wel de sneeuwbal methode genoemd, twee respondenten verzameld. Snowball sampling is een methode waarbij de onderzoeker contact legt met een kleine groep respondenten en hen vraagt of zij op hun beurt andere mogelijke onderzoekssubjecten kennen (Bryman, 2001). Via deze personen kunnen opnieuw nieuwe contacten worden doorgegeven.

In totaal hebben we dus tien alleenstaande moeders in armoede bevroegd, die minstens één afhankelijk kind hebben onder de vijftientig jaar. Deze respondenten zullen we kort voorstellen in het hoofdstuk, waarin de onderzoeksresultaten worden besproken.

4.2 Procedure

Ik legde zowel telefonisch als via mail contact met verscheidene organisaties. Ik stelde een informatiebrief op voor organisaties. Hierin stelde ik mezelf en mijn eindwerk kort voor. Bij deze informatiebrief voegde ik ook een brief toe t.a.v. mogelijke participanten. Deze brief kan aan mogelijke deelnemers gegeven worden door bereidwillige organisaties. In deze brief leg ik op een eenvoudige en laagdrempelige manier uit wat mijn onderzoek inhoudt. Hierbij stel ik de vraag om hen te mogen interviewen. Op deze manier tracht ik via organisaties als tussenpersoon contact te leggen met mogelijke respondenten.

Een groot nadeel van het zoeken naar respondenten via bovenstaande methode is het omslachtige en tijdrovende karakter. Ten eerste zijn er verschillende organisaties die er bewust niet voor kiezen om mee te werken aan dit onderzoek. Sommigen reageerden niet, konden niet deelnemen uit tijdsgebrek of waren overbevroegd door andere studenten, scholen of organisaties. Daarnaast waren er ook armoedeverenigingen, die bereid waren om mee te werken, maar die op dat moment geen contact hadden met alleenstaande moeders in armoede. Dit gegeven kan twee zaken impliceren. Ofwel wordt dit gebruikt als een excuus van de organisatie om niet mee te werken aan het onderzoek. Ofwel is de groep van alleenstaande moeders ondervetegenwoordigd binnen deze verenigingen. Tenslotte is er ook een groot deel alleenstaande moeders, die liever niet wensen deel te nemen aan dit onderzoek of de afspraak op het laatste moment annuleerden. De moeilijke zoektocht naar

onderzoekssubjecten heeft ook een groot voordeel opgeleverd, met name een grote verscheidenheid tussen de verschillende respondenten. Door via verschillende kanalen te zoeken naar mogelijke onderzoekssubjecten hebben we bijvoorbeeld vermeden dat alle deelnemers cliënt zijn van één en dezelfde organisatie. Dit is belangrijk aangezien het deel uitmaken of het cliënt zijn van een organisatie invloed heeft op het sociaal netwerk van een respondent. De zoektocht heeft aldus gezorgd voor een gevarieerde steekproef, wat de representativiteit van het onderzoek verhoogt.

Sommige organisaties kozen ervoor om zelf contact te leggen met mij, indien ze bereidwillige respondenten hadden gevonden. Andere organisaties gaven mijn contactgegevens door, waardoor ik een mail of sms ontving van alleenstaande moeders, die bereid waren om geïnterviewd te worden. In beide gevallen nam ik telefonisch contact op en maakte ik een concrete afspraak. De datum en het tijdstip bespraken we in onderling overleg. De afspraaklocatie laat ik volledig kiezen door de deelnemer zelf, opdat ze een plek kunnen kiezen waar ze zich goed bij voelen of zich het meest vertrouwd mee voelen.

In het begin van de afspraak stelde ik kort mezelf voor en gaf ik nogmaals een korte uitleg over het onderzoek en het doel. Ik benadrukte hierbij dat er geen goede of foute antwoorden zijn en dat men ook de keuze heeft om niet te antwoorden op bepaalde vragen. Alle alleenstaande moeders gingen mondeling akkoord met het opnemen van het gesprek door middel van een dictafoon. Ik verzekerde dat de opname enkel voor dit werk zou gebruikt worden en dat niemand anders dan ikzelf deze te horen krijgt. Verder wordt ook de anonimiteit gegarandeerd. In dit onderzoek worden enkel fictieve namen gebruikt. Om het interview vlot te laten verlopen, nam ik geen notities. Nadien noteerde ik zo gedetailleerd mogelijk datgene wat me nog verteld werd nadat ik de opname stop had gezet. Vervolgens werden op basis van de opnames alle interviews letterlijk uitgetypt.

4.3 Semi-gestructureerd interview

We kiezen in dit onderzoek voor een semi-gestructureerd interview. Aangezien onze tijd beperkt is, kiezen we in dit onderzoek ervoor om slechts tien respondenten te bevragen (Mortelmans, 2007: 177).

Zoals we eerder al aanhaalden, willen we vertrekken vanuit het verhaal van de respondenten om antwoorden te vinden op onze onderzoeksvragen. We verzamelen onze onderzoeksdata door middel van een interview. Via deze methode trachten we inzicht te verwerven in de ervaring en beleving van de respondenten. Deze bevraging gebeurt mondeling, face to face, van onderzoeker tot respondent. Dit interview is gedeeltelijk gestructureerd, wat inhoudt dat de thema's, vragen en de volgorde van de vragen reeds op voorhand vastliggen (Baarda

e.a., 2005; Mortelmans, 2007: 214). Bijkomende vragen liggen echter niet vast. De interviewer is vrij om af te wijken van op voorhand vastgelegde vragen en onderwerpen, alsook van de volgende van de vraagstellingen (Baarda e.a., 2005; Mortelmans, 2007: 213). Deze vraagstellingen worden immers beïnvloed door het verloop van het interview en de invloed van de respondent (Baarda e.a., 2005: 235).

Als leidraad maakt de interviewer gebruik van een vragenlijst. Deze kwalitatieve vragenlijst baseren we op onze literatuurstudie en gedeeltelijk ook op de vragen aangereikt door Steenssens e.a. (1995). We stellen deze lijst op voorhand op. Het reikt ons de noodzakelijke onderwerpen aan, vormt een houvast en laat toch voldoende ruimte vrij om door te vragen of bijvragen te stellen. Door te kiezen voor een semigestructureerd interview trachten we enerzijds de respondent voldoende ruimte te laten om zijn eigen verhaal te vertellen en aldus het interview te sturen. De interviewer voorkomt mogelijke afdwalingen (Mortelmans, 2007: 13). Anderzijds kunnen we als onderzoeker onderwerpen aanreiken die van ons van belang zijn. Deze werkwijze maakt het ook mogelijk om het verzamelde datamateriaal te vergelijken met elkaar. Het semi-gestructureerde karakter zorgt voor een zekere mate van standaardisering in de interviews.

Het is belangrijk om de rol van de onderzoeker niet te onderschatten in een interview. Hij heeft een grote invloed op de manier waarop het interview verloopt. De specifieke vaardigheden en talenten van de onderzoeker zijn van groot belang voor het verzamelen van data (Mortelmans, 2007: 214).

5 Data-analyse

Zoals eerder vermeld, interviewen we de tien respondenten mondeling. Dit gesprek wordt opgenomen met een dictafoon. De respondent dient hiervoor toestemming te geven. Namen worden veranderd om de anonimiteit van de respondenten te bewaren. Een volgende stap is de data-analyse, wat we kort kunnen samenvatten in drie fasen (Thys, 2001: 47). Eerst worden de interviews integraal en letterlijk uitgeschreven in Word, zodat er geen relevante informatie verloren gaat. Vervolgens zoeken we naar gemeenschappelijke thema's, onderwerpen die in de verschillende gevalstudies aan bod kwamen. Deze fase kan vergeleken worden met het zoeken naar de rode draad doorheen de verschillende gevalstudies en noemen we coderen. We verbinden de ruwe data met theoretische begrippen (Janssen, 2005: 29). De vooropgestelde onderzoeksvragen en –doelstellingen spelen een rol bij de keuze van de thema's. De selectie van deze onderwerpen hoeven echter niet noodzakelijk samen te vallen met de thema's die voor de start van het interview

vastgelegd zijn. Deze tweede fase, het coderen, maakt het mogelijk om niet-relevante informatie te filteren (Thys, 2001: 47). Dit inductief coderen wordt stap voor stap beschreven door Baarda e.a. (2005). Het is een proces van fragmenteren, coderen, groeperen, verfijnen en hergroeperen (Janssen, 2005: 30). De derde en tevens laatste fase bestaat erin deze onderwerpen te bestuderen, gevalstudies met elkaar te vergelijken, alsook verbanden te leggen met theoretische inzichten (Thys, 2001). Hieruit kunnen nieuwe inzichten en nieuwe (onderzoeks)vragen voortkomen, zowel voor praktijk, beleid als onderzoek.

Deze data-analyse kan is een cyclisch en inductief proces, wat als gevolg heeft dat dit proces niet noodzakelijk gelijkend is met het theoretisch kader (Thys, 2001: 47). Verder is deze kwalitatieve analysemethode sterk afhankelijk van de creativiteit en vindingrijkheid van de onderzoeker (Janssen, 2005: 32). Dit heeft zowel voor-als nadelen voor de verdere resultaten van het onderzoek.

6 Betrouwbaarheid en validiteit

Betrouwbaarheid, validiteit en generaliseerbaarheid zijn drie criteria die volgens sommige wetenschappers enkel aan bod kunnen komen in kwantitatief onderzoek. Doch kunnen we stellen dat deze drie die niet enkel van belang zijn in het kwantitatief onderzoek, maar ook noodzakelijke maatstaven vormen om degelijk en systematisch kwalitatief onderzoek te voeren (Janssens, 1985).

Betrouwbaarheid van de onderzoeksresultaten wijst op resultaten die onafhankelijk zijn van de technische uitvoering van het onderzoek. Bij een herhaling van het onderzoek dient men dus gelijkaardige resultaten te behalen (Mortelmans, 2007: 429). Dit idee van herhaaldelijkheid in de strikte zin van het woord, is niet toepasbaar in kwalitatief onderzoek als gevolg van een evoluerende sociale realiteit (Janssens, 1985: 151; Mortelmans, 2007: 433). Ook dit onderzoek naar sociale steunrelaties van alleenstaande moeders in armoede is uniek. Een identieke herhaling van ons onderzoek is niet mogelijk. Sociale relaties en de situaties van alleenstaande moeders zijn immers zeer uniek, dynamisch en onderhevig aan veranderingen. Ons onderzoek is aldus tijds- en contextgebonden, waardoor herhaling tot andere resultaten zal leiden. We dienen betrouwbaarheid anders te definiëren, aangezien dit criterium toch nog steeds een noodzakelijke voorwaarde is om te kunnen spreken van een wetenschappelijk onderbouwd onderzoek.

In kwalitatief onderzoek wordt een onderscheid gemaakt tussen interne en externe betrouwbaarheid (Mortelmans, 2007: 434). Interne betrouwbaarheid impliceert dat andere

onderzoekers de onderzoeksresultaten herkennen in de reeds verzamelde data (Decorte & Zaitch, 2009: 131; Mortelmans, 2007: 434). In ons onderzoek proberen we dit te bewerkstelligen door onze dataverzameling vast te leggen met een dictafoon en deze data zo snel mogelijk volledig uit te schrijven in Word. Door deze informatie vast te leggen, willen we vermijden dat deze onderhevig wordt aan mogelijke vertekeningen (Janssens, 1985; Maso & Smaling, 1998). Tevens maken we in onze data-analyse gebruik van letterlijke citaten van onze respondenten. Op deze manier trachten we een duidelijk onderscheid te maken tussen feit en interpretatie van de onderzoeker, wat de interne betrouwbaarheid van ons onderzoek dient te vergroten (Janssens, 1985; Maso & Smaling, 1998).

Externe betrouwbaarheid wijst op gelijkaardige resultaten van andere interviewers bij een nieuw onderzoek (Mortelmans, 2007: 434). Men dient hierbij te onderzoeken of mogelijke verschillende resultaten het gevolg zijn van methodologische fouten of eerder bepaald worden door een veranderende context (Mortelmans, 2007: 435). Zelfreflectie en de audit trail zijn twee geschikte instrumenten. Zelfreflectie wijst op het reflecteren van de onderzoeker over de positie van de onderzoeker ten aanzien van de respondent. Men dient bewust te zijn van eigen opvattingen en interpretaties. Een audit trail duidt op een gedetailleerde beschrijving van het verloop van het onderzoek. Tijdens de opstart van dit onderzoek hebben we onze reflecties en keuzes neergeschreven in een logboek. Belangrijke keuzes, bedenkingen en beperkingen die we gemaakt hebben tijdens het uitvoeren van dit onderzoek, worden duidelijk neergeschreven. In dit onderzoek hechten we veel belang aan het beschrijven van de doelgroep, de selectie van respondenten, methodologische keuzes, begrippen, de context van het onderzoek en de situaties van de respondenten (Janssens, 1985; Maso & Smaling, 1998). Op deze manier kunnen andere onderzoekers nagaan hoe dit onderzoek verlopen is en verhogen we hiermee de interne betrouwbaarheid.

Validiteit wordt door Janssens (1985) omschreven als de overeenstemming tussen empirische data en theoretische concepten om de sociale werkelijkheid weer te geven. Meten we als onderzoekers de sociale realiteit die we willen meten (Mortelmans, 2007)? Er wordt een onderscheid gemaakt tussen interne en externe validiteit. Interne validiteit wijst op onderzoeksresultaten, die een weergave dienen te zijn van de sociale realiteit (Decorte & Zaitch, 2009: 127; Janssens, 1985). Binnen dit onderzoek trachten we de interne validiteit te verhogen door alleenstaande moeders zelf aan het woord te laten. Als onderzoeker neem ik tijdens de interviews een open houding aan en vermijd ik suggestieve vragen. Andere manieren zijn een afbakening van onze doelgroep en een duidelijke selectie van de respondenten. Een duidelijke rapportage en het neerschrijven van verzamelde data dragen niet alleen bij tot een verhoging van de betrouwbaarheid, maar ook tot een verhoging van de

validiteit. Externe validiteit wijst op de generaliseerbaarheid van de onderzoeksresultaten (Mortelmans, 2007: 442). Omdat ons aantal respondenten beperkt is, zijn onze resultaten niet veralgemeenbaar. Dit onderzoek heeft niet als doelstelling om algemeen geldende resultaten te bekomen, maar wil eerder de beleving en ervaringen van alleenstaande moeders in armoede weergeven.

HOOFDSTUK 4 ONDERZOEKSRESULTATEN

Uit verschillende theoretisch wetenschappelijke bronnen blijkt dat alleenstaande moeders in armoede gekenmerkt worden door een beperkte ondersteunend sociaal netwerk (Catell, 2001; Driessens & Van Regenmortel, 2006; Kruythoof, 2010). De resultaten in dit hoofdstuk geven weer op welke manier alleenstaande moeders zelf hun sociale steunrelaties ervaren.

Om een volledig beeld te geven van de situatie van de respondenten, stellen we eerst de verschillende deelnemende alleenstaande moeders in armoede kort voor. Vervolgens geven we de resultaten weer in twee grote luiken. We bespreken eerst de ervaringen van alleenstaande moeders met betrekking tot het informeel sociaal netwerk. Vervolgens bespreken we de resultaten wat betreft de ervaren sociale steun vanuit het formeel sociaal netwerk. We geven kort weer van wie alleenstaande moeders al dan niet sociale steun ervaren en/of verwachten. Hiermee trachten we een antwoord te formuleren op onze centrale onderzoeksvraag.

1 De tien geïnterviewden kort voorgesteld

In dit hoofdstuk stel ik kort de tien respondenten voor. We beschrijven eerst de gezinssituatie aan de hand van de leeftijd, de kinderen en hun leeftijd en de oorzaak van het alleenstaand ouderschap. Vervolgens bespreken we de financiële inkomsten van de onderzoekssubjecten. Heel beknopt geven we de informele contacten weer en de contacten met professionele voorzieningen. We vermelden hierbij zeer kort hoe deze contacten door de participanten ervaren worden. De nadruk ligt hier op een korte voorstelling aan de lezer van dit onderzoek. We willen een beeld te schetsen van de situatie van de deelnemende alleenstaande moeders. Het geeft de voornaamste en belangrijkste contacten weer, maar we noteren hierbij niet alles van wat de respondenten ons hebben meegedeeld.

We herhalen graag nog een keer dat de namen die in dit werk gebruikt worden fictief zijn. Op deze manier waarborgen we de privacy van de participanten.

1.1 Mieke

Mieke is 26 jaar. Ze heeft drie kinderen, drie meisjes van zes maanden, twee en vier jaar. Enkel de oudste gaat naar school. Mieke heeft een vierjarige relatie achter de rug. Ze is samen geweest met haar ex-man van haar 21 tot haar 26 jaar. Ze was al snel zwanger en de kinderen volgden elkaar snel op. Op dit moment heeft ze geen contact meer met haar ex-

man. De scheiding van Mieke en haar man is ingezet. Hun relatie ging met veel ruzies gepaard. Ze zocht contact op met Slachtofferhulp en is zo uiteindelijk in De Stobbe terecht gekomen.

De inkomsten van Mieke bestaan uit een werkloosheidsuitkering en het kindergeld. Ze ontvangt geen alimentatiegeld aangezien de scheiding nog niet volledig rond is. Het is krabben om rond te komen. Ze heeft geen diploma, maar wil in de toekomst heel graag een opleiding volgen.

Tijdens haar huwelijk had Mieke geen contact meer met familie of vrienden. Sinds ze weg is bij haar vriend, heeft ze het contact met haar familie (ouders en zussen) terug hersteld. Ze kan rekenen op hun hulp. Met oude vriend(inn)en heeft ze geen contact meer. Er zijn ondertussen verschillende jaren overheen gegaan. Ook heeft ze geen tijd om nieuwe mensen te leren kennen. Ze is voltijds bezig met het huishouden en de zorg voor de kinderen. Mieke geeft aan heel graag nieuwe mensen te willen leren kennen. Ze heeft een oppervlakkig contact met andere moeders in De Stobbe.

Mieke heeft een contactpersoon bij Slachtofferhulp. Hiermee heeft ze al even geen contact meer gehad, maar ze weet dat ze haar altijd kan bellen. Mieke heeft ook een goed contact met de consulent van het Comité. Ze geeft ook aan goed begeleid te worden in De Stobbe.

1.2 Veerle

Veerle is 42 jaar. Ze heeft twee dochters van zes en acht jaar. Ze hebben allebei een andere vader. De oudste dochter van Veerle woont in een pleeggezin, de jongste woont bij haar. Veerle heeft een turbulente relatie achter de rug. Op dit moment heeft ze geen partner.

Veerle zit in schuldbemiddeling. Ze heeft recht op een werkloosheidsuitkering. Ze heeft leren leven met haar beperkt inkomen.

Veerle heeft een goed contact met haar ouders. Ze kan altijd op hen rekenen. Veerle is een vlotte vrouw en legt snel contact met anderen. Deze contacten houdt ze liever oppervlakkig. Haar redenering is: hoe meer mensen ze kent, hoe meer mensen haar pijn kunnen doen.

In het verleden had ze thuisbegeleiding. Met hem kwam ze goed overeen en ze vond het fijn om met hem een babbeltje te doen. Na 1,5 jaar werd de begeleiding stopgezet. Met de consulent van de jeugdrechtbank en de pleegouders van haar oudste dochter heeft ze een slecht contact.

1.3 Mimouna

Mimouna is 46 jaar. Ze heeft drie kinderen, twee dochters en een zoon. Met haar ex-man van haar eerste huwelijk heeft ze een dochter (19 jaar) en een zoon (14 jaar). De oudste dochter studeert geneeskunde in Leuven. Mimouna trouwde voor een tweede keer en kreeg terug een dochter (4 jaar). Een jaar geleden besliste Mimouna om ook van haar tweede man te scheiden. Hij was agressief ten aanzien van haar en de kinderen.

Mimouna heeft geen partner en heeft hier ook geen behoefte aan. Ze gelooft niet meer dat er goede mannen bestaan, die niet profiteren van haar.

Mimouna heeft al veel vrijwilligerswerk gedaan in het verleden. Op het moment dat ze alleen kwam te staan, ging ze werk zoeken om haar gezin te kunnen onderhouden. Ze werkt nu als ervaringsdeskundige bij de POD Maatschappelijke Integratie. Omdat Mimouna in collectieve schuldbemiddeling zit, ontvangt ze enkel een leefloon. Mimouna en haar ex-man hebben in het verleden een formulier ondertekend, dat ze niet goed gelezen hadden. Dit gaf een kennis het recht om een groot bedrag geld van hen te eisen.

De beslissing van Mimouna om twee keer te scheiden was geen eenvoudige keuze. Haar familie staat totaal niet achter haar beslissing. De eerste keer scheiden was taboe. Een tweede keer scheiden betekent dat de fout bij haar ligt en niet bij haar man. Enkel haar ouders, en dan vooral haar vader, zijn haar blijven steunen. Het afgelopen jaar heeft ze niet moeten rekenen op steun van bepaalde familieleden of kennissen. Andere personen waren er wel voor haar zoals haar collega's, een behulpzame buurman, een goede vriendin... Uiteindelijk heeft ze veel zelf moeten dragen. Haar oudste kinderen bieden haar veel steun.

Mimouna heeft een goed contact met haar huisdokter. Toen het niet goed ging met haar, stuurde dokter haar met hoogdringendheid door naar een CGG. Met hulp van haar therapeute heeft Mimouna al een hele weg afgelegd. Het contact met haar advocaat verloopt moeilijk. Hij heeft weinig tijd voor haar. Ze zou graag een andere advocaat hebben. Mimouna heeft met verschillende diensten en organisaties contact zoals kinderopvangsinitiatieven, leds-projecten, maatschappelijk werker van het OCMW, studentenvoorzieningen...

1.4 Marie

Marie is 35 jaar en heeft twee kinderen. Een zoon van 19 jaar en een dochter van 9 jaar oud. Marie is gescheiden van haar de vader van haar kinderen. Hij was een man, die er nooit voor haar en was, altijd weg was en het geld opdrong. Ze woonden in een krot dat ze gekocht hadden. Er was veel werk aan, maar er werd niets aan gedaan. Ze vluchtte naar een

vluchthuis. De zoon is bij een vriend gaan wonen, de dochter bleef bij haar. Marie heeft een nieuwe partner. Deze relatie gaat goed, maar ze wonen niet samen.

Marie werkt sinds haar dochter 2,5 jaar oud is. Ze doet naaiwerk voor een firma. Deze baan dient om te kunnen overleven. Ze kan net rondkomen.

Marie heeft lange tijd geen steun ervaren van andere personen uit haar nabije omgeving. Ze had problemen met haar moeder en met haar broer en zus heeft ze geen contact. Eén broer ziet ze af en toe. Ze heeft alles alleen moeten oplossen, zonder de hulp van anderen. Nu ontvangt Marie veel steun van haar nieuwe partner. Hij kan goed luisteren. Ze heeft ondertussen ook één goede vriendin, waarmee ze goed kan praten. Ook haar oudste zoon is een belangrijke steun voor haar.

Marie is meermaals langsgeweest bij het OCMW. Ze had het gevoel dat ze een etiket op haar kleefden. Marie heeft lange tijd geen steun gezocht. Ze was er niet klaar voor en dacht dat haar problemen niet erg genoeg waren. Nu weet ze dat er verschillende instanties bestaan waar je terecht kan, maar vroeger wist ze dit niet. Uiteindelijk heeft ze een boekje gekregen van een CGG, maar het heeft dan nog even geduurd voordat ze durfde bellen. Gesteund door gesprekken in het CGG is Marie naar een vluchthuis gegaan.

1.5 Karen

Karen is 26 jaar en heeft een dochter van 14 maanden. Toen ze 16 weken zwanger was, koos ze bewust voor het alleenstaand ouderschap. Zij en de vader van haar dochter maakten veel ruzie, waren dakloos en logeerden bij vrienden. Aangezien haar ex-vriend steeds agressiever werd, besloot ze om bij hem weg te gaan. Ze heeft nu een partner, maar ze wonen niet samen.

Karen heeft gewerkt als kinderverzorger. Toen ze zwanger was, liep haar contract af. Op dit moment ontvangt ze een ziekteuitkering. Ze ontvangt geen alimentatiegeld.

Karen voelt zich ondersteund door haar nieuwe partner, haar moeder en schoonmoeder. Ze heeft twee goede vriendinnen, die ook beiden alleenstaande moeder zijn. Ook heeft ze een goede vriend, waarbij ze altijd terecht kan. Karen helpt ook soms bij evenementen van het jeugdhuis uit de buurt. Dit kan natuurlijk alleen als ze een babysit vindt.

Karen heeft contact met het OCMW, kinderopvangvoorzieningen en de mutualiteit. Bij deze voorzieningen heeft ze vaak het gevoel minderwaardig te zijn. Ze vindt deze vaak onbeleefd.

1.6 An

An is 47 jaar en heeft vier kinderen. De oudste zoon (21 jaar) woont samen met zijn vriendin. De oudste dochter (19 jaar) woont nog thuis bij An. Ook het vriendje van de oudste dochter woont bij haar, hoewel hij officieel nog bij zijn ouders woont. De tweede zoon (16 jaar) zit op dit moment nog in een instelling. Vanaf september hoopt An dat hij officieel thuis kan blijven. Hij is alvast de gehele zomervakantie thuis. De jongste dochter (9 jaar) woont officieel bij de papa. Om de twee weken komt ze op weekend en in de zomervakantie woont ze vier weken bij An. An is zes jaar geleden gescheiden van haar man, die een nieuwe relatie was begonnen met een jongere vrouw. An heeft op dit moment geen partner.

An werkt een jaar als ervaringsdeskundige in armoede. Daarnaast studeert ze ook. Ze is bijna afgestudeerd als maatschappelijk werker. An noemt zichzelf een generatie-arme.

An heeft veel aan haar beste vriendin, ook een alleenstaande moeder in armoede. An geeft aan dat ze veel verschillende mensen kent. Ze merkt wel dat haar vriendenkring steeds beperkt blijft tot mensen die ook in armoede leven. Ze vindt het moeilijk om in een ander milieu vrienden te maken.

Op dit moment ontvangt An veel steun van de mensen, die werken en langskomen bij Ons Gedacht. Met haar maatschappelijk werker van het OCMW heeft ze een goed contact, al zijn er ook moeilijke momenten. An heeft ook een consulent van de Jeugdrechtbank, maar heeft hierover weinig verteld. Ze gaf wel aan dat ze het gevoel heeft dat mensen haar geen eerlijke kansen geven als moeder omdat ze arm is.

1.7 Ine

Ine is 42 jaar en heeft vier dochters en een zoon van verschillende partners. De oudste dochter (23 jaar) woont samen met haar vriend en heeft een dochtertje. De oudste zoon (21 jaar) woont onofficieel terug bij Ine. De negentienjarige dochter woont zelfstandig en de zestienjarige dochter woont bij haar papa. De jongste dochter (8 jaar) woont week om week bij haar. Als oorzaak van haar alleenstaand ouderschap geeft Ine aan dat ze telkens op zoek is naar de ideale man, maar dat ze hem nog steeds niet gevonden heeft.

Ine heeft gewerkt als ervaringsdeskundige, maar ontvangt op dit moment een ziekteuitkering. Ze noemt zichzelf een generatie-arme.

De moeder van Ine woont sinds enkele weken bij haar in. Financieel is dit niet voordelig, maar ze vindt het fijn dat haar moeder hier duidelijk gelukkiger van wordt. Ine heeft één goede en beste vriendin, waarbij ze veel kwijt kan en van wie ze veel hulp ontvangt. Verder heeft ze verschillende kennissen. Ze speelt ook in een muziekbandje.

Net als An geeft Ine aan veel steun te ontvangen van de mensen, die werken en langskomen bij Ons Gedacht. Met haar maatschappelijk werker heeft ze een wisselend contact. Ine ging gedurende een klein jaar langs bij een psycholoog. Deze is nu gestopt, dus moet ze op zoek gaan naar een andere.

1.8 Liesbet

Liesbet is 41 jaar en heeft twee kinderen, een dochter van 17 jaar en een zoon van 13 jaar. Liesbet was rijk getrouwd, maar na enkele jaren bleek hun huwelijk niet meer te werken. Ze leerde een nieuwe partner kennen, maar hij stierf na een korte ziekte. Ze kwam alleen te staan. Liesbet en de vader van haar kinderen hebben een co-ouderschapregeling.

Omdat ze CVS heeft, ontvangt Liesbet een ziekte-uitkering. Ze heeft het niet breed. Ze noemt zichzelf een nieuwe arme, omdat ze in het verleden nooit geldproblemen heeft gekend. Ze heeft het er vaak moeilijk mee dat ze vroeger geld kon uitgeven zonder hierover na te denken. Nu is een treinticket al te duur.

Liesbet heeft naast haar kinderen en een zus geen familie meer. Met haar zus heeft ze enkel nog telefonisch contact. Liesbet heeft twee vriendinnen met wie ze heel af en toe eens afspreekt. Liesbet heeft altijd het gevoel dat mensen haar niet graag hebben. Wanneer ze haar uitnodigen, dan denkt ze dat ze dit doen uit medelijden met haar.

Liesbet heeft een goed contact met een straathoekwerker, die regelmatig langskomt bij haar thuis. Hij en zijn collega zijn zeer belangrijk voor Liesbet. Voor een babbeltje gaat ze af en toe eens langs bij Ons Gedacht. Ons Gedacht heeft ze leren kennen via het CAW. Liesbet weet dat ze een gat in haar hand heeft. Daarom heeft ze er bewust voor gekozen om haar financieel te laten begeleiden door het OCMW (budgetbeheer).

1.9 Hilde

Hilde is 40 jaar en heeft vier dochters (18, 16, 13 en 12 jaar). Enkel de twee jongste dochters wonen nog bij haar thuis. De oudste woont samen met haar vriend. De zestienjarige dochter wordt begeleid om alleen te gaan wonen. Zeven jaar geleden is Hilde gescheiden van haar ex-man na een hevig voorval, waarbij de ex-man zeer agressief was t.a.v. haar kinderen. De scheiding werd een noodzakelijke voorwaarde om haar kinderen terug bij haar thuis te laten wonen. Voor Hilde was het niet eenvoudig om los te komen van haar man. Ze werd heen en weer geslingerd tussen graag bij hem willen blijven, maar ondertussen te beseffen dat hij haar manipuleerde en niet goed was voor haar en de kinderen. Ondertussen is de scheiding helemaal rond en is Hilde blij dat ze geen of louter noodzakelijk contact heeft met haar ex-man.

Hilde werkt 4/5de. Op woensdag heeft ze vrij. Hilde heeft veel financiële problemen. De vader heeft nooit alimentatiegeld betaald. Ze is alvast verhuisd naar een kleiner appartement, maar de schulden blijven binnenstromen.

Hilde heeft een wisselend contact met haar familieleden. Wanneer alles goed gaat, dan kan ze rekenen op de steun van haar familie (nonkel, tante, vader...). Als er problemen zijn, dan weet dat ze dat ze deze zelf moet oplossen. Hilde heeft een goed contact met een collega op het werk. Bij haar kan ze af en toe iets persoonlijks bespreken. Hilde bespreekt ook veel emotionele zaken met haar dochters.

Hilde heeft een thuisbegeleidster, met wie ze een goed contact heeft. Verder kan ze ook altijd terecht bij haar huisarts.

1.10 Fran

Fran is 24 jaar en heeft een zoontje, dat net twee jaar is geworden. Toen ze vier maanden zwanger was, liet haar vriend haar in de steek. Het was te laat voor abortus. Fran is terug bij haar moeder en broer gaan wonen. Ze wonen op een klein appartementje. Met haar ex-vriend heeft ze af en toe nog contact. Ze heeft geen nieuwe partner.

Fran ontvangt een leefloon. Haar werkloosheidsuitkering werd geschrapt, omdat ze niet aanwezig was op een gepland sollicitatiegesprek. Fran redeneerde dat het toch zinloos was om naar dit gesprek te gaan omdat ze geen kinderopvang heeft voor haar zoon. Zodra haar zoon naar school gaat, wil Fran heel graag terug gaan werken. Ze heeft geen diploma, maar wil graag in een kledingwinkel werken.

Fran heeft een goed contact met haar moeder en broer, al is het samenleven op een klein appartement niet altijd gemakkelijk. Fran heeft ook veel vriendinnen en kennissen. Ze wil niet dat haar vriendinnen weten dat ze op dit moment een leefloon heeft. Fran heeft een goed contact met haar maatschappelijk werker van het OCMW.

2 Sociale steunrelaties

In dit deel lichten we eerst onze onderzoeksresultaten toe die betrekking hebben op de informele steunrelaties. Vervolgens staan we stil bij de sociale steun die wel of niet ervaren wordt van de formele contacten. Uit de literatuurstudie weten we dat er verschillende vormen van sociale steun ervaren kunnen worden, met name emotionele, instrumentele, recreatieve en informationele sociale steun. Zowel in het informele als in het formele luik, geven we eerst het aantal en de aard van de sociale contacten weer. Vervolgens bekijken welke soort sociale steun er al dan niet wordt ervaren door de participanten van dit onderzoek.

2.1 Informele sociale steunrelaties

2.1.1 Aantal contacten

Als we de tien respondenten met elkaar vergelijken, dan zijn er grote verschillen merkbaar wat betreft het aantal informele contacten. Sommigen hebben met zeer veel verschillende mensen contact, anderen hebben eerder een beperkt informeel netwerk. Opvallend is dat alle respondenten minstens één relatie aanhaalden, waarvan ze sociale steun ervaren.

“Ik ken veel mensen. Op facebook heb ik meer dan duizend vrienden.” (Fran)

“Na mijn scheiding heb ik lange tijd in een soort van cocon geleefd. Dat ik ging winkelen was al een hele stap.” (Marie)

“Ik leg gemakkelijk contact met anderen en heb hierdoor ook een grote vrienden- en kennissengroep”. (Karen)

“Ik heb niet veel contact met anderen. Ik heb altijd het gevoel dat mensen mij niet moeten. Wanneer ze mij uitnodigen, dan denk ik dat ze dat doen uit medelijden.” (Liesbet)

Binnen de groep van participanten met weinig informele sociale contacten kunnen we een onderscheid maken tussen diegene die bewust contact vermijden met anderen en anderen die heel graag wat meer sociale contacten zouden willen hebben.

“Op de school van de oudste heb ik zo goed als geen contacten met de andere moeders. Ik zou toch graag eens contacten leggen met anderen, waarin het niet altijd over de kinderen of hun opvoeding hoeft te gaan. Ik wil in de toekomst graag nieuwe mensen leren kennen. Waar en hoe ik die nieuwe mensen ga leren kennen, dat hangt er een beetje vanaf.” (Mieke)

“Ik babbel niet graag met anderen. Ik ben gewoon graag op mijn eigen. Geef mij mijn radio en mijn poetsgerief en ik ben de gelukkigste vrouw ter wereld.” (Veerle)

2.1.2 Aard van contacten

We kunnen algemeen vaststellen dat alleenstaande moeders in armoede slechts bepaalde sociale relaties als een bron van daadwerkelijke sociale steun beschouwen. Slechts enkele informele sociale contacten leiden tot effectieve sociale steun. De meeste sociale relaties worden als oppervlakkig beschouwd, waarin er ruimte is voor een kort babbeltje. Er dient tussen een goed onderscheid gemaakt te worden tussen gemakkelijk contacten leggen en contacten kunnen behouden.

“Ik kan gemakkelijk contacten leggen, maar vaak niet houden. Het uitbouwen van een vriendschap is moeilijk voor mij.” (Liesbet)

“Ik heb veel contacten, maar dat zijn eerder kennissen. Echte vrienden zijn dat vaak niet.” (An)

“Ik ken wel verschillende mensen, maar echt praten met iemand dat doe ik liever niet meer. Mijn mening is: hoe meer mensen mij kennen, hoe meer mensen mij pijn kunnen doen. Uit zelfbescherming. Hoe meer ze van mij weten, hoe meer ze mij kunnen raken.” (Veerle)

Dieperliggende zaken of problemen worden slechts met enkele personen uit het persoonlijk sociaal netwerk besproken.

“Ik vertel niet alles tegen iedereen. Dan lijkt het alsof ik tegen iedereen aan het zagen ben. Als mijn kennissen op bezoek zijn, dan wil ik het niet altijd over het negatieve spreken. Die zijn ook op bezoek en dan probeer ik soms heel optimistisch over te komen, veel optimistischer dan dat ik op die moment eigenlijk ben.” (Mimouna)

“Aan mijn familie kan ik niet al mijn problemen vertellen, hoewel ik daar soms wel nood aan heb. Ze staan nogal snel meteen oordeel klaar. (Hilde)

Een opmerkelijk gegeven is dat alleenstaande moeders in armoede vaak steun ervaren van vrouwen die ook alleen aan het hoofd staan van hun gezin of die ook in armoede leven.

“A. ken ik van toen ik zestien was, J. van toen ik in haar winkel kwam. Beiden zijn trouwens ook alleenstaande moeders. [...] Zij kunnen goed luisteren naar mij en kunnen me op mijn gemak stellen. Als ik me niet goed voel, staan zij voor me klaar en kunnen we lange gesprekken voeren over vanalles en nog wat.” (Karen)

“Ik merk wel dat er veel begrip is tussen alleenstaande moeders in armoede. Je kan diepe en goede gesprekken mee voeren over je eigen situatie.” (Liesbet)

“Ik heb weinig sociale contacten op dit moment. Ik heb wel contact met de andere alleenstaande moeders hier in De Stobbe.” (Mieke)

“Ik merk dat mijn vriendenkring sterk beperkt blijft tot mensen in armoede. Ik geraak er niet buiten. Als ik nieuwe mensen leer kennen, dan blijkt na een tijd dat die ook arm zijn. Ook als ik mensen leer kennen op facebook ofzo dan praat ik daarmee, ik krijg daar dan een goeie band mee en na een tijd merk je ineens tussen de lijntjes door dat die ook financiële problemen hebben! [...] Ik vind het ook moeilijker om in een ander milieu vrienden te maken. Ik weet niet hoe dat komt. Ik kom ook minder snel in een ander milieu. Als ik in een ander milieu kom, dan zit je altijd met verschillende verhoudingen.” (An)

Opvallend zijn ook de verschillende breuken met verschillende informele contacten zoals vrienden of familieleden.

“Tijdens mijn huwelijk mocht ik met niemand contact hebben. Ondertussen heb ik terug contact opgenomen met mijn familie, maar het heeft geen zin om ook terug contact op te nemen met oude vrienden of kennissen. Het is allemaal al zo lang geleden.” (Mieke)

“Met mijn broer en zus heb ik totaal geen contact meer. We komen niet overeen.” (Marie)

“Nu heb ik terug contact met mijn familie, maar toen het echt slecht ging, dan wilden ze niets meer met mij te maken hebben.” (Hilde)

Informele contacten kunnen ook een negatieve invloed hebben op de situatie van alleenstaande moeders.

“Verschillende mensen uit mijn omgeving vonden mijn scheiding een schande. Ze beschouwen dit als mijn eigen keuze en vinden dat ik mezelf maar moet redden. Ik moet niet rekenen op hun steun, integendeel. Ze maken het me soms heel moeilijk.” (Mimouna)

“Ik mis mijn ex-vriend, de vader van mijn dochter, maar telkens als ik met hem terug contact heb, dan krijg ik ook meer problemen.” (Fran)

2.1.3 Informele emotionele steun

Een nieuwe partner kan een alleenstaande moeder emotioneel ondersteuning bieden. Andere alleenstaande moeders geven aan geen nood te hebben aan een partner of geen nieuwe partner te vinden.

“Mijn partner kan mij op mijn gemak stellen. Hij heeft al gezien dat ik een zware depressie heb gehad. Hij heeft mij eruit gehaald door mij eerst tot rust te laten komen en daarna te praten.” (Marie)

“Mijn nieuwe partner steun me emotioneel heel erg.” (Liesbet)

“Ik heb geen vertrouwen meer. Ik denk niet dat er goede mannen bestaan, die niet van me profiteren. Ik heb nu dus geen nood aan een nieuwe partner.” (Mimouna)

“Ik zou graag terug een partner hebben, maar ik hier de afgelopen jaren geen tijd voor gehad. Nu de kinderen wat groter zijn, zou ik wel een nieuwe partner willen, maar ik denk dat dit niet meer zo gemakkelijk zal zijn.” (Hilde)

Enkele respondenten hebben geen ouders meer of het contact verbroken. Indien men nog wel contact heeft, dan blijken voor veel alleenstaande moeders een belangrijke steunbron te zijn, ook op emotioneel vlak. Het gegeven dat ouders er vaak zijn voor hen, biedt sociale steun. Er is sprake van veel loyaliteit tussen de alleenstaande moeders en hun ouder(s). Diepgaandere gesprekken worden eerder gevoerd met vriendinnen.

“Mijn ouders geven me veel complimenten, omdat ik zo sterk in mijn schoenen sta.” (Mimouna)

“Ik heb veel aan mijn ouders en zussen. Ze helpen me waar nodig. Ik kan natuurlijk niet altijd en voortdurend beroep op hen doen. Ze werken ook nog en hebben gewoon niet altijd tijd. Ze hebben ook nog hun eigen leven. Ik heb een goed contact met mijn ouders, maar ik kan natuurlijk niet voor alles bij hen terecht. Ik kan wel goed met hen praten, maar niet over alles.” (Mieke)

“Mijn zoon en mijn mama zijn voor mij heel belangrijk. We wonen nu allemaal terug samen in mijn appartement. We helpen elkaar veel.” (Ine)

“Ik kan voor veel dingen terecht bij mijn ouders. [...] Maar problemen met hen bespreken, dat ligt wel wat moeilijk. Vaak leg ik hen de situatie wel uit, maar het is niet gemakkelijk om met hen over bepaalde zaken te praten.” (Veerle)

“Als ik opvang nodig heb voor de kinderen of ik moet ergens naartoe met de auto, dan staan mijn ouders wel klaar. Al moeten zij ook tijd hebben.” (Hilde)

De meeste alleenstaande moeders geven aan hun hart te kunnen uitstorten bij één of twee vriendinnen. Opvallend is dat de meeste alleenstaande moeders aangeven dat ze deze personen weinig zien, maar wel veel emotionele steun ervaren.

“Ik heb één vriendin die me heel veel steun heeft gegeven. Ze heeft me echt geholpen. Ik ben haar dankbaar. Ze is dikwijls bij mij gekomen en ze heeft meermaals gezegd: je bent perfect. Ze kent mij van binnen en van buiten en zei regelmatig tegen me: je bent niet wat hij je wijsgemaakt heeft, je moet sterk zijn, je moet voor u opkomen. Die heeft mij echt goed geholpen.” (Mimouna)

“Ik heb één vriendin, die me nauw aan het hart ligt. We kunnen over veel praten.” (Marie)

“A. en J. zie ik niet zo vaak, maar het zijn wel mijn twee beste vriendinnen.” (Karen)

“Mijn beste vriendin C. is altijd mijn buffer geweest. Die vangt alles op. Maar echt alles. C. is mijn vertrouwenspersoon. Ik kan altijd bij haar terecht. Ze luistert naar mij, zegt tegen mij dat ik rustig moet blijven, dat ik moet blijven ademen en dat we wel een oplossing vinden. [...] Vaak moet ik gewoon een keer mijn hart luchten, dat het verhaal er een keer uit is.” (Ine)

Indien alleenstaande moeders werk hebben, blijken collega's ook belangrijke steunfiguren te zijn op emotioneel vlak.

“Van mijn partner, kinderen en van mijn collega's op het werk krijg ik veel complimenten.” (Marie)

“Op mijn werk vind ik veel steun. Hieruit put ik moed.” (Mimouna)

“Ik heb één goede collega. Haar zie ik elke dag. Ik kan haar wel wat vertellen over mijn situatie. Het doet me goed om af en toe met haar eens een goed gesprek te voeren.” (Hilde)

2.1.4 Informele instrumentele steun

Praktische steun

Een alleenstaande moeder staat alleen in voor alle huishoudelijke taken. Op dit vlak wordt er weinig informele sociale steun ervaren vanuit het intieme persoonlijk netwerk. Men wil of kan geen huishoudelijke hulp vragen aan vrienden, kennissen, buren, familieleden...

“Ik zou graag hulp hebben in het huishouden, want soms is het allemaal te veel. In het begin heb ik een aantal keer hulp gevraagd, maar de mensen staan er precies niet bij stil dat je er alleen voor staat. Ik moet dan iets tien keer vragen en uiteindelijk geef ik het op. Dan denk ik al snel: laat maar, ik los het zelf wel op.” (Mimouna)

“In het huishouden doe ik alles alleen. Ik vraag soms aan mijn dochters om mee te helpen, maar dat is soms te veel gevraagd. Op familie moet ik hiervoor niet rekenen en een kuisvrouw is te duur.” (Hilde)

Wanneer er een praktisch of financieel probleem zich voordoet, dan ervaren alleenstaande moeders dat ze er alleen voor staan en geen partner hebben om op te steunen. Voorbeelden hiervan zijn problemen met kinderopvang, klusjes in huis zoals een kapotte wasmachine, het alleen instaan voor het gezinsinkomen...

“In mijn tuin is mijn rozelaar gevallen. Dit kan ik niet alleen oplossen, iemand moet mij helpen. Bij zo’n soortgelijke problemen of zaken, dan beseft je dat je er alleen voor staat en dat ik maar moet wachten tot er iemand tijd heeft om me te komen helpen.” (Mimouna)

Alle alleenstaande moeders proberen eerst zelf alle praktische problemen op te lossen, gaande van kinderopvang tot klusjes in huis. Men doet pas beroep op anderen indien ze zeker weten dat ze het zelf niet kunnen oplossen.

“Praktische problemen probeer ik eerst zelf op te lossen, want (lacht ironisch) meestal is iedereen zelf druk bezig.” (Mimouna)

“Als er iets stuk is, dan los ik het zelf wel op. Dat lukt me meestal wel.” (Veerle)

“In het begin belde ik voor alles naar een vriendin. Nu probeer ik alle praktische problemen eerst zelf op te lossen.” (Liesbet)

“Praktische problemen die los ik zoveel mogelijk alleen op. Mijn wc bijvoorbeeld zou echt eens vervangen moeten worden. Ik heb een eigen huis verbouwd, dus ik heb echt geen man nodig voor zo’n dingen.” (An)

“Het meeste doe ik allemaal zelf. Ik verdeel mijn huishouden over een ganse week. Als ik iets zelf niet kan oplossen, dan bel ik mijn papa.” (Veerle)

De participanten, die nog contact hebben met hun ouders, kunnen soms in beperkte mate beroep doen op hun ouder(s). Van moeder of vader ervaart men instrumentele sociale steun zoals poetshulp, het afhalen van kinderen van school, klusjes doen in het huishouden...

Wanneer ik aanbel bij Mieke, belt op dat moment ook net een oudere meneer aan bij haar, met een klein kindje (kleuter) aan de hand. Hij spreekt mij onmiddellijk aan en is verrast wanneer ik vertel dat ik voor Mieke kom. Hij is net de oudste dochter van Mieke van school gaan halen. Omdat Mieke drie jonge kinderen heeft, brengt en haalt hij soms de oudste op van school. Zo kan Mieke 's ochtends de andere kinderen rustiger voorbereiden op het klasje en kan ze zelf op tijd klaar zijn voor de voormiddagsessies in De Stobbe.

“Iedereen werkt en vaak hebben ze geen tijd voor mij, maar ik heb nog mijn ouders. Die zijn heel oud, maar dat zijn de personen, bij wie ik altijd terecht kan. Nu zijn ze met pensioen, dus gaan ze vijf tot zes maanden weg naar Turkije en dan mis ik hen heel hard. Vooral ook voor de opvang, he.” (Mimouna)

Instrumentele hulp van personen (kennissen, burenen...) van wie men het niet verwacht, wordt door alle alleenstaande moeders als zeer ondersteunend ervaren.

“Mijn buurman van 85 jaar stelde plots voor om samen met zijn auto naar de winkel te rijden. Zo zijn we samen boodschappen gaan doen. Die twee keer dat ik met hem boodschappen heb gedaan, dat vergeet ik niet.” (Mimouna)

Kinderopvang

Alle alleenstaande moeders geven aan dat kinderopvang een groot probleem is. Naast financiële zorgen wordt het eenouderschap ook als zwaar beschouwd omdat de kinderopvang niet gedeeld kan worden zoals in een tweeoudergezin. Wanneer een moeder dan bijvoorbeeld naar een afspraak moet of nood heeft aan ontspanning, worden de kinderen opgevangen door de partner. In een eenoudergezin dient de moeder altijd aanwezig te zijn. Indien dit niet mogelijk is, dan moet zij vaak een hele zoektocht ondernemen om geschikte opvang te vinden.

“Vanaf het moment dat je alleen komt te staan, kan je je kinderen niet meer alleen laten. Als je een partner hebt, dan kun je soms zeggen van; “Alé, ze slaapt, je bent

erbij en ik ga weg.” Maar je kan ze nu niet laten slapen en gewoon vertrekken.”
(Mimouna)

“Het grote verschil tussen een eenoudergezin en een gezin met twee ouders, is de opvang. Als de moeder gaat werken, kan de vader het kind opvangen en omgekeerd. Dit kan niet als je alleen staat.” (Karen)

Men doet in het algemeen slechts in beperkte mate beroep op het informeel sociaal netwerk wat betreft de opvang van de kinderen. Sommige alleenstaande moeders zijn niet geneigd om deze steun te vragen aan naaste familieleden, vrienden, burenen... Ze vinden het vervelend om aan familieleden of vrienden te vragen om te babysitten en doen dit alleen wanneer het echt noodzakelijk is. De meeste alleenstaande moeders nemen hun kinderen overal mee naartoe.

“Ik zou graag terug een beetje tijd voor mezelf hebben. Ik ben altijd een mama, maar ik ben ook nog jong. Ik ga vragen aan mijn ouders of zussen of ze binnenkort eens kunnen babysitten, zodat ik bijvoorbeeld eens een keer naar 't stad kan gaan. Ik kan hen natuurlijk niet altijd vragen om te babysitten. Ze hebben ook hun eigen leven nog.” (Mieke)

“Ik zal altijd mijn best doen om ofwel een afspraak zo te plannen dat mijn kinderen al ergens anders zijn of anders dan breng ik ze gewoon mee en zeg ik dat het niet anders kan. Als ik ergens naartoe moet en mijn kinderen kunnen echt niet mee, dan kan ik die naar mijn beste vriendin brengen of eventueel naar mijn ouders.” (An)

Er zijn ook alleenstaande moeders die geen steun ervaren vanuit het informeel sociaal netwerk wat betreft de opvang van de kinderen. Ze kunnen daarom geen beroep doen op ouders, familie of vrienden.

“Familie of vrienden hebben het zelf vaak druk of moeten werken. Ik kan hen dan toch niet vragen om op mijn kind te letten.” (Fran)

Financiële steun

Financiële zorgen zijn een grote draaglast voor alleenstaande moeders. Voor veel alleenstaande moeders is het eenouderschap zo zwaar omdat ze alleen moeten instaan voor een inkomen.

“Het meeste kopzorgen heb ik over financiële zaken: eten voor mijn dochter, rekeningen betalen, huur, alles eigenlijk...” (Karen)

Slechts enkele alleenstaande moeders geven aan financiële steun te ontvangen van mensen uit het omgeving. Soms is er geen mogelijkheid om bij vrienden, familie, kennissen... financiële steun te vragen of ligt dit erg gevoelig. Indien men toch financiële ondersteuning krijgt, dan is deze meestal afkomstig van ouders of familieleden. Heel zelden van een vriend. Geen enkele alleenstaande moeder ontvangt graag financiële steun van iemand uit het informeel persoonlijk netwerk.

“Mijn ma en pa hebben me geholpen met mijn eerste maand huur te betalen toen ik in mijn nieuw appartement ging wonen. De ouders van mijn nieuwe partner hebben me net financieel geholpen, zodat ik de auto kan laten maken.” (Karen)

“Ik vind het nooit leuk om geld te lenen van familie. Ik heb heel de tijd stress, omdat ik mijn schuld zo snel mogelijk wil afbetalen.” (Hilde)

Financiële moeilijkheden blijven een groot taboeonderwerp.

“Mijn vriendinnen weten niet dat ik een leefloon heb. Dat durf ik echt niet zeggen. Ik krijg geld en ik doe er niets voor.” (Fran)

“Ik heb eens geld mogen lenen van een vriend. Toen mijn overbuurvrouw zag dat die man bij mij thuis langskwam, vertelde ze rond dat ik een prostituee was.” (Mimouna)

“Ik ben een nieuwe arme, om het zo te zeggen en ik vind dit een grote aanpassing. Ik heb nooit financiële problemen gehad, maar ik heb heel veel moeite met de overgang van voldoende geld naar zo goed als niets.” (Liesbet)

Materiële steun

Verschillende alleenstaande moeders geven aan dat ze soms kleding voor de kinderen krijgen en geven aan anderen. Deze materiële steun wordt door alleenstaande moeders als ondersteunend ervaren en vindt men eenvoudiger om te aanvaarden dan financiële steun.

“Als de kinderen uit hun kleren gegroeid zijn dan geven we die in onze vriendengroep door aan elkaar.” (Karen)

2.1.5 Informele informationele steun

Alleenstaande moeders ervaren beperkte professionele informationele ondersteuning. Vaak winnen ze informatie en advies in via informele contacten.

“Ik hoor altijd goed rond bij collega’s en vrienden. Op die manier kom je veel te weten. Dan kan je naar een organisatie stappen en uitleggen wat je gehoord hebt. Pas dan leggen professionelen uit welke ondersteuning zij kunnen geven.” (Mimouna)

2.1.6 Informele recreatieve steun

Algemeen wordt er een nood ervaren om eens alleen te kunnen zijn, zonder de kinderen. Dit is niet eenvoudig, aangezien kinderopvang vaak een probleem is (zie kinderopvang).

“Ik wil binnenkort wel graag eens wat meer tijd voor mezelf. Ik ben jong moeder geworden, maar wil ook nog eens gewoon naar het stad kunnen gaan of een opleiding kunnen volgen.” (Mieke)

“Ik zou graag wat tijd voor mezelf hebben, maar hier is geen tijd en geld voor.” (Mimouna)

“Ik ben nog jong en soms wil ik ’s avonds nog een keer is iets gaan drinken met vrienden. Dit gaat niet meer. Ik kan toch moeilijk mijn zoontje mee op café nemen.” (Fran)

De informele relaties die emotionele steun geven bieden ook vaak recreatieve ondersteuning. Alleenstaande moeders luchten vaak hun hart bij personen met wie ze ook goed kunnen ontspannen of met wie ze leuke dingen doen. Er zijn wel meer personen uit het informeel netwerk van wie men recreatieve steun ontvangt, dan van wie men emotionele steun ontvangt.

“Met mijn partner doe ik veel samen. [...] In mei ben ik met mijn beste vriendin op reis geweest.” (Marie)

“Elk weekend zijn mijn twee beste vriendinnen wel bij mij en dan zijn er ook veel anderen die op bezoek komen”. (Karen)

2.1.7 Besluit

Er zijn grote verschillen merkbaar tussen de participanten wat betreft het aantal informele contacten, gaande van zeer weinig tot zeer veel sociale relaties. Alle alleenstaande moeders geven aan dat slechts enkele informele sociale relaties leiden tot effectieve sociale steun. Men ervaart dus slechts van enkele personen uit het informeel sociaal netwerk sociale steun. Men heeft dus veel minder sociale steunrelaties dan sociale contacten. Opmerkelijk is dat veel alleenstaande moeders sociale steun ervaren van vriendinnen, die ook alleenstaande moeder zijn of in armoede leven.

Alleenstaande moeders ervaren emotionele steun van een partner, ouders en/of één of twee vriend(inn)en. Men ervaart dus slechts van een aantal personen uit het informeel sociaal netwerk emotionele steun. Tevens merkt men een verschil op tussen steun afkomstig van ouders en steun afkomstig van een partner en/of vriendin. De meeste alleenstaande ouders voelen zich emotioneel ondersteund door hun ouder(s), maar ze verkiezen vaak een vriendin om hun problemen aan te vertellen.

Instrumentele steun kunnen we op delen in ondersteuning bij praktische zaken (huishoudelijk werk, klusjes...), bij kinderopvang en bij financiële problemen. Wanneer problemen op deze vlakken zich voordoen, dan ervaren alleenstaande moeders dat ze er alleen voor staan en geen partner hebben om op te steunen. Wat betreft het huishoudelijk werk en kinderopvang ontvangt men weinig sociale steun uit het informeel persoonlijk sociaal netwerk. Men kan geen beroep doen op informele contacten of men is niet geneigd om hulp te vragen aan kennissen, vrienden, familie... Alleenstaande moeders trachten zoveel mogelijk zelf te doen op het vlak van kinderopvang en huishoudelijke taken. Indien er geen andere uitweg is, dan kan men eventueel beroep doen op de ouder(s), indien er een goed onderling contact is. Zij halen dan de kinderen van school, helpen een handje in het huishouden... We merken dat elke vorm van instrumentele hulp, hoe klein ook, door alle alleenstaande moeders als zeer ondersteunend wordt ervaren. Naast kinderopvang en huishoudelijk werk, zijn ook financiële zorgen een grote draaglast voor alleenstaande moeders. Slechts enkele alleenstaande moeders ontvangen financiële steun van mensen uit het informeel persoonlijk netwerk. Deze steun is dan vaak afkomstig van ouders of naast familielid, heel zelden van een vriend(in). Vaak is er geen mogelijkheid om bij vrienden, familie, kennissen... financiële steun te vragen of ligt dit erg gevoelig. Financiële ondersteuning vragen en/of ontvangen blijft een groot taboe. Verschillende alleenstaande moeders geven wel aan materiële ondersteuning te ontvangen in de vorm van kleding. Vaak zijn dit kleren, waarvan de kinderen van de schenker er uit gegroeid zijn. Deze vorm van ondersteuning is gemakkelijker aanvaardbaar voor alleenstaande moeders dan het lenen van geld bij vrienden, familie, kennissen...

Informeel contacten zijn een belangrijke ondersteuning voor alleenstaande moeders in het geven van informatie en advies. Recreativele steun ontvangen alleenstaande moeders vaak van informeel contacten, van wie ze ook emotioneel steun ontvangen. Er zijn wel meer informeel contacten van wie men recreatieve steun ontvangt dan van wie men emotioneel steun ontvangt. Men kan met veel mensen leuke activiteiten doen, maar slechts door enkelen voelt men zich sociaal ondersteund op emotioneel vlak.

Algemeen kunnen we besluiten dat elke alleenstaande moeder minstens één informeel sociale steunrelatie heeft. De meeste deelnemers ervaren voornamelijk emotioneel, informatieel en recreatieve steun van ouders, vrienden, een nieuwe partner, buren, kennissen, familieleden... Op het vlak van huishoudelijk werk, kinderopvang en financiële zaken ontvangt men echter weinig informeel sociale steun. Men wil of kan geen beroep doen op relaties uit het informeel persoonlijk sociaal netwerk en hoopt hiervoor ondersteuning te krijgen vanuit professioneel hoek.

2.2 Professioneel of formeel sociale steunrelaties

2.2.1 Aantal contacten

Net zoals bij het aantal informeel contacten, zijn er ook wat betreft het aantal contacten met professionelen grote verschillen merkbaar tussen de deelnemende alleenstaande moeders. Sommigen hebben een heel professioneel netwerk rondom zich van tien hulpverleners of meer, anderen hebben slechts met twee formel personen contact.

“Ik heb een goed contact met mijn maatschappelijk werker van het OCMW en vooral van een straathoekwerker, die regelmatig bij me thuis langskomt.” (Liesbet)

“Op een bepaald moment had ik 25 hulpverleners rondom mij. Ik had een agenda nodig voor mijn werk én één voor mijn gesprekken met hulpverleners te plannen (lacht). Het gevolg was dat ik voor iedereen wegluchtte.” (Ine)

Het aantal professioneel contacten is geen maatstaf voor de ervaren sociale steun. Het is niet omdat er een groot netwerk van professionelen een alleenstaande moeder ondersteunen, dat dit ook effectief als sociale steun wordt ervaren. We kunnen zelfs stellen dat men uit professioneel hoek evenveel sociale steun ervaart wanneer men contact heeft met twee hulpverleners als wanneer er tien hulpverleners rond een gezin staan. Net zoals bij informeel relaties, ervaart men slechts van één of max. twee formel contacten als daadwerkelijk sociale steun.

2.2.2 Aard van contacten

Professionele contacten werden door alleenstaande moeders als ondersteunend ervaren, indien ze weten dat de hulpverlener beschikbaar is voor hen wanneer het nodig is. Er is een grote nood aan aanwezigheid en bereikbaar van hulpverleners. Het gevoel dat er iemand aanwezig is wordt op zich al als sociale steun ervaren.

Een mooi voorbeeld van ervaren aanwezigheid en beschikbaarheid is de huisarts. Hij wordt door verschillende alleenstaande moeders als een belangrijke formele steunbron beschouwd. De drempel om langs de huisarts te gaan is zeer laag. De huisarts blijkt tevens een belangrijke bron van doorverwijzing naar andere gespecialiseerde diensten zoals psychologische ondersteuning.

“Ik heb een contactpersoon bij Slachtofferhulp. Nu is het al even geleden dat ik contact heb gehad met haar, maar ik weet wel dat ik haar kan opbellen. Soms belt ze mij eens op.” (Mieke)

“Het moment dat ik mijn hart moet luchten stuur ik een mail naar C., een medewerker van Ons Gedacht. Hij kan heel goed aangeven wanneer hij wil antwoorden dan op die mail. Hij heeft niet die drang om onmiddellijk te antwoorden op die mail.” (An)

“Vanaf ik een probleem heb, dan kan ik terecht bij mijn huisarts. Ik kan bij hem de dag zelf nog of de volgende dag terecht.” (Hilde)

“Ik had een psycholoog en ik had hier veel aan, maar die is gestopt. Nu moet ik van mijn huisarts opnieuw zoeken naar een nieuwe psycholoog.” (Ine)

“Ik heb even thuisbegeleiding gehad. Hij zei; “Als er iets is, dan bel je maar.” Die mens had ik graag, dat was mijn vertrouwenspersoon. Na 1,5 jaar was de begeleiding afgelopen en mocht niemand hem vervangen. Ik kan nu niet meer bij hem terecht en vindt dat heel jammer.” (Veerle)

Alleenstaande moeders ervaren vaak wel een nood aan professionele sociale steun, maar krijgen te maken met verschillende drempels. Een grote drempel is bijvoorbeeld het vele papierwerk, dat vaak komt kijken bij een aanvraag tot professionele ondersteuning. Aanvragen tot sociale ondersteuning bij professionele voorzieningen wordt door alleenstaande moeders vaak gelinkt met het invullen van een hele hoop papieren en het binnenbrengen van verschillende documenten. Dit kan een drempel zijn voor alleenstaande moeders om een hulpvraag te stellen aan professionele organisaties. Ze hebben geen tijd of kracht om al deze papieren in orde te brengen. Het vele papierwerk kan sociale steun in de weg staan.

“Ze hadden mij ‘kweetniethoeveel’ papieren gevraagd. Ik moest dan overal bepaalde documenten gaan vragen, hier en daar. Soms moet ik vroeger stoppen met mijn werk of mijn kinderen overal mee naartoe sleuren. Of soms neem ik hiervoor ook verlof. Nadat het je eindelijk gelukt is om alles in orde te brengen, blijkt dat je aanvraag is afgekeurd. Dan kan je alleen maar denken: ik heb zoveel tijd daarin gestoken, terwijl ik beter mijn huis had kunnen kuisen.” (Mimouna)

Een andere belangrijke drempel om sociale ondersteuning te vragen aan professionele instanties is dat veel alleenstaande moeders geen weet hebben van bepaalde mogelijke steun, waar ze recht op hebben. Veel alleenstaande moeders geven aan dat de oorzaak hiervan ligt bij hulpverleners die je hierover niet informeren. Op het informationele vlak wordt er vaak geen steun ervaren van professionele diensten of voorzieningen. Deze ervaringen bespreken we in het deel ‘formele informationele steun’.

Verder ervaren verschillende alleenstaande moeders soms weinig ondersteuning van bepaalde formele contacten als gevolg van het zich gelabeld voelen. Men voelt zich buitengekeken, voelt zich niet welkom of krijgt het gevoel dat ze door hulpverleners als minderwaardig beschouwd worden. Meerdere alleenstaande moeders geven aan dat ze het belangrijk vinden dat ze door hulpverleners gerespecteerd worden als mens.

“Bij de landelijke kinderopvang kreeg ik het gevoel dat ik minderwaardig was. Ik moest aan aanslagbiljet geven, maar ik had dit niet omdat ik dakloos was. Na deze uitleg keek die me aan alsof ik een mug was ofzo...” (Karen)

“Ik verwacht van een organisatie dat ze mij zien als een mens van vlees en bloed, iemand die hulp nodig heeft en niet alleen wil profiteren.” (Ine)

Ook schaamte kan een mogelijke drempel zijn.

“Ik heb het financieel heel moeilijk. Ik heb nooit alimentatie ontvangen van mijn ex-man. Ik ben bang dat de financiële problemen me boven het hoofd gaan groeien, maar ik durf de stap niet zetten naar het OCMW, om me te laten begeleiden.” (Hilde)

“Vroeger kon ik geld uitgeven zonder nadenken, nu kan ik dat helemaal niet meer. Het heeft me moeite gekost en ik schaamde me, maar ik heb dan toch budgetbeheer aangevraagd bij het OCMW. Ik ken mezelf en ben bang dat ik meer geld uitgeef dan ik heb.” (Liesbet)

2.2.3 Formele emotionele steun

Algemeen wordt er een grote nood ervaren aan professionele psychologische hulp. Bijna alle vrouwen hebben in het verleden veel meegemaakt. De stap naar professionele hulp is vaak niet eenvoudig. Het is voor vele vrouwen een moeilijke opdracht om over zichzelf en hun situatie te vertellen. Ze durven over bepaalde zaken niet praten, omdat die te pijnlijk zijn. Ze zijn bang om in te storten. Voor sommige vrouwen is dit een reden om professionele hulp op dit moment uit te stellen. Veel alleenstaande moeders botsen ook op lange wachtlijsten. Een therapeut in de privésector is echter onbetaalbaar.

“Mijn consulent van het Comité raadde mij ook aan om een soort van therapie of psychologische begeleiding te volgen voor mijzelf. Ik ben ondertussen al wat minder onzeker dan in het begin van mijn verblijf hier in De Stobbe, maar ik weet wel dat er nog een aantal dingen zijn waarvan ik weet dat ik nog aan kan werken. Ik kom ook uit een relatie met veel ruzies en heb wel een aantal dingen meegemaakt. Bovendien heb ik ook wel nood om wat tijd te maken voor mezelf. Ik zie dus zo'n therapie wel zitten, bijvoorbeeld bij Vagga. Eerst moet ik zien dat ik hiervoor tijd vind. Misschien als ook de middelste naar school zou gaan. Maar ik weet ook dat de wachtlijsten daar lang zijn.” (Mieke)

“Ik had nood aan psychologische ondersteuning. Ik was depressief. Mijn huisdokter die had gezegd: je moet naar een therapeut. Maar dat kost mij te veel. Uiteindelijk kwam ik terecht bij een CGG. [...] Na mijn eerste aanvraag moest ik lang wachten. Het ging steeds minder goed met me. [...] Mijn huisdokter zei dan tegen mij; “Ik ga aandringen, want het is dringend.” Ik mocht dan na twee weken nadat ik met haar gesproken heb. In het begin ging ik meer, nu om de maand. [...] Na een maand ging het beter met me. [...] Ik was echt heel blij dat ik alles tegen haar kon vertellen. Ik hoop dat ik dat kan blijven doen.” (Mimouna)

“Lange tijd dacht ik dat een therapeut iets was dat niet voor mij was bedoeld. Uiteindelijk kreeg ik een folder van een CCG. [...] Ik ben daar twee jaar op gesprek geweest, maar ik heb niet alles durven te vertellen.” (Marie)

“Soms heb ik wel het gevoel dat ik nood heb aan een psycholoog, om mij sterker te kunnen voelen. Maar langs de andere kant, heb ik geen zin om echt jeugdtrauma's open te halen. Dat is zwaar. En daar heb ik de tijd niet voor. Op dit moment ben ik mijn eigen therapeute. Ik weet wel dat je moeilijk je eigen therapeut kan zijn, he. Ik weet dat er diep in mij een kind zit dat eigenlijk nooit recht van bestaan had. Dat moet eigenlijk terug recht van bestaan krijgen, om terug volledig te worden. Maar op deze

moment kan dat niet, want ik moet zelf nog voor kinderen zorgen. Op dit moment is therapie ook geen optie, omdat ik weet dat dat niet gaat. Ik moet ook eerst een veilige omgeving hebben, iemand die mij opvangt en die voor mij kan zorgen als het nodig is. Dan kan ik aan die therapie beginnen. Zolang als dat er niet is, dan begin ik er niet aan.” (An)

Opvallend is dat formele emotionele steun niet noodzakelijk afkomstig is van een psycholoog of therapeut. Alleenstaande moeders ervaren ook veel emotionele sociale steun van een straathoekwerker, huisarts...

“Mijn straathoekwerker biedt me veel ondersteuning op emotioneel vlak. Ik worstel wel eens met weinig zelfvertrouwen. Ik werk hieraan samen met mijn straathoekwerker of met zijn collega. Ik ben blij dat we hier samen aan zijn beginnen werken en ik wil dit ook graag met hem afwerken. Hij kent me van in het begin en hij ziet ook de evolutie” (Liesbet)

2.2.4 Formele instrumentele steun

Praktische steun

Een grote meerderheid van de alleenstaande moeders geeft aan dat het zwaar is om alle huishoudelijke taken alleen te dragen. Ze ervaren een nood aan professionele ondersteuning op dit vlak, maar krijgen dit zelden. Diegene die poets hulp hebben ervaren dit als een grote ondersteuning.

“Op zaterdag dan ga ik naar de post, de bank, de Aldi en de markt. ’s Avonds kook ik. Daarna doe ik de was. Op zondag strijk ik. Daartussen probeer ik te kuisen. Een weekend dient om te rusten, maar op maandag is mijn lichaam helemaal oververmoeid. En dat is dan nog maar het begin van de week.” (Mimouna)

“Ik heb een aanvraag gedaan bij de mutualiteit. Ik voel dat het huishoudelijk werk me te zwaar wordt. Ik ben bang dat ik terug in een depressie val. Ze hebben me de hulp geweigerd. Ze redeneren alsof een poetsvrouw een luxemiddel is, maar voor mij is het pure noodzaak.” (Mimouna)

“Op aanraden van mijn consulent heb ik poets hulp aangevraagd. Twee keer per week gaat er iemand langskomen om me te kuisen. Deze hulp is welkom met drie kleine kinderen, die alles steeds vuilmaken.” (Mieke)

“Ik werk en ik heb last van mij rug. Ik heb twee maanden een poetsvrouw gehad, totdat ik ben beginnen te werken. Dat was via de ziekenkas en als je werkt dan mag

je die niet hebben. Dus ik moet het zelf doen. Ook al heb ik een berg papieren van de huisarts. Ik mag geen huishoudelijk werk doen, maar er is niemand die het in mijn plaats mag komen doen. Ik heb hier eigenlijk echt nood aan, maar die familiehulp die is er niet, die bestaat niet. Dus ja, trek ik mijn plan, zo goed en zo kwaad als het kan. [...] Ik kan amper bewegen. Laat staan dat ik kan poetsen.” (An)

Opvallend is dat alleenstaande moeders op dit vlak geen ondersteuning verwachten van het informeel sociaal netwerk. Men wil of kan geen huishoudelijke hulp vragen aan vrienden, kennissen, burens, familieleden...

Eén alleenstaande moeder is lid van een Letsgroep (Local Exchange and Trading System). Een Letsgroep is “een groep mensen, die met elkaar afspraken maken, zodat ze vlot diensten, belevenissen, kennis en goederen kunnen uitwisselen” (Lets Gent, 2012). De alleenstaande moeder betaalt dan bijvoorbeeld twintig lets(punten) aan een man, die haar komt helpen met het leggen van een vloer. Zijzelf kan twintig lets verdienen door te gaan koken op een feest van iemand of door Turkse les te geven. Zo ontstaat er een soort van ruilhandel van diensten. Deze organisatie wordt door het onderzoekssubject als een grote instrumentele steun ervaren.

“Klusjes zoals laminaat of elektriciteit leggen of hout naar achteren dragen, dat doe ik meestal via Lets.” (Mimouna)

Kinderopvang

Het vinden van opvang voor de kinderen blijft voor veel alleenstaande moeders een groot probleem. Het aanbod van kinderopvang is beperkt. Tevens is kinderopvang duur en hebben de kinderopvangvoorzieningen enkel regelmatige openingsuren, met name tussen 8 en 18u. Je dient kinderopvang bovendien goed op voorhand te regelen, wat de nodige documenten, tijd en energie vereist. Een groot deel van de alleenstaande moeders ziet kinderopvang niet als iets wat voor hen georganiseerd wordt. Ze nemen meestal hun kinderen overal mee naartoe.

Er wordt vooral een grote nood ervaren voor opvang kinderen jonger dan drie jaar en op onregelmatige tijdstippen. Wanneer de kinderen ouder zijn dan drie jaar, gaan ze naar school. Dit maakt het opvangprobleem overdag minder problematisch tijdens het schooljaar. Er wordt gebruik gemaakt van voorschoolse en naschoolse opvang. Het blijft echter niet eenvoudig om 's ochtendsvroeg, 's avonds laat of tijdens de vakanties opvang te vinden.

“Mijn leven zou veel gemakkelijker zijn als ik opvang had voor mijn dochter.” (Karen)

“Kinderopvang is een probleem want je zit financieel krap. Ik kan mij niet permitteren om iemand te bellen en te vragen om voor mijn jongste dochter te zorgen, want je moet haar altijd iets geven, he. Zelfs al is het een studentje, dan moet je die ook iets geven.” (Mimouna)

“De zomervakantie brengt altijd moeilijkheden met zich mee. In de stad waar ik woon zijn er bijvoorbeeld maar twee organisaties die mijn kind in de vakantie kunnen opvangen. Wanneer de ene sluit in de vakantie, moet ik ervoor zorgen dat mijn dochter terecht kan in de andere voorziening. Dat brengt een hele hoop papieren en geregeld met zich mee.” (Mimouna)

“Ik moet van de VDAB gaan werken, maar ik vind enkel opvang voor één of twee dagen. Ik vind geen enkele job, die past binnen de uren van de kinderopvang. Ook mijn moeder kan me niet helpen, want die werkt zelf ook tot laat.” (Fran)

Alleenstaande moeders zoeken pas opvang voor hun kinderen in noodzakelijke gevallen. Tijd voor jezelf hebben en tot rust komen zijn voor vele alleenstaande moeders geen redenen om te zoeken naar een babysit of kinderopvang. Toch geven zo goed als alle alleenstaande moeders aan dat ze hier veel nood aan hebben.

“Ik zou heel graag af en toe een babysit hebben, die op mijn dochter kan passen. Dan kan ik eens even tot rust komen of zelf dingen doen.” (Karen)

“Ik zou graag ’s avonds een keer weg willen, naar de tekenles of Nederlandse les, tijd voor mezelf. Het zou goed zijn als er voor alleenstaande moeders iets voorzien wordt van goedkopere opvang voor kinderen ’s avonds. Maar dat zijn dromen. Wie weet, ooit! (lacht)” (Mimouna)

Een mogelijke vorm van kinderopvang is de jeugdbeweging. Alleenstaande moeders voelen zich hier echter niet welkom, redeneren dat dit niet voor hen is, hebben geen goed beeld van een jeugdbeweging of zijn bang dat hun kinderen geen aansluiting gaan vinden bij de andere kinderen.

“Een jeugdbeweging, daar geraken wij niet in. Ons kinderen, die kunnen daar niet terecht, die vinden daar geen aansluiting.” (Ine)

“Onze kinderen sluiten niet aan bij de gewone jeugdbeweging. Dat is een andere leefwereld, waar veel verschillen tussen zitten, zoals ook op school. Mijn kinderen voelen zich niet anders of arm, maar ze worden wel anders gezien of behandeld.” (An)

Financiële steun

Zoals eerder vermeld bij informele instrumentele steun, zijn financiële zorgen een grote draaglast voor alleenstaande moeders. Ze moeten allemaal rondkomen met een beperkt inkomen en dat vraagt veel energie en gepuzzel om rond te komen. De respondenten praatten niet graag over de formele financiële steun die ze ontvangen. Wat wel opvallend is, is dat de instellingen die instaan voor een leefloon, ziekte- of werkloosheidsuitkering vaak als zeer negatief worden ervaren. Behalve financiële steun, ervaart men bij het OCMW, RVA, mutualiteit weinig andere vormen van sociale steun.

“Ik ben blij dat de RVA me wil steunen, maar ik vind dat ze meer rekening moeten houden met de opvang van de kinderen. Als je gaat werken, kan je je kind niet alleen laten. RVA en VDAB laten je op dat gebied aan je lot over, maar eisen wel dat je gaat werken.” (Karen)

“Ik heb lange tijd ruzie en ‘ambras’ gemaakt met mijn maatschappelijk assistent van het OCMW. In het begin begreep ze me niet, ze luisterde niet naar mij. Ondertussen begrijpen we elkaar beter en vind ik haar een goede assistent.” (Ine)

2.2.5 Formeel informationele steun

Alle alleenstaande moeders ervaren een grote nood aan informationele steun.

“Ze hadden mij gezegd dat ik met dienstenchèques moest werken voor poetshulp. Maar ik ken dat systeem helemaal niet. Ik weet niet hoe ik dat moet aanvragen. Dus moet ik dat allemaal eerst zelf opzoeken.” (Mimouna)

Veel alleenstaande moeders geven aan nood te hebben aan extra informatie over verschillende hulpverleningsdiensten en administratieve procedures. Van professionele voorzieningen of hulpverleners verwacht men advies en informatie, maar ervaart men weinig sociale ondersteuning. Algemeen heerst het gevoel dat men steeds alles alleen moet op- en uitzoeken. Enkel door zelf alles uit te zoeken, weet je waar je recht op hebt. Alle alleenstaande moeders zoeken zelfstandig informatie op via het internet.

“Er is veel onduidelijke informatie. Er is nooit iemand die u het gemakkelijk zal maken en ik leg alles eens goed uit. Ik moet altijd zelf op zoek gaan.” (Mimouna)

“Een hulpverlener van het CGG heeft me geholpen om de stap te zetten naar het vluchthuis. [...] Wat is niet wist, was dat een vluchthuis veel geld kost. Ons kostte het €2800 en dat vertelt niemand je op voorhand. Je stapt dan dat vluchthuis buiten met een schuld. Iedereen denkt dat dat gratis is, maar dat is niet zo.” (Marie)

“Ik heb een budgetmeter. Deze had ik gedurende het jaar niet voldoende kunnen opladen, waardoor ik in de winter te weinig geld op mijn kaart had. Het was een strenge winter. Niemand die mij zegt dat ik ook recht heb op een verwarmingstoelage. Toen ik dit in februari te weten kwam, was het al te laat. Je kan dit maar aanvragen t.e.m. februari.” (Mimouna)

“Het grote verschil tussen vrienden en hulpverleners is dat vrienden je antwoorden geven en alles zeggen wat ze weten om je te helpen. Instanties houden dingen achter en zeggen je nooit waar je wel recht op hebt. Je moet het zelf dan maar uitzoeken en dan zijn ze vaak ook nog te lui om je te helpen.” (Karen)

“We moeten altijd zelf in de zee zoeken en zoeken en zoeken. Soms verdrink je er gewoon in en dan geef je maar gewoon op omdat je denkt, dat is telkens weer een berg dat je moet opklimmen.” (Mimouna)

“Informatie zoek ik altijd op via het internet. Dat is heel belangrijk.” (Ine)

Uit de verschillende interviews merken we al snel dat alleenstaande moeders, die lid zijn van een vereniging waar armen het woord nemen, veel beter weten waar ze terecht kunnen voor informatie of advies dan andere alleenstaande moeders. Hierdoor ontvangen ze meer informationele steun dan anderen. Dit wordt echter door de alleenstaande moeders, die lid zijn van een vereniging waar armen het woord nemen, zelf zo niet ervaren. Ze geven aan dat het voor hen stevast een helse zoektocht blijft naar goede informatie.

2.2.6 Formele recreatieve steun

Alleenstaande moeders weten dat er een goedkoop aanbod bestaat om deel te nemen aan ontspannende activiteiten, maar in het algemeen zijn vrije tijdsactiviteiten vaak te duur of is er geen tijd voor.

“Via vakantieparticipatie zijn we in mei twee dagen naar Oostende geweest. We huurden een appartementje. Ik had al mijn eten mee, zodat ik daar niets moest kopen. Het was een hele onderneming, maar we hebben er allemaal van genoten.” (Mimouna)

“Via vakantieparticipatie proberen we wel eens weg te gaan. Dan kan ik samen met mijn dochter eens weggaan. Nu gaat dit niet omdat het financieel zo krap is. Maar dat mis ik wel.”

“Ik tuinier graag, maar dan moet je niet alleen zadjes kopen, maar ook slakkenvergif. Het kost ook allemaal veel tijd en die heb ik niet.” (Mimouna)

“Als we iets leuks willen doen, dan doen we dit via Gommer. (De Gommerpas is een initiatief van de stad Lier waarmee mensen met een beperkt inkomen een tegemoetkoming krijgen voor deelname aan sport, cultuur... (nvdr.)) Ik ben zo blij hiermee want mijn dochter zwemt graag.” (Ine)

“Ik vind het heel goed dat je via het OCMW en de Stad toch nog cultuurzaken kan doen met een korting. Maar ik ging vroeger bijvoorbeeld heel graag naar de opera. Nu kan ik dit dus ook doen met een korting. Maar die mensen die gaan daarna iets drinken, iets eten, die doen chique kleren aan. Hier heb ik geen geld voor. Ik heb wel het gevoel dat ik dan toch nog uitgesloten wordt van culturele zaken, omdat ik niet zoveel geld heb.” (Liesbet)

Bij gebrek aan kinderopvang kunnen alleenstaande moeders enkel deelnemen aan de activiteiten voor het hele gezin. Het is voor hen niet mogelijk om individueel deel te nemen aan georganiseerde vrije tijdbesteding zoals kookles, tekenles, sport...

“Ik heb mij ingeschreven voor een avondcursus tekenen en Engelse taalschool, maar vanaf dat je alleen staat, kun je de kinderen niet meer alleen laten. En als je een partner hebt, dan kun je zeggen, van alé, ze slaapt, ge zijt erbij, ik ga weg. Maar je kan ze nu niet laten slapen en alleen vertrekken dus, dat is nu allemaal uitgesloten.” (Mimouna)

Alleenstaande moeders, die lid zijn van een vereniging of vrijwilliger zijn in een organisatie ervaren dit als een recreatieve ondersteuning. Het geeft hen en hun kinderen de mogelijkheid om te ontspannen, met anderen te praten....

“Dankzij het steunpunt van de verenigingen waar armen het woord nemen, maak ik gebruik van de speeltheek. Daar kan ik speelgoed lenen en na drie weken breng ik dat terug. Hierdoor kunnen de kinderen met veel speelgoed spelen.” (Mimouna)

2.2.7 Besluit

Net zoals bij de informele contacten zijn er ook grote verschillen wat betreft het aantal formele contacten tussen de verschillende respondenten. Er zijn alleenstaande moeders die zeer veel professionele contacten hebben, anderen hebben één formele sociale relatie. Ook hier weer is het aantal formele contacten geen maatstaf voor de ervaren sociale steun. Zo kan er bijvoorbeeld evenveel sociale steun ervaren worden door een alleenstaande moeder met veel formele contacten als door een alleenstaande moeder, die slechts één professioneel contact heeft. Het aantal sociale contacten staat dus volledig los van de ervaren sociale steun. In het algemeen kunnen we zelfs stellen dat men net zoals bij de informele relaties vaak één of twee formele relaties als echt ondersteunend ervaren.

Alleenstaande moeders geven aan nood te hebben aan professionele sociale steun. Professionele contacten worden vaak pas als ondersteunend ervaren wanneer ze aanwezig en beschikbaar zijn. Drempels zoals papierwerk, het niet kennen van zaken waar ze recht op hebben of het gevoel een etiket opgekleefd te krijgen verhinderen vaak dat alleenstaande moeders contact leggen met formele voorzieningen. Ze doen dan geen beroep op bepaalde professionele instanties en ervaren hiervan ook geen steun.

Op emotioneel vlak geven alleenstaande moeders aan nood te hebben aan professionele ondersteuning. Veel alleenstaande moeders durven de stap niet zetten om zich aan te melden bij een CGG omdat ze het moeilijk vinden te praten over hun situatie en het verleden. Tevens krijgt men vaak te maken met lang wachtlijsten, wat een extra drempel vormt om psychologie ondersteuning aan te vragen. Diegenen die regelmatig een gesprek hebben met een therapeut of psycholoog ervaren dit als een grote ondersteuning. Belangrijk hierbij is dat niet enkel psychologen of therapeuten formele emotionele ondersteuning bieden aan alleenstaande moeders. Ook een maatschappelijk werker, straathoekwerker, thuisbegeleider... kan een belangrijke formele bron zijn om ondersteuning te geven op het emotioneel vlak.

Professionele kinderopvang, en dan vooral voor kinderen onder de drie jaar, is bij alle participanten een groot probleem. Voor kinderen boven de drie jaar biedt de school en de buitenschoolse opvang mogelijkheden. Maar ook tijdens de vakantieperiodes en 's ochtends en 's avonds tijdens het schooljaar ervaren alleenstaande moeders geen ondersteuning. De meeste alleenstaande moeders zorgen ervoor dat zij kunnen instaan voor de opvang van de kinderen. Dit heeft ook gevolgen voor de arbeidsmarktpositie van deze alleenstaande moeders. Uit werken gaan wordt immers zo goed als onmogelijk. Opvallend is dat geen enkel kind van de respondenten lid is van een jeugdbeweging. Dit zou een mogelijke oplossing kunnen bieden aan het opvangprobleem. De participanten echter beschouwen een jeugdbeweging als iets dat niet toegankelijk is voor hen en hun kinderen. Zoals we in het informele luik reeds hebben aangegeven, komen alle huishoudelijke taken terecht op de schouders van één persoon. Alleenstaande moeders ervaren een grote nood aan huishoudelijke ondersteuning. Slechts enkelen ontvangen dit ook daadwerkelijk. Net zoals het vele huishoudelijke werk, geven alleenstaande moeders ook aan dat het moeilijk is om rond te komen met de inkomsten van één persoon. Ze gaan gebukt onder veel financiële kopzorgen. Uitgezonderd één participant, ontvangen alle respondenten een uitkering of leefloon. Alleenstaande moeders ervaren die financiële steun, maar geven aan dat deze instanties zich vaak ook beperken tot deze vorm van ondersteuning. Hoewel sommige alleenstaande moeders een goed contact hebben met diensten, ervaart men weinig of geen

emotionele, informationele of recreatieve ondersteuning van het OCMW, RVA, mutualiteiten...

Alle alleenstaande moeders ervaren een zeer beperkte informationele steun van professionelen, hoewel men aangeeft hier nood aan te hebben. Er heerst een algemeen gevoel dat men alles zelf dient te op te zoeken en dat er geen enkele formele persoon is die hen kan vertellen waar ze recht op hebben, wat ze hiervoor best in orde brengen... Het frustreert veel alleenstaande moeders dat ze vaak zelf alles moeten opzoeken, hoewel ze hiervoor geen tijd hebben. Veel alleenstaande moeders hebben zelfs het gevoel dat hulpverleners het hen moeilijk willen maken. Hoewel we merken dat moeders, die lid zijn van een vereniging waar armen het woord nemen, vaak over opvallend meer informatie beschikken dan andere alleenstaande moeders, geven ook zij aan dat het voor hen een moeilijke zoektocht blijft naar de nodige informatie.

Op het recreatieve vlak geven verschillende alleenstaande moeders aan dat ze zich ondersteund voelen door bepaalde formele initiatieven, die een aanbod hebben met betaalbare en aangepaste activiteiten, voorzieningen... Als gevolg van een beperkte financiële draagkracht en het gebrek aan voornamelijk instrumentele ondersteuning, is het echter voor hen niet altijd mogelijk om deel te nemen aan bepaalde activiteiten of ontspanningsmogelijkheden.

Algemeen kunnen we stellen dat alleenstaande moeders verschillende noden aangeven, maar dat ze slechts in beperkte mate formele sociale ondersteuning ervaren. Er is vooral een groot gemis aan instrumentele en informationele ondersteuning vanuit het formeel sociaal netwerk.

2.3 Formeel en informeel: strikte scheiding?

Alleenstaande moeders maken in het algemeen regelmatig zelf een onderscheid tussen sociale steun afkomstig van informele en formele relaties. Men ervaart sociale steun van informele contacten vaak op een andere manier dan sociale steun van formele contacten.

Opvallend is dat formele en informele relaties toch soms door elkaar lopen. Er is dus geen sprake van een strikt onderscheid tussen formele en informele ervaren sociale steun. Dit is zichtbaar bij verenigingen, die georganiseerd worden door professionelen en als doelstelling hebben om informele sociale contacten en de onderlinge informele sociale steun te bevorderen. Voorbeelden hiervan zijn verenigingen waar armen het woord nemen en Letsgroepen. Alleenstaande moeders ervaren dan zowel formele als informele ondersteuning. Er is een professioneel kader en er zijn hulpverleners aanwezig, van wie men

steun kan ervaren. Tegelijkertijd wordt er ook meer steun ervaren van informele mensen die men via deze formele weg leert kennen.

“Ik voel me wel goed bij Ons Gedacht. Ik ga regelmatig naar de vergaderingen en leer nieuwe mensen kennen.” (Liesbet)

“Ons gedacht is een belangrijke organisatie voor mij. Ik heb er mijn beste vriendin leren kennen en kan hier ook terecht voor zaken zoals het werk, kinderen, financiële zaken...” (An)

Het door elkaar lopen van formele en informele sociale contacten is ook zichtbaar bij alleenstaande moeders, die professionele relaties laten deel uit maken van hun informeel persoonlijk sociaal netwerk. Alleenstaande moeders beschouwen een professionele hulpverlener bijvoorbeeld als een goede vriend.

“C. (een professioneel medewerker van Ons Gedacht (nvdr.)) is een persoon bij wie ik altijd terecht kan.” (Ine)

“C. van Ons Gedacht is op dit moment ook belangrijk voor mij op emotioneel vlak. Hij gaat nu wel weg, want hij gaat in Antwerpen werken. Ik kan dan nog wel via mail met hem contact hebben ofzo.” (An)

2.4 Algemeen besluit

Voor dit onderzoek hebben we tien alleenstaande moeders in armoede bevroegd, met minstens één afhankelijk kind onder de 25 jaar. Dit resulteerde in een heterogene onderzoeksgroep met veel onderlinge verschillen wat betreft leeftijd, achtergrond, aantal kinderen, werksituatie, inkomsten, sociale contacten... De onderlinge verscheidenheid verhoogt de representativiteit van dit onderzoek. Tevens is dit een mooi voorbeeld van de grote heterogeniteit binnen de groep van alleenstaande moeders (in armoede).

Alleenstaande moeders maken in het algemeen zelf een onderscheid tussen sociale steun afkomstig van informele en formele relaties. Men ervaart sociale steun van informele contacten vaak op een andere manier dan sociale steun van formele contacten. Verschillende alleenstaande ouders geven nood te hebben aan beiden en op dit moment vooral een gebrek te ervaren aan formele instrumentele steun. Opvallend is dat sommige informele en formele relaties tegelijkertijd aanwezig zijn. Dit kan als gevolg hebben dat professionele relaties door alleenstaande moeders ook als informele contacten worden beschouwd. Een hulpverlener is voor hen meer dan een professioneel contact, ze noemen hem een vriend.

Wat betreft het aantal contacten, zowel informele als formele, kunnen we geen algemene conclusie maken. Dit is voor elke alleenstaande moeder zeer verschillend. Opvallend is dat alle alleenstaande moeders minstens één informele en één formele sociale relatie kunnen aangeven, die hen ondersteuning biedt. Het gegeven dat niet alle sociale contacten leiden tot effectieve sociale steun is een vaststelling, dat geldt voor alle respondenten.

Op emotioneel vlak ervaren alleenstaande moeders voornamelijk ondersteuning van naaste familieleden (ouders), één of twee goede vriendinnen en meestal één professioneel contact, indien hij of zij aanwezig en beschikbaar is. Opvallend is dat informele contacten van verschillende participanten ook alleenstaande moeder zijn of in armoede leven. Verschillende alleenstaande moeders gaven aan een grote nood te hebben aan professionele psychologische ondersteuning. Voor velen is dit niet mogelijk als gevolg van het ervaren van verschillende drempels (wachtlijsten, angst...).

Instrumentele steun hebben we opgedeeld in drie delen: ondersteuning bij praktische zaken (huishoudelijk werk, klusjes...), bij kinderopvang en bij financiële problemen. Dit zijn de drie thema's, waarbij verschillende alleenstaande moeders aangeven dat ze hierin willen ondersteund worden. De momenten waarop er zich problemen voordoen op deze vlakken, zijn de momenten waarop alleenstaande moeders voelen dat ze er alleen voor staan en zich niet kunnen beroepen op de hulp van een partner. Algemeen kunnen we stellen dat men hiervoor weinig informele sociale steun ervaart. De respondenten geven aan zoveel mogelijk zelf in te staan voor huishoudelijke taken en kinderopvang. Ze nemen zelf de taak op om zo goed mogelijk rond te komen, al hebben ze allemaal te maken met financiële moeilijkheden. De respondenten geven aan dat dit een zware draaglast is. Ze ervaren een nood aan ondersteuning wat betreft huishoudelijk werk, kinderopvang en financiële ondersteuning, maar verwachten vooral ondersteuning vanuit formele hoek. Deze ondersteuning wordt op dit moment echter als onvoldoende ervaren.

Alle alleenstaande moeders ervaren een nood aan informatie en advies. Vooral uit informele hoek ervaart men ondersteuning op dit vlak. Men ervaart te weinig informatie van professionele contacten. Men heeft het gevoel zeer weinig informatie te ontvangen en daardoor steeds zelf op het internet op zoek te moeten gaan naar informatie en advies. Verschillende respondenten geven aan hiervoor geen tijd te hebben en tevens ook niet te weten waar ze juiste informatie kunnen vinden. Informatie zoeken voelt voor veel respondenten aan als het zoeken van een speld in een hooiberg.

Wat betreft recreatieve ondersteuning ervaren alleenstaande moeders zowel op formeel als op informeel vlak ondersteuning. Als gevolg van het ontbreken van zowel informele als formele instrumentele ondersteuning, is het echter vaak niet mogelijk om gebruik te maken

van de recreatieve ondersteuning. Omdat men geen tijd, kinderopvang of financiële middelen heeft, worden momenten waarop men kan ontspannen met informele contacten of binnen formele organisaties zeldzaam.

We kunnen dus besluiten dat alleenstaande moeders aangeven zowel uit formele als informele hoek emotionele steun te ondervinden. Formele emotionele steun van een psycholoog of therapeut wordt echter vaak beperkt door lange wachtlijsten, angst... Alleenstaande moeders ervaren vooral een nood aan instrumentele en informationele ondersteuning, waarbij ze vooral extra ondersteuning missen vanuit formele hoek. Indien men extra ondersteuning zou ervaren wat betreft praktische zaken, kinderopvang en financiële moeilijkheden, dan kan men ook meer genieten van recreatieve ondersteuning afkomstig van formele en informele relaties.

HOOFDSTUK 5 CONCLUSIE EN DISCUSSIE

In dit hoofdstuk worden eerst de resultaten geïnterpreteerd en teruggekoppeld aan de onderzoeksvragen en de literatuurstudie. Vervolgens bespreken we de beperkingen van dit onderzoek en geven we enkele aanbevelingen weer voor verder wetenschappelijk onderzoek en de praktijk. We sluiten dit onderzoek af met een algemeen besluit.

1 Interpretatie van de resultaten

Met dit onderzoek beschrijven we de manier waarop alleenstaande moeders in armoede hun sociale steunrelaties ervaren. In het eerste deel bespreken we de verhouding tussen informele en formele sociale steunrelaties. Deze verhouding geeft ons informatie over de aard van de geleverde steun en de noden en behoeftes van alleenstaande moeders in armoede. Het tweede deel van dit hoofdstuk behandelt de invloed van sociale steunrelaties op het combineren van arbeids- en gezinstaken.

1.1 Verhouding informeel-formeel

Er zijn grote verschillen merkbaar tussen de geïnterviewde alleenstaande moeders wat betreft het aantal contacten, zowel op informeel als op formeel vlak. Het is niet mogelijk om een algemeen besluit te maken wat betreft het aantal formele en informele contacten van alleenstaande moeders in armoede. Ook de verhouding tussen informele en formele ervaren sociale steun kan verschillend zijn. Er zijn alleenstaande moeders die meer informele sociale steun ervaren dan formele sociale ondersteuning en omgekeerd. Uit de onderlinge verschillen komt tevens duidelijk de heterogeniteit naar voren in de uitgebreidheid en de structuur van de sociale netwerken van de verschillende respondenten (Rutgeerts, 2005).

Desalniettemin kunnen we enkele algemene zaken vaststellen wat betreft de ervaringen van sociale steun van alleenstaande moeders in armoede. Een eerste opvallende gelijkenis is dat alle respondenten één of meerdere formele en informele relaties aanhalen, van wie ze sociale steun ervaren. Deze sociale steun kan afkomstig zijn van familie, vrienden, kennissen, burens, maatschappelijk werker, straathoekwerker... Belangrijk is dat men veel informele en formele contacten kan hebben, maar dat slechts enkele als effectieve sociale steun worden ervaren (Vanhee, 2007).

Alleenstaande moeders geven aan nood te hebben aan emotionele steun uit zowel informele als formele hoek. Men wil graag hun verhaal delen met informele contacten zoals vrienden of

familie. Los daarvan ervaren veel alleenstaande moeders ook een noodzaak om op een professionele manier emotioneel ondersteund te worden. Informele en formele emotionele steun dienen idealiter naast elkaar te bestaan en elkaar aan te vullen. Informele emotionele steun ontvangt men vooral van een nieuwe partner, ouders, goede vriend(inn)en en collega's. Professionele emotionele steun ervaart men van een psycholoog, een therapeut of een andere hulpverlener waarin men vertrouwen heeft. Een groot verschil tussen informele en formele sociale steun op emotioneel vlak is de bereikbaarheid. Bij een vriend of familielid kan men veel sneller terecht dan bij een hulpverlener. Tevens krijgen veel alleenstaande moeders te maken met lange wachtlijsten, vooraleer ze kunnen rekenen op emotionele steun vanuit professionele hoek. Op emotioneel vlak hopen alleenstaande moeders zowel op formeel als informeel vlak sociale ondersteund te worden. Op dit moment wordt er vooral informele emotionele steun ervaren en een gebrek aan formele emotionele steun.

Zowel op informeel als op formeel vlak ervaart men slechts in beperkte mate instrumentele sociale ondersteuning. Men wil of kan geen hulp vragen aan informele relaties en men kan zelden beroep doen op een professionele voorziening. Alle alleenstaande moeders geven aan dat kinderopvang een groot probleem is. Soms kan men beroep doen op informele contacten zoals ouders, maar enkel in noodzakelijke gevallen. Het professionele aanbod van kinderopvang is bovendien beperkt, duur, weinig flexibel en vraagt veel organisatie. De meeste ouders maken wel gebruik van buitenschoolse opvang, zodra de kinderen ouder zijn dan drie jaar. Het blijft echter niet eenvoudig om 's ochtendsvroeg, 's avonds laat of tijdens de vakanties opvang te vinden. Ook op financieel vlak ervaart men weinig steun vanuit informele hoek. Soms is er geen mogelijkheid om bij vrienden, familie, kennissen... financiële steun te vragen of ligt dit erg gevoelig. Wel krijgen sommige moeders kleding voor de kinderen vanuit hun omgeving. Alle alleenstaande moeders ontvangen een uitkering of leefloon, maar ervaren voor de rest weinig formele sociale steun van de voorzieningen die hiervoor instaan. We kunnen dus concluderen dat er een gelijkenis is tussen formele en informele ervaren sociale steun op het instrumentele vlak, met name dat deze zeer beperkt is. De vraag en de behoefte is echter groot.

Wat betreft informatie en advies ervaren de respondenten beperkte professionele informationele ondersteuning. Vaak winnen ze informatie en advies in via informele contacten. Algemeen heerst het gevoel dat men steeds alles alleen of met behulp van vrienden of familie moet uitzoeken. Er blijft een nood ervaren worden aan informationele ondersteuning vanuit formele hoek als aanvulling op informatie en advies afkomstig van informele contacten.

Alleenstaande moeders ervaren zowel van formele als van informele relaties recreationele ondersteuning. Zowel wanneer men afsprekt met een vriendin, als wanneer men via een organisatie kan deelnemen aan goedkopere sport- en vrijetijds mogelijkheden, ervaart men recreationele steun. Opvallend is dat er echter weinig tijd en geld is om met vrienden af te spreken of met het gezin op vakantie te gaan als gevolg van beperkte sociale ondersteuning op andere vlakken zoals kinderopvang, poetshulp... Men ervaart dus wel recreationele steun vanuit formele en informele hoek, maar deze blijft echter beperkt als gevolg van een nood aan instrumentele ondersteuning.

Samengevat kunnen we uit de onderzoeksdata afleiden dat alleenstaande moeders in armoede in het algemeen zelf een duidelijk onderscheid maken tussen informele en formele sociale steunbronnen. Men ervaart sociale steun van informele contacten vaak op een andere manier dan sociale steun van formele contacten. Verschillende alleenstaande ouders hechten belang aan beiden. Een ideale situatie houdt in dat men zowel emotionele, instrumentele, informationele én recreationele steun ontvangt vanuit zowel het formeel als het informeel netwerk. We merken op dat de respondenten in dit onderzoek aangeven dat ze voornamelijk nood hebben aan meer formele ondersteuning, zowel op emotioneel, instrumenteel als informatief vlak. Men kijkt weinig naar het informeel netwerk en lijkt er ook weinig van te verwachten. Het ontbreken van een inwonende partner wordt niet opgevangen door informele sociale relaties (Belsky & Vondra, 1989; Blaauw, 2011; Simons, Lorenz, WU & Conger, 1993). Omdat men van het informeel netwerk weinig verwacht, ervaart men vooral een gebrek aan steun op het formele vlak. Er wordt vooral een grote nadruk gelegd op het gebrek aan formele instrumentele steun zoals betaalbare en toegankelijke kinderopvang en praktische hulp bij het huishouden zoals poetshulp. We kunnen ons dus aansluiten bij de vaststelling dat men een gebrek aan informele sociale steun tracht aan te vullen met formele steun (Komter e.a., 2000). Maar ook op dit vlak ervaart men echter een beperkte sociale steun, ondanks er een grote behoefte is. Een opmerkelijk gegeven is dat sommige informele en formele relaties tegelijkertijd aanwezig zijn. Dit kan als gevolg hebben dat professionele relaties door alleenstaande moeders ook als informele contacten worden beschouwd. Een hulpverlener is voor hen meer dan een professioneel contact, ze noemen hem een vriend. Dit houdt een welbepaald risico in, met name de afhankelijkheid van een hulpverlener.

1.2 Invloed op combinatie van arbeid en gezin

Aangezien alleenstaande moeders alleen aan het hoofd staan van het gezin en geen steun ervaren van een inwonende partner, dienen zij alle gezins- en arbeidstaken alleen te combineren (Carton, 2003; Kruythoof, 2010; Le Sage, 2009; Van Hootehem, 2002). Dit bemoeilijkt de situatie van een alleenstaande moeder en kan de nodige conflicten met zich

meebrengen in de levenssferen arbeid en gezin (Valgaeren & Van Aerschot, 2007). Deze bevindingen uit de literatuurstudie kunnen we koppelen aan onze conclusies uit de onderzoeksresultaten. Alle respondenten vinden moeilijk een evenwicht tussen arbeids- en gezinstaken. In dit onderdeel geven we weer op welke manier sociale steunrelaties invloed kunnen hebben op het vinden van een evenwicht tussen arbeid en gezin. Enerzijds staan we stil bij de reeds aanwezige sociale steunrelaties met een positieve invloed op de combinatie van arbeid en gezin. Anderzijds lichten we toe op welke vlakken alleenstaande moeders geen of weining steun ervaren, wat het zoeken van een evenwicht tussen arbeids- en gezinstaken belemmert of bemoeilijkt.

Alle alleenstaande moeders geven aan dat ze veel tijd en energie spenderen aan de zorg voor het gezin enerzijds, met name het huishouden en de zorg en de opvang van de kinderen. Uit onze onderzoeksresultaten blijkt dat men ook weinig informele en formele steun ervaart, waardoor alle gezinstaken op de schouders van de alleenstaande moeder terechtkomen. Men draagt de zorg voor het gezin alleen, wat leidt tot conflicten in het gezinsleven. Deze conflicten hebben een negatieve invloed op het arbeidsleven, wat men een privé-werkconflict noemt (Frone, 2003; Valgaeren & Van Aerschot, 2007). Als gevolg van een gebrek aan kinderopvang en het ontbreken van ondersteuning bij huishoudelijk werk, hebben alleenstaande moeders veel moeite om een job te vinden op de arbeidsmarkt.

Deze vaststelling vinden we ook terug in onze onderzoeksresultaten. Zes van de tien respondenten voert geen betaalde arbeid uit. Een belangrijke oorzaak hiervan is het niet vinden van geschikte kinderopvang. Het frustriert alleenstaande moeders dat hulpverleners vaak veel belang hechten aan een betaalde job, maar dat geen enkele formele relatie hen de nodige ondersteuning biedt op het vlak van opvang van de kinderen. Het aanbod van kinderopvang is beperkt, duur, niet flexibel en vraagt de nodige organisatie. Een groot deel van de alleenstaande moeders beschouwt kinderopvang hierdoor als iets wat niet voor hen is weggelegd, met een negatieve invloed op de arbeidsmarktpositie als gevolg. Er wordt vooral een grote nood ervaren voor opvang van kinderen jonger dan drie jaar en op onregelmatige tijdstippen. Dit kunnen we ook vaststellen in onze onderzoeksresultaten. De alleenstaande moeders met kinderen onder de drie jaar maken geen deel uit van de arbeidsmarkt. Wanneer de kinderen ouder zijn dan drie jaar, gaan ze naar school. Dit maakt dat het opvangprobleem tijdens het schooljaar minder problematisch is. Er wordt gebruik gemaakt van voor- en naschoolse opvang. Dit is ook zichtbaar in onze onderzoeksresultaten. Er zijn vier alleenstaande moeders die een betaalde job hebben. Allen hebben ze kinderen die ouder zijn dan drie jaar, maar ook voor hen blijft het niet eenvoudig om 's ochtendsvroeg, 's avonds laat of tijdens de vakanties opvang te vinden. Hoewel een jeugdbeweging ook als een vorm van kinderopvang kan beschouwd worden, stellen we vast dat geen enkel kind van

onze respondenten lid is van een jeugdbeweging. Onze respondenten geven aan dat hun kinderen geen aansluiting vinden in een jeugdbeweging.

We hebben het al even aangehaald, maar alleenstaande moeders ervaren weinig informele en formele ondersteuning wat betreft het huishoudelijk werk. Poetsen, naar de winkel gaan, wassen, strijken, koken, tuinieren, vuilbakken buitenzetten, klusjes uitvoeren... Alle huishoudelijke taken worden gedragen door één persoon. Alleenstaande moeders vragen of krijgen weinig hulp van informele contacten. Daarom verwachten ze hulp vanuit formele hoek zoals poetshulp, maar slechts enkelen hebben hier recht op. Veel alleenstaande moeders geven aan weinig of geen formele steun te ervaren op het vlak van huishoudelijke taken. Nochtans kan een mogelijke praktische ondersteuning het risico op een privé-werkconflict verminderen. Het kan het onevenwicht tussen arbeids- en gezinstaken terug in evenwicht brengen, waardoor men meer mogelijkheden schept om een betaalde job op de arbeidsmarkt te vinden.

Indien alleenstaande moeders meer instrumentele ondersteuning ervaren, komt er niet alleen meer tijd en energie vrij om zich terug te richten naar de arbeidsmarkt, maar komt er ook terug meer ruimte om te ontspannen, zowel met informele contacten als in een formele context. Deze ontspannende momenten kunnen alleenstaande moeders sterker maken en hen hen leren omgaan met mogelijke werk-familieconflicten. Een betere formele instrumentele ondersteuning zoals poetshulp en betaalbare en toegankelijke kinderopvang zouden aldus een positieve invloed kunnen hebben op het vinden van een evenwicht tussen arbeid en gezin.

Niet alleen informationele en recreatieve sociale steun kunnen een impact hebben op het vinden van een evenwicht tussen arbeid en gezin. Ook emotionele sociale steun speelt een belangrijke rol. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat alleenstaande moeders voornamelijk steun ontvangen van ouders en/of één of twee goede vriendinnen. Deze sociale steunrelaties zijn van groot belang om zich goed te kunnen voelen. Het gegeven dat alleenstaande moeders bij iemand terecht kunnen en zich ondersteund voelen, heeft immers een positieve invloed op de situatie van alleenstaande moeders. Men voelt zich gesteund, wat hun draagkracht versterkt. Tevens bieden deze informele contacten niet alleen emotionele steun, maar worden ze ook op recreatief vlak als ondersteunend ervaren. Kortom, sociale steunrelaties uit het informeel netwerk dienen behouden en versterkt te worden. Het versterkt de positie van het gezin en kan hierdoor ook een positieve invloed uitoefenen op het realiseren van arbeidstaken.

Verschillende alleenstaande moeders geven aan nood te hebben aan emotionele ondersteuning vanuit formele relaties, maar velen botsen op lange wachtlijsten of angst om

het verleden op te rakelen. Enkele respondenten gaan langs bij een psycholoog of therapeut in een CGG en ervaren hiervan een grote sociale steun. Het maakt hun draagkracht groter, waardoor men meer energie heeft om zowel arbeids- als gezinstaken op een evenwichtige manier te combineren. Dit onderzoeksresultaat impliceert het belang van een toegankelijk aanbod van psychologische ondersteuning voor alleenstaande moeders. Alle respondenten hebben een verleden met veel problemen achter de rug. Een professionele ondersteuning van een psycholoog kan van groot belang zijn om zowel gezins- als arbeidstaken op te nemen.

Meerdere respondenten in dit onderzoek geven aan dat ze slechts in beperkte mate informatie ontvangen van professionele contacten. Nochtans ervaart men een grote nood aan informationele ondersteuning. Men tracht alle noodzakelijke informatie in te winnen door zelf op het internet te zoeken of informatie na te vragen bij informele relaties. Dit neemt kostbare tijd in beslag, waardoor er minder tijd is voor huishoudelijke taken of het zoeken naar kinderopvang of werk. Indien formele contacten ondersteuning kunnen bieden aan alleenstaande moeders in armoede door hen op maat te informeren en te adviseren, dan kunnen alleenstaande moeders gericht op zoek naar aangepaste instrumentele en emotionele ondersteuning. Kortom, formele informationele steun kan een positieve invloed hebben op de combinatie van arbeid en gezin.

Algemeen kunnen we besluiten dat alleenstaande moeders minstens één informele of formele sociale steunrelatie ervaren. Maar in het algemeen ervaren ze verschillende noden en behoeftes tot ondersteuning, die voor hen van groot belang zijn in het vinden van een evenwicht tussen arbeid en gezin. Hoe meer sociale steun men ervaart, hoe minder moeilijk het wordt om een evenwicht te vinden tussen arbeids- en gezinstaken, zeker wanneer men enig gezinshoofd is en geen steun ontvangt van een partner. Uit onze onderzoeksresultaten blijkt dat we vooral aandacht moeten hebben voor formele emotionele, instrumentele en informatieve steun en de reeds ondersteunende informele sociale steunrelaties niet uit het oog mogen verliezen. Indien we erin slagen om alleenstaande moeders te ondersteunen op deze vlakken, dan creëren we meer mogelijkheden om de zorg voor het gezin te kunnen combineren met een positie op de arbeidsmarkt. Op dit moment voeren echter veel alleenstaande moeders geen betaalde arbeid uit, omdat ze een onevenwicht ervaren. De last van de gezinstaken is te groot om ook voldoende arbeidstaken te kunnen dragen. Het is belangrijk om als samenleving te erkennen dat er verschillende problemen zijn wat betreft de ondersteuning van alleenstaande moeders op bepaalde vlakken en dat er de nodige inspanningen nodig zijn om gezinnen van sociaal kapitaal te laten genieten (Vanhee, 2007).

1.3 Algemeen besluit

Wat betreft de grootte en de samenstelling van het sociaal netwerk kunnen we in het algemeen geen conclusie trekken, dat geldt voor alle alleenstaande moeders in armoede. Er zijn veel onderlinge verschillen. Tevens kunnen we besluiten dat elke alleenstaande moeder minstens één sociale steunrelatie ervaart op informeel of op formeel vlak. We kunnen ons dus niet aansluiten bij de wetenschappelijke vooronderstelling dat alleenstaande ouders steevast gekenmerkt worden door een onstabiel netwerk of sociaal isolement. Het ontbreekt deze stelling aan de nodige nuances en diepgang.

In ons onderzoek zijn er respondenten die slechts beperkte sociale steun ervaren, maar er zijn ook andere alleenstaande moeders die op informeel vlak bijvoorbeeld veel sociale emotionele steun ervaren. Eén informeel contact kan al voldoende zijn om een grote sociale steun te ervaren. Dit doet ons ten eerste besluiten dat er een duidelijk onderscheid moet zijn het aantal contacten en de effectieve sociale steun die men ervaart. Het kijken naar de effectief ervaren sociale steun geeft ons een duidelijker beeld van de situatie van alleenstaande moeders.

Een tweede belangrijke vaststelling is dat alleenstaande moeders vooral een gemis ervaren aan formele bronnen wat betreft informele en instrumentele steun. Men wil meer professioneel ondersteund worden op het vlak van kinderopvang, huishoudelijk werk en het krijgen van informatie en advies, opdat ze een makkelijker evenwicht kunnen vinden tussen arbeids- en gezinstaken. Men ervaart als alleenstaande moeder regelmatig problemen met kinderopvang en het gebrek aan poetshulp, als gevolg van het niet beroep kunnen doen op een partner. Alleenstaande moeders verwachten niet dat het informeel sociaal netwerk deze taken, die normaal gezien gedeeld worden tussen twee partners, opvangen of kunnen gewoonweg geen beroep doen op informele contacten. Bij gebrek aan informeel steun tracht men deze aan te vullen met formele steun (Komter e.a., 2000), maar deze is niet altijd beschikbaar of men mag er geen beroep op doen. Dit resulteert in het gegeven dat alleenstaande moeders in armoede een groot gebrek ervaren aan formele instrumentele sociale steun. Dit leidt tot een onevenwicht tussen arbeids- en gezinstaken. Conflicten uit het gezinsleven leiden tot conflicten in het arbeidsleven, wat resulteert in het niet deel uitmaken van de arbeidsmarkt.

We kunnen ons dus aansluiten bij de wetenschappelijke assumptie dat sociale steun een positieve rol kan spelen in het combineren van arbeids- en gezinstaken. Alleenstaande moeders ervaren echter een gebrek aan sociale steun, wat het zoeken naar een evenwicht tussen arbeid en gezin bemoeilijkt. Het is daarom belangrijk dat we aandacht hebben voor zowel formele als informele sociale steunbronnen. Vanuit het beleid en preventie- en

welzijnspraktijken dient men enerzijds oog te hebben voor het versterken van informele sociale steunbronnen, anderzijds dient men ook formele sociale steun toegankelijk en beschikbaar te maken voor alleenstaande moeders. De rol van de wetenschappen bestaat er hier in bepaalde problemen of drempels bloot te leggen, waarmee alleenstaande moeders in armoede te maken krijgen. Op deze manier maken we het mogelijk voor alleenstaande moeders om gebruik te maken van hun sociaal kapitaal (Vanhee, 2007), wat een alleenstaande moeder kan versterken en zelfredzaam maakt (Van Regenmortel, 2008). Het maakt het voor alleenstaande moeders mogelijk om gezinstaken te combineren met het uitvoeren van betaalde arbeid, wat opnieuw de maatschappelijke positie van alleenstaande moeders kan versterken. Een deelname aan de arbeidsmarkt geeft alleenstaande moeders immers een eigen inkomen, beperkt het gebrek aan voldoende inkomsten en voorkomt maatschappelijke uitsluiting op verschillende levensdomeinen (Bouverne-De Bie e.a., 2003; Van Hootegem, 2002; Vranke, De Boyser & Dierckx, 2005).

2 Beperkingen van het onderzoek

Het besluit van deze studie moeten steeds bekeken worden in het licht van volgende beperkingen. De steekproef werd via een intensieve zoektocht via verschillende kanalen samengesteld. Doordat deze niet op uniforme wijze verzameld werden en de steekproefgrootte ook zeer beperkt bleef, gaat het om een selecte steekproef. De representativiteit van deze steekproef is beperkt en er kunnen geen veralgemeningen gemaakt worden naar de gehele groep van alleenstaande moeders in armoede. Tevens willen we ook wijzen op de invloed van de onderzoeker op het onderzoek (Mortelmans, 2007: 209). Het gegeven dat we elke respondent slechts één keer geïnterviewd hebben, heeft als gevolg dat er nog geen sprake was van een vertrouwensband bij de start van het interview. Dit kan een belangrijke impact hebben op de onderzoeksresultaten. Tevens bestaat er als gevolg van de gebruikte methode, met name het interview, het risico op sociaal wenselijke antwoorden.

3 Aanbevelingen voor onderzoek

In de zoektocht naar wetenschappelijke literatuur bleek dat er geen empirisch onderzoek te vinden was dat de sociale steunervaringen van alleenstaande moeders in armoede onderzocht. Deze verkennende studie kan echter een aanzet betekenen tot meer empirisch onderzoek over dit thema. Aangezien dit onderzoek niet generaliseerbaar is, kan het interessant zijn om een grootschalig onderzoek uit te voeren bij de groep van alleenstaande

moeders in armoede en specifiek te peilen naar hun ervaringen wat betreft informele en sociale steunrelaties.

Zoals we eerder vermeld hebben, zien we ook een rol weggelegd voor de sociale wetenschappen om mogelijke drempels of problemen bloot te leggen, die een invloed hebben op het ervaren van sociale steun. Verder kan het ook aangewezen zijn om ook nog andere thema's of zaken te onderzoeken, die invloed kunnen hebben op de situatie van eenoudergezinnen in het algemeen, en meer precies op het leven van alleenstaande moeders. Vanuit deze resultaten kunnen het beleid en welzijns- en preventiepraktijken werken aan maatregelen en ondersteuningsmogelijkheden ten aanzien van deze doelgroep, opdat hun maatschappelijke positie versterkt kan worden.

4 Aanbevelingen voor de praktijk

Er is een belangrijke rol weggelegd voor preventie- en welzijnspraktijken in het ondersteuning bieden aan de groep van alleenstaande moeders in armoede. Uit onze conclusie blijkt immers dat deze groep enerzijds beroep kan doen op informele contacten, maar dat er anderzijds een groot gebrek ervaren wordt wat betreft formele emotionele, informationele en instrumentele steun.

Ten eerste lijkt het ons aangewezen om in de praktijk specifieke aandacht te hebben voor de kwetsbare positie van alleenstaande moeders in armoede. Belangrijk hierbij is dat men de onderlinge heterogeniteit echter niet uit het oog verliest. Tevens dienen we in de praktijk steevast open te staan voor het perspectief van de cliënten. Indien alleenstaande moeders aangeven dat ze niet kunnen gaan werken omwille van een beperkte en dure kinderopvang, dan is dat een belangrijk gegeven, dat we moeten meenemen in de praktijk en verder signaleren t.a.v. het beleid en de wetenschappen. Verder lijkt het ons van belang dat de praktijk steevast aandacht heeft voor aanwezige én potentiële informele sociale steunbronnen.

Uit dit onderzoek blijkt dat alleenstaande moeders weinig ondersteuning ervaren vanuit formele hoek op het emotioneel, informationeel en instrumenteel vlak. Een eerste belangrijke factor inzake het emotioneel professioneel ondersteund voelen, is het gevoel van aanwezigheid en beschikbaarheid van de hulpverlener. Men dient als praktijkwerker dus present te zijn, wat impliceert dat men op maat werkt, benaderbaar is op momenten dat het nodig is en men respect toont t.a.v. de cliënt. Verder dienen praktijkwerkers ook na te denken over mogelijke oplossingen voor de lange wachtlijsten om psychologisch

ondersteund te kunnen worden. Men dient ook stil te staan bij mogelijke andere drempels en hoe men deze kan wegwerken, opdat psychologische hulp beschikbaar wordt.

Hoewel sommige hulpverleners veel dossiers hebben en dus maar een beperkte tijd hebben voor een cliënt, is het van groot belang dat ze cliënten duidelijk en voldoende informeren. Doorverwijzing en opvolging zijn hierbij twee zeer belangrijke elementen, die niet uit het oog mogen verloren worden. Ook is het belangrijk om cliënten een realistisch beeld mee te geven bij een aanvraag van bijvoorbeeld poetshulp, sociale woning... Men vermijdt hierdoor dat cliënten alle hoop stellen op een bepaalde ondersteuning en men nadien zeer teleurgesteld en boos is, omdat men hier geen recht op heeft.

5 Aanbevelingen voor het beleid

In eerste instantie willen we vanzelfsprekend het opvangprobleem aankaarten. Hoewel er op dit moment reeds maatregelen zijn opgesteld om alleenstaande moeders voorrang te verlenen bij kinderopvangvoorziening, blijft het vinden van betaalbare, beschikbare en flexibele opvang echter een zeer groot probleem. Het beleid dient prioriteit te geven aan het uitwerken van flexibele en kwaliteitsvolle kinderopvangvoorzieningen, die toegankelijk zijn voor iedereen.

Verder geven alleenstaande moeders ook aan nood te hebben aan ondersteuning bij het uitvoeren van huishoudelijke taken. Poetshulp mag niet gezien worden als een luxe-product, maar als een noodzakelijke behoefte. Het is zeer belangrijk dat het beleid hier aandacht voor heeft en het mogelijk maakt dat eenoudergezinnen in armoede hier beroep op kunnen doen.

Zoals eerder vermeld bij de aanbevelingen t.a.v. de praktijk, willen we ook t.a.v. het beleid wijzen op de lange wachtlijsten voor psychologische hulp. Alleenstaande moeders in armoede hebben vaak een verleden met verschillende problemen achter de rug. Bovendien kunnen ze op emotioneel vlak geen beroep doen op de steun van een partner. Het beschikbaar stellen van psychologische ondersteuning is een belangrijke voorwaarde om de situatie als alleenstaande moeder te kunnen handhaven.

Op financieel vlak ervaren veel alleenstaande moeders veel moeilijkheden. Ze kunnen slechts rekenen op de inkomsten van één persoon. Veel participanten in dit onderzoek geven aan geen alimentatie- en/of onderhoudsgeld te ontvangen, hoewel men hier recht op heeft. Het lijkt ons belangrijk dat ook het beleid hierin haar rol opneemt en mee toeziet op het betalen van alimentatie- en onderhoudsgeld.

Indien het beleid rekening houdt met bovenstaande aanbevelingen, dan geeft men alleenstaande moeders de kans om een evenwicht te zoeken tussen arbeids- en

gezinstaken. Deze maatregelen passen aldus in een activeringspolitiek, die momenteel wordt gevoerd door het beleid. Indien het beleid ondersteuning biedt aan alleenstaande moeders op emotioneel en instrumenteel vlak, dan hebben alleenstaande moeders meer kans op een betaalde baan en aldus meer kans om hun maatschappelijke positie te verbeteren.

BIBLIOGRAFIE

- Attree, P. (2004). Parenting support in the context of poverty: a meta-synthesis of the qualitative evidence. *Health and Social Care in the Community*, 13(4), 330-337.
- Baarda, B., de Goede, M. & Theunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek. (2^e geheel herziene druk)*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Beck, U. (1992). *Risk society. Towards a new modernity*. London: Sage.
- Belsky, J. & Vondra, J. (1989). Lessons from child abuse: The determinants of parenting. In Cicchetti, D. & Carlson, V. (Eds), *Child maltreatment: Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect* (153-202). New York: Cambridge University Press.
- Blaauw, E. (2011). *'Alleenstaand, maar niet moederziel alleen'. Een onderzoek naar de invloed van informele sociale steun op de mate van opvoedstress van alleenstaande moeders*. (Masterproef) Utrecht: Universiteit Utrecht, Pedagogische Wetenschappen.
- Bloom, M. (2002). Editorial—Primary Prevention and Communities of Faith: An Historical Note on Rev. Dr. Thomas Chalmers. *The Journal of Primary Prevention*, 22(4), 333-339.
- Bolt, L.E. (2000). *Sociale erfenissen. Oriëntaties van ouders bij het opvoeden*. (Doctoraat). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Bouverne-De Bie, M. (2007). *Sociale agogiek* (cursus). Gent: Academia Press.
- Bouverne-De Bie, M., Claeys, A., De Cock, A. & Vanhee, J. (2003). *Armoede en participatie*. Gent: Academia Press.
- Brants, D. (z.d.). *De sociale functie van de kinderopvang: een uitdaging tot meer kwaliteit*. Gent: VCOK.
- Bronfenbrenner, U. (1986). The ecology of the family as a context for human development. *Developmental Psychology*, 22, 723-742.
- Bronfenbrenner, U. (1993). The ecology of cognitive development research models and fugitive findings. In R. Wozniak & K. Fischer, *Development in context. Acting and thinking in specific environments* (p.3-44). Hillsdale/London: Lawrence Erlbaum.
- Bryman, A. (2001). *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press.

Busschots, M. & Lauwers, J. (1994). *Familiale en sociaal-culturele netwerken*. Leuven/Amersfoort: Acco.

Buyse, B. (2006). *Het Kind in Vlaanderen 2006*. Brussel: Kind en Gezin.

BZN De Stobbe. (z.d.). *BZN De Stobbe*. Geraadpleegd op 4 juli 2012, van <http://www.bzndestobbe.be/>.

Cancian, M. & Reed, D. (2009). Family structure, childbearing and parental employment: Implications for the level and trend in poverty. *Focus*, 26, 21-26.

Cantillon, B., Verbist, G. & De Maesschalck. (2003). *Sociaal-economische levensomstandigheden van eenoudergezinnen in België*. Antwerpen: UFSIA & Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

Cantillon, B., Verbist, G. & De Maesschalck, V. (2004). De sociaal-economische positie van eenoudergezinnen. *Over-werk - Tijdschrift van het Steunpunt WAV*, 1-2, 139-143.

Carton, A. (2003). *Gezocht: m/v voor gezin en arbeid. Vlamingen en hun opvattingen over de combinatie gezin en arbeid in 2002., Vlaanderen gepeild 2003 (311-346)*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Planning en Statistiek.

Cattell, V. (2001). Poor people, poor places, and poor health: the mediating role of social networks and social capital. *Social Science & Medicine*, 52(10), 1501-1516.

Centrum Kauwenberg VZW & De Lage drempel VZW. (z.d.). *Project Steungezinnen. (Eindverslag november 2007 – november 2008)*. Geraadpleegd op 30 augustus, 2010, van <http://www.kauwenberg.be/projecten/steungezinnen.htm>.

Ciabattari, T. (2005). *Single mothers, social capital, and work-family conflict*. Rohnert Park (California): Sonoma State University, Department of Sociology.

Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychomatic Medecine*, 38(5), 300-314.

Cox, R.H. (1998). The consequences of welfare reform: how conceptions of social rights are changing. *Journal of social policy*, 27, 1-16.

Christopher, K., England, P., Smeeding, T.M. & Philips, K.R. (2002). The gender gap in poverty in modern nations: single motherhood, the market and the state. *Sociological Perspectives*, 45(3), 219-242.

De Bie, M. & Roose, R. (2009). *De zorg om de jeugd en het eeuwige opvoedingstekort*. Geraadpleegd op 4 juli 2012, van <http://www.canonsociaalwerk.eu/essays/Maria%20de%20Bie%20Rudi%20Roose%20-%20Zorg%20om%20de%20jeugd%20en%20het%20eeuwige%20opvoedingstekort.pdf> .

De Clerck, O. (2009). *Het psychosociaal welzijn bij Congolese ex-kindsoldaten: de rol van sociale steun*. (Masterproef). Gent: Universiteit Gent, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, Orthopedagogiek.

Decoene, J., Myny, F., Vanthuyne, T. & Verschelden, G. (red.)(2006). *Samen op een hobbelpaard. Over preventie en ondersteuning van de opvoedingsituaties*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Decorte, T., Zaitch, D. (red.) (2009). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*. Leuven/Den Haag: Acco.

Dedeurwaerder, L. (2008). *Een sociaal network voor ouders met een verstandelijke beperking: een haalbare kaart?* (Masterproef). Gent: Universiteit Gent, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen.

Dewilde, C. & Raeymaeckers, P. (2008). *Multidimensionele armoede in Europa. Individuele en institutionele determinanten*. Leuven/Voorburg: Acco.

Donkers, G. (1999). *Methodiek maatschappelijk werk. Zelfregulering als agogisch kader*. (doctoraat). Groningen: Universiteit Groningen.

Driessens, K. (2003a). *Armoede en hulpverlening. Omgaan met isolement en afhankelijkheid*. Gent: Academia Press.

Driessens, K. (2003b). *Mensen in armoede als participanten in onderzoek*. Gent: Academia Press.

Driessens, K., & Van Regenmortel, T. (2006). *Bind-kracht in armoede. Leefwereld en hulpverlening*. Leuven: LannooCampus.

Engbergsen, G. (1995). Dimensies van armoede. In M.H.R. Nuy & E.H. Van de Lisdonk (red.) *Medicus en maatschappij. Leerboek complexe maatschappelijke problematiek ten behoeve van geneeskundigen in opleiding*. Utrecht: SWP, 31-45.

Engbersen, G.B.M. (2003). De armoede van sociaal kapitaal. *Economisch Statistische Berichten (ESB)*, 88 (4398).

Internetbron: http://esbonline.sdu.nl/esb/images/d88112_tcm445-245828.pdf

Engbersen, G., Vrooman, J.C., & Snel, E. (2000). *Arm Nederland. Balans van het armoedebeleid. Vijfde jaarrapport armoede en sociale uitsluiting*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Fod Economie, KMO, Middenstand en Energie. (2008). *Armoederisico gebaseerd op de EU-SILC enquête sinds 2004, volgens jaar, karakteristieken (geslacht, leeftijdsklasse, opleidingsniveau, activiteit...) en gewest*. Geraadpleegd op 14 november, 2010, van <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/webinterface/index.jsp?loadDefaultId=46&IDBr=tcM:325-22266-4>.

Geurts, K. (2006a). *De arbeidsmarktpositie van alleenstaande ouders. Nieuwe bevindingen uit het Datawarehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming. Eindrapport WAV*. Leuven: Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming.

Geurts, K. (2006b). Jonge kinderen houden jonge moeders thuis. *Over-werk – Tijdschrift van het Steunpunt WAV*, 4, 18-21.

Goddeeris, K. (2001). *Opvoeding binnen verschillende gezinsvormen. Literatuuronderzoek omtrent eenouder- en tweeoudergezinnen*. (Thesis). Gent: Universiteit Gent, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, vakgroep Sociale Agogiek.

Govaart, M.-M. (1997). Grenzen en risico's van sociale steun. *Tijdschrift voor de sociale sector*, nr.1-2, 10-15.

Hantrais, L. (2004). *Family policy matters: responding to family change in Europe*. Bristol: Policy Press.

Hendrix, H. (1997). *Bouwen aan netwerken: leer- en werkboek voor het bevorderen van sociale steun in de hulpverlening*. Baarn: H. Nelissen B.V.

Hortulanus, R., Machielse, A. & Meeuwese, L. (2003). *Sociaal isolement. Een studie over sociale contacten en sociaal isolement in Nederland*. 's Gravenhage: Elsevier Overheid.

Janssens, F.J.G. (1985). Betrouwbaarheid en validiteit in interpretatief onderzoek. *Pedagogisch Tijdschrift*, 10, 149-161.

Janssen, H. (2005). De kwalitatieve survey. Methodologische identiteit en systematiek van het meest eenvoudige type kwalitatief onderzoek. *Kwalon* 30, 10(3), 15-34.

KBS. (1995). *Algemeen verslag over de armoede*. Geraadpleegd op 12 februari, 2012, van <http://www.kbs-frb.be/publication.aspx?id=177842&LangType=2067>.

Komter, A., Burgers, J., & Engbersen, G. (2000). *Het cement van de samenleving. Een verkennende studie naar solidariteit en cohesie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Kruythoofd, M. (2010). *Solo Slim?! Loopbaanstrategieën van alleenstaande ouders*. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid – Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt.

Le Sage, M.(2009). *De leefsituatie van alleenstaande allochtone en autochtone vrouwen in Vlaanderen en Brussel*. (Masterproef). Brussel: VUB, Faculteit Psychologie en Educatiewetenschappen, Vakgroep Agogiek.

Lets Gent. (2012). *Wat is lets?* Geraadpleegd op 30 juli, 2012, van <http://www.letsgent.be/>.

Levecque, K. (1999). Het onderzoek naar armoede en sociale uitsluiting onderzocht. In J. Vranken, D. Geldof & G. Van Menxel (Eds.), *Armoede en sociale uitsluiting: jaarboek 1999* (pp. 43-63). Leuven: Acco.

Lister, R. (2004). *Poverty*. Cambridge: Polity press.

Lodewijck, E. (2008). *Veranderende leefvormen in het Vlaamse Gewest, 1990-2007 (en 2021). Een analyse van gegevens uit het Rijksregister*. (Rapport). Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Maso, I. & Smaling, D. (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.

Millar, J. & Ridge, T. (2008). Relationships of Care: Working Lone Mothers, their Children and Employment Sustainability. *Journal of Social Policy*, 38(1), 103-121.

Miller, P. & Rose, N. (2008). *Governing the present*. Cambridge/Malden: Polity Press.

Moerman, T. (2008). *Van lotgenoten onder gelijken, naar kennismaking met vreemden: over het belang van informele contacten tussen mensen in armoede en mensen die niet in armoede leven*. (eindwerk). Gent: Universiteit Gent, Faculteit politieke en sociale wetenschappen, Vakgroep sociologie.

Morissens, A. (2007). *Kinderarmoede als prioriteit in het Belgisch strategisch plan sociale bescherming en insluiting, welke zijn de uitdagingen voor het beleid? Bijdrage voor dialoogdag "Europa nabij? Armoede en sociale uitsluiting" Gent 24 september 2007*. Leuven:

- HIVA, Katholieke Universiteit Leuven. Geraadpleegd op 10 november, 2010, van http://roerend-erfgoed.eu/uploadedFiles/KBSFRB/Files/Verslag/WG4%20_Ann%20MorissenS.pdf.
- Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven/Voorburg: Acco.
- Niphuis-Nell, M. (1995). Eenoudergezinnen in historisch perspectief. *Bevolking en gezin*, 2, 45-64.
- Niphuis-Nell, M. (z.d.). *Sociale atlas van de vrouw. Deel 4. Veranderingen in de primaire levensfeer*. Geraadpleegd op 8 december, 2010, van <http://www.scp.nl/dsresource?objectid=21489&type=org>.
- Partena Kinderbijslag. (2012). *Alleenstaande ouder: een specifieke toeslag*. Geraadpleegd op 9 februari, 2012, van <http://www.kids.partena.be/Content/Default.asp?pageID=89&languagecode=NL>.
- Peper, B. (1998). *Sociale problemen en de moderne samenleving. Een cultuursociologische beschouwing*. Amsterdam: Uitgeverij Het Spinhuis.
- POD MI. (2011). *Wat is de POD MI?* Geraadpleegd op 9 juli, 2012, van <http://www.mi-is.be/be-nl/over-de-pod-mi/wat-is-de-pod-mi>.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- Potter, W.J. (1996). *An analysis of thinking and research about qualitative methods*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Raeymaeckers, P., Dewilde, C., Snoeckx, L. & Mortelmans, D. (2008). Childcare Strategies of Divorced Mothers in Europe: a comparative analysis. *European Sociological Review*, 24(1), 115-131.
- Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers. (2003). *Het gezin, een literatuurstudie*. Geraadpleegd op 8 december 2010, van <http://www.rkw.be/NL/Documentation/Publication/Studies/GezinsbeleidStudie.pdf>.
- Runté, M. & Mills, A.J. (2004). Paying the Toll: A feminist post-structural critique of the discourse bridging work and family. *Culture and organization*, 10(3), 237-249.

Rutgeerts, E. (2005). *Gezinnen in thuisbegeleiding: Sociaal watten?!? Onderzoek bij het project steunrelaties naar de sociale netwerken van gezinnen in thuisbegeleiding*. (Eindrapport). Universiteit Gent, Faculteit Psychologische en Pedagogische Wetenschappen, Vakgroep Sociale Agogiek, in samenwerking met Provincie Oost-Vlaanderen.

RVA. (z.d.). *Hebt u recht op kinderopvangtoeslag?* Geraadpleegd op 2 januari, 2011, van http://www.rva.be/D_opdracht_toeslag/Regl/Werknemers/T113/ContentNL.htm.

Simons, R.L., Lorenz, F.O., Wu, C. & Conger, R.D. (1993). Social network and marital support as mediators and moderators of the impact of stress and depression on parental behaviour. *Developmental Psychology*, 29(2), 368-381.

Sociaal Huis Lier. (z.d.). *Ons gedacht - armen het woord*. Geraadpleegd op 4 juli, 2012, van http://www.sociaalhuislier.be/Doelgroepen/Mensen_met_een_beperkt_inkomen/Ons_Gedacht_armen_aan_het_woord.

Steegmans, N., De Bruyn, E. & Marynissen, T. (2008). *MV United. Genderjaarboek 2008. Deel 1: Arbeid in vele vormen combineren*. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid – ESF agentschap Vlaanderen – U Hasselt – UA.

Steenssens, K., Vandenabeele, J. & Pulteau, W. (1996). *De netwerken van de armen*. Brussel: Federale diensten voor wetenschappelijke, technische en culturele aangelegenheden.

Steenssens, K., Demeyer, B. & van Regenmortel, T. (2009). *Conceptnota empowerment en activering in armoedesituaties*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Hoger Instituut voor de Arbeid.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. (2004). Een andere benadering van armoede-indicatoren: onderzoek-actie-vorming. Geraadpleegd op 22 februari, 2012, van <http://www.armoedebestrijding.be/publicatiessteunpuntindicatoren.htm>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. (z.d.). *Zoektocht naar indicatoren*. Geraadpleegd op 22 februari, 2012, van <http://www.armoedebestrijding.be/publications/tweejaarlijksverslagindicatoren.pdf>.

Swanborn, P.G. (1996). *Case-study's. Wat, wanneer en hoe?* Amsterdam/Meppel: Boom.

- Thompson, R.A. & Ontai, L. (2000). Striving to do well what comes naturally: social support, developmental psychopathology, and social policy. *Development and Psychopathology*, 12, 657-675.
- Thys, R. (2001). Een nieuw spoor? Netwerken en armoedebestrijding. *Tijdschrift voor Welzijnswerk*, 25 (237), 20-29.
- Tresignie, C., Elchardus, M. & Derk, A. (2002). *Project: het draagvlak van de solidariteit. Deelrapport 2: voor- en nadelen van de verzorgingsstaat*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
- Usdansky, M.L. (2009). A Weak Embrace: Popular and Scholarly Depictions of Single-Parent Families, 1900-1998. *Journal of Marriage and Family*, 71, 209-225.
- Valgaeren, E. (2008). *De loopbanen en loopbaankansen van alleenstaande ouders*. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.
- Valgaeren, E. & Van Aerschot, M. (2007). De determinanten van het werk-privé en privé-werkconflict. Onderzoek op basis van de SCV-survey 2005. In J. Pickery (Red.), *Vlaanderen gepeild!*: 298-323. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse regering.
- Van Aerschot, M. (2004). *De combinatie van levenssferen doorheen de levensloop. Literatuurstudie*. Antwerpen/Hasselt: Steunpunt Gelijke Kansenbeleid.
- Vandenbroeck, M., Boonaert, T., Van der Mespel, S. & De Brabandere, K. (2007). *Opvoeden in Brussel*. Gent-Brussel: Ugent – VBJK – VCOK – VGC.
- Vander Maelen, L. (2009). *De invloed van sociale netwerken op de ambulante begeleiding van jonge druggebruikers*. (Masterproef). Gent: Universiteit Gent, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen.
- Van der Ploeg, J.D. (1990). *Gedragsproblemen*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Van Dongen, W., Beck, M. & Vanhaute, E. (red.). (2001). *Beroepsleven en gezinsleven: het combinatiemodel als motor voor een actieve welvaartstraat?* Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Vanhee, L. (2007). *Weerbaar en broos: mensen in armoede over ouderschap. Een verkennende kwalitatieve studie in psychologisch perspectief*. (Proefschrift). Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, Centrum voor Psychoanalyse en Psychodynamische Psychologie.

- Van Hootehem, H. (2002). De vrouwelijke kant van armoede. *Wij Vrouwen*, oktober-november-december 2002, 2-4.
- Van Leeuwen, M.A., van Hees, L. & Hermans, J. (2002). Risico- en protectieve factoren in moderne gezinnen: reden tot optimisme of reden tot pessimisme. *Pedagogiek*, 22(1), p.41-54.
- Van Regenmortel, T. (2008). *Zwanger van empowerment. Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg*. Tilburg: Fontys Hogescholen.
- Vercruyssen, A. & Van de Putte, B. (2010). *Balansoefeningen tussen werk en gezin: de gevolgen van work-family conflict voor het welbevinden van werkende moeders in Vlaanderen*. In Eeckhaut, M., Van de Putte, B., Van Rossem, R. & De Bruycker, T., Het sociaal-demografisch perspectief. Gent: Academia Press.
- Verplanke, L. e.a. (2002). *Open deuren. Sleutelwoorden van sociaal beleid*. Utrecht: NIZW Uitgeverij.
- Verzelen, W. (2005). *Sociaal Werk. In- en uitzichten*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Vlaamse Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen (z.d.). Toelichting bij de 6 criteria voor verenigingen waar armen het woord nemen. Geraadpleegd op 30 maart 2012, van <http://www.vlaams-netwerk-armoede.be/documents/Toelichting%20bij%20de%206%20criteria.pdf>.
- Vlaanderen in Actie, Permanent Armoedeoverleg, Vlaamse Overheid (2010). *Vlaams Actieplan Armoederbestrijding 2010-2014*. Geraadpleegd op 2 februari, 2012, van <http://www4.vlaanderen.be/wvg/armoede/vlaamsactieplan/Documents/VAPA2010-2014.pdf>.
- Vranken, J., Dierckx, D. & De Boyser, K. (2006). *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2006*. Leuven: Uitgeverij Acco.
- Vrooman, J.C. (red.) (2001). *Netwerken en sociaal kapitaal*. Actualiteitencolleges NSV (2); met bijdragen van P.A. Dykstra, P.J.H. Kapteyn, F.L. Leeuw, K. Sanders en T.A.B. Snijders. Amsterdam: SISWO/NSV.
- Walker, J., Crawford, K. & Taylor, F. (2008). Listening to children: gaining a perspective of the experiences of poverty and social exclusion from children and young people of single-parent families. *Health and Social Care in the Community*, 16(4), 429-436.

BIJLAGEN

Vragenlijst

Vooraleer we van start gaan met de vragenlijst, leggen we uit dat de anonimiteit van de respondent verzekerd wordt. Tevens beklemtonen we dat er geen goede of foute antwoorden bestaan, maar dat de eigen ervaring en de beleving van de respondent centraal staan. Indien de geïnterviewde niet wenst te antwoorden op bepaalde vragen, is dat haar goed recht. Dit wordt dan ook gerespecteerd.

We vragen ook de goedkeuring van de geïnterviewde om het interview op te nemen met een dictafoon. Deze opname wordt enkel gebruikt voor dit onderzoek en niet gedeeld met anderen. Na het onderzoek wordt de opname letterlijk uitgetypt. De eigenlijke namen worden niet gebruikt in het onderzoek, dit om de anonimiteit te bewaren.

1. Algemene gegevens

We peilen eerst naar enkele algemene en persoonlijke gegevens. Volgende vragen komen aan bod.

- Wat is uw leeftijd?
- Hoe ziet uw gezinssituatie eruit? Hebt u een partner? Bent u samenwonend? Hoeveel kinderen hebt u en hoe oud zijn ze?
- U bent een alleenstaande moeder. Wat is de oorzaak van uw alleenstaand ouderschap?
- Bent u student/werkzoekende/werkende?
- Indien u werkt, wat is uw job en hoe lang doet u dit al?
- Welke inkomsten hebt u?

2. Het huidig netwerk in kaart brengen

2.1 Algemene vraag: met wie heb je allemaal contact?

- Deze algemene vraag is ruim en niet zo eenvoudig om te beantwoorden. Daarom zullen we eerst even samen overlopen hoe een doorgewone weekdag en het weekend eruit ziet en met welke personen je dan in contact komt. Deze personen

kunnen familie, vrienden, kennissen, winkeliers, hulpverleners, ouders van vriendjes... zijn.

- Als dit ok is voor jou, dan noteren we samen alle genoemde personen op een blad papier. Je mag zelf kiezen wat er na ons gesprek met het blad papier gebeurt. Als je namen van de personen niet weet, is dat geen probleem.
- Ben je lid van een vereniging (of meerdere)?
- Met welke hulpverleners of professionelen kom je in contact?
- Welke mensen zie je niet zo vaak, maar heb je toch een goed of regelmatig contact?
- Welke personen zijn belangrijk voor je, maar heb je zelden of geen contact mee?
- (- De interviewer blijft peilen naar mogelijk vergeten personen. Tevens wordt er steeds benadrukt deze contacten niet enkel positieve, maar ook negatieve relaties kunnen zijn.)

3. Groeperen

We gaan nu deze lijst van mensen groeperen. Ik heb hier enkele cirkels op een blad papier getekend. Die cirkels staan voor verschillende groepen zoals vrienden, gezin, familie, buurt, hulpverleners, vereniging, school, werk... Je mag zelf ook enkele cirkels bijtekenen als je vindt dat er enkele groepen ontbreken.

Elke persoon op de eerste lijst wordt samen met de geïnterviewde in een cirkel geplaatst.

Zijn er opnieuw personen uit de buurt, je familie, je vrienden- of kennissenkring waarmee je regelmatig contact hebt, maar je eerst was vergeten? Denk rustig na. Het is immers niet eenvoudig om alle personen met wie je in contact komt allemaal op te sommen.

4. Peilen naar sociale steun

Vragen op basis van soorten steun

We stellen enkele kwalitatieve vragen, gebaseerd op de verschillende vormen van sociale steun (emotionele, praktische en financiële, informatie of advies, sociale participatie). Het is mogelijk dat enkele zaken reeds aan bod gekomen zijn in het voorgaande deel.

- Emotionele steun
 - Met wie zoek je contact als je je niet zo goed voelt?
 - Over welke zaken maak je je soms zorgen? Welke zaken bezorgen jou veel kopzorgen?
 - Gebeurt het zelden, regelmatig of veel dat je contact zoekt met iemand omdat je je niet goed voelt? Jij mag zelf definiëren wat voor jou zelden, regelmatig of veel betekent.
 - Leg je zelf contact of wacht je tot mensen naar jou toekomen?
 - Heb je meer nood aan gesprekken die over jouw gevoelens gaan? Zo ja, wie zou jouw gesprekspartner kunnen zijn?
 - Van wie krijg je soms een compliment?
 - Ken je andere alleenstaande moeders?

- Instrumentele steun
 - Wie heeft je al eens geholpen met een praktisch of financieel probleem?
 - Op wie zou je beroep kunnen doen in de toekomst?
 - Aan welke praktische hulp heb je het meest nood?
 - Heb je hulp in het huishouden?
 - Wie vangt de kinderen op?

- Informationele steun
 - Van wie krijg je informatie?
 - Aan wie vraag je informatie?
 - Van wie krijg je advies?
 - Aan wie vraag je advies?

- Recreatieve steun
 - Met wie maak je plezier en kan je ontspannen?
 - Gebeurt dit? Hoe veel? Zou je graag meer samenkomen?

- Heb je hobby's? Zit je in een vereniging?

5. Verhouding formeel en informeel

- Ben je de afgelopen maand met professionele voorzieningen of personen in contact gekomen (voor kinderoppas, schoolzaken, onduidelijke papieren, financiële zaken, de zoektocht naar een job of huis, als je je psychisch of fysiek niet goed voelt, hulp voor huishoudelijke taken ...)?
- Welke professionele contacten lopen gemakkelijk en/of moeilijk?
- Zijn er professionele instanties, waarbij je het moeilijk vindt om naartoe te gaan?
- Zijn er zaken waarvoor je graag professionele hulp zou willen, maar je niet goed weet waar je terecht kan?
- Wat is voor jou het grote verschil tussen professionele en hulp van vrienden, kennissen, familie...?
- Welke professionele organisaties ken je?
- Welke hulp zou jouw leven gemakkelijker maken? Zowel professioneel als informeel?

6. Enkele algemene vragen naar sociale steunrelaties

- Aan wie geef je steun?
- Welke relaties ondersteunen je in het uitvoeren van je job? Indien de respondent geen job heeft wordt volgende vraag gesteld. Welke relaties kunnen je ondersteunen in het zoeken en aannemen van een job?
- Welke relaties ondersteunen je in het huishoudelijk werk? Welke steun zou je op dit vlak nog kunnen gebruiken?
- Welke contacten maken jouw leven net een negatieve invloed op je leven? Denk hierbij zowel aan professionele steun als informele contacten?
- Van wie verwacht je steun, maar ontvang je ze niet? Zowel professioneel als informeel?

4.1 Bepaalde situaties en problemen

Er volgen nu verschillende vragen, met name problemen en situaties, die zich kunnen voordoen. Ik ga deze lijst van vragen voorlezen. Bij elke situatie, stel ik de volgende vragen.

- Heb je deze situatie of dit probleem al eens meegemaakt?
 - o Zo ja, hoe heb je de situatie opgelost? Heeft er iemand jou geholpen? Heb je die hulp gevraagd of zomaar aangeboden gekregen? Wie had je nog kunnen helpen? Waarom heb je persoon x niet aangesproken? Wat voor hulp was dit? Is deze situatie zich al meerdere keren voorgevallen? Heb je altijd dezelfde personen aangesproken of ook anderen? Als de situatie zich nog eens voordoet, zou je dan dezelfde persoon aanspreken? Aan wie zou je nooit hulp durven vragen?
 - o Zo nee, hoe zou je het probleem oplossen? Op wie zou je beroep doen, als het probleem zich daadwerkelijk zou voordoen? Waarom? Wat voor hulp verwacht je dan? Aan wie zou je nooit hulp durven vragen?
- Heb je een andere persoon die in deze situatie zat al hulp aangeboden? Wat voor hulp was dit?

Volgende problemen en/of situaties leg ik voor aan de geïnterviewden.

- Je moet verhuizen, maar al die kartonnen dozen alleen verhuizen is te zwaar.
- Je snapt niets van de rekening die in je brievenbus zat.
- Je hebt veel huishoudelijk werk (was, koken, poetsen...).
- Je hebt veel klusjes in huis die dringend moeten gebeuren.
- Je hebt geen geld meer, zelfs een brood kopen is moeilijk.
- Jouw wasmachine is stuk.
- Je kind verjaart, maar het cadeautje dat hij of zij wil is te duur.
- Je verjaart.
- Je voelt je alleen.
- Je bent bang dat je het niet alleen redt.
- Je bent op zoek naar een nieuwe woning.

- Je krijgt een heleboel rekeningen in de brievenbus, die je niet kan betalen.
- Je hebt een klein probleem waarover je met anderen eens wil praten.
- Je bent ziek.
- Jouw kinderen zijn ziek.
- Je onthaalmoeder is ziek of de kinderopvang sluit wegens vakantie.
- Je hebt nood aan ontspanning.
- Je hebt geen eten in huis meer, maar je zal ook niet meer op tijd in de supermarkt geraken. Iets afhalen of uit eten gaan is te duur.
- Jouw kinderen willen iets leuks doen, maar er staan ook nog duizenden huishoudelijke taken te wachten.

7. Nog bijkomende vragen/opmerkingen/bedenkingen?

